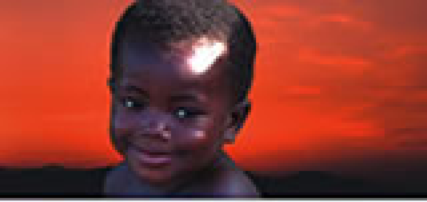

AFRİKADAKİ IŞIK

3

AFRİKA'DAKİ

IŞIK

Dr. Ö. Said Gönüllü

AFRİKA'DAKİ
IŞIK

Dr. Ö. Said Gönüllü

KAYNAK
KİTAPLIĞI©

Afrika'daki Işık

ISBN: 975-7388-69-6

Yayın Numarası : 56

Emniyet Mah. Huzur Sok.
No:5 34696
Kısıklı-Üsküdar/İstanbul
Tel : (0216) 318 42 88
Faks : (0216) 348 42 02
http://www.isikyayinlari.com

BASKI: ÇAĞLAYAN A.Ş.
Sarnıç Yolu No:7 35410
Tel : (0232) 252 20 97/98
Gaziemir/İzmir

Baskı Tarihi:
Kasım - 2004

İÇİNDEKİLER

Kıymetli Kemâl Hocama…

BAŞLARKEN

Afrika'ya gitmeyi çocukluğumdan beri sık sık hayal ederdim, fakat bunun bir gün vâki olacağına ihtimal vermezdim. Hele bu yolculuğun, Afrika ülkelerinde eğitim müesseseleri aşma düşüncesindeki girişimcilerin "birlikte seyahat edelim!" davetiyle olacağını düşünemezdim bile.

Yazılı ve görüntülü basında Afrika'yla ilgili haberleri, belgeselleri izlerken insanları oraya çeken bir şeyler hissederdim. Yokluk, yoksulluk, hastalıklarla mücadele eden koca bir kıta, ziyaretçilerine peşinen vâdettiği bütün sıkıntılara rağmen nedense cazibesini sürekli korurdu benim nazarımda. Halbuki evde, ekrandan gördüklerimizle bizzat giderek yaşadıklarımızın aynı şeyler olmadığını hepimiz tecrübeyle biliriz. Özellikle Afrika için durum farklıydı.

Çok fazla arzuladığımız şeyler, vâdesini biz bilemeyiz ama, dua gibi kabul olur; Afrika için de öyle oldu.

* * *

Afrika kelimesi hemen hepimizin zihninde aynı tabloları resmeder: *Büyük Sahra* denilen, yeryüzünün hayata en uzak bölgelerinden birisi; genelde sıcak ve zor bir coğrafya; dünyanın diğer bölgelerine nazaran daha fazla korunmuş bir tabiat; nemli kıyılar ve bilhassa kıtanın ortasında el değmemiş ormanlar; büyük oranda fakir ve yeterli

beslenemeyen insanlar; salgın hastalıklar; çocukların da silah tuttuğu acımasız iç savaşlar, göçler ve toplama kampları; Amerikan filmlerine konu olan Safari maceraları.

* * *

Afrika denilince aklıma Kongo, Nijerya veya Mozambik gelirdi de asla Mısır gelmezdi. Veya Mısır kelimesi bana Afrika'yı değil de, daha yakın bir dünyayı, Ortadoğu'yu çağrıştırırdı. Mısır'ın batısından itibaren Libya-Tunus-Cezayir-Fas kuşağı ise (Büyük Sahra'nm kuzeyi) daha çok Akdeniz'i çağrıştırıyordu. Gerçi, Afrika tarihi ve sömürgecilik uzmanlarından Kenya asıllı Profesör Ali Mazruî'nin *Afrikalılar* kitabında belirttiği gibi, Afrika beyaz, kahverengi ve siyah derili insanların yaşadığı çok renkli/çok ırklı bir kıtaydı ve ayırım yapmak doğru değildi. Mazruî'ye göre bu ayırım ilk Batılı kâşifler ve sömürgeciler tarafından yapılmıştı: sömürgeciler Büyük Sahra'nın güneyinde siyah deriliIer yaşadığı için burayı "gerçek Afrika", kuzey bölgeleri ise Sahra olarak görmeyi yeğlemişlerdi. Fakat belki de bilinçaltımızdaki Mısır-Afrika uyuşmazlığının sebebi daha uzak bir geçmişe giden gelişmelerle ilgiliydi.

Doğuda Kızıldeniz'e (ve kısmen Sina çölüne), kuzeyde Akdeniz'e kıyı veren, güneyi ve batısı çölle çevrili bulunan Mısır'ın bu özelliği onu tarihte bütün bir Afrika'dan izole ediyordu. Günümüzden yaklaşık altı ilâ dokuz bin yıl öncesi arasındaki dönemde Büyük Sahra'nın bugün Mısır ve Libya çöllerine karşılık gelen bazı kesimlerinin dünya cenneti olduğuna dair arkeolojik, paleontolojik ve paleoantrepolojik izler mevcut: burada sulak, münbit ve yemyeşil araziler uzanıyor, çeşit çeşit bitki ve hayvan toplulukları yaşıyor, kalabalık yerleşim merkezleri bulunuyordu.

Muhtemelen Dünya'nın dönme eksenindeki periyodik presesyonlara (topacın dönerken yaptığı titreşim benzeri

hareketler gibi salınımlara) bağlı olarak, güneş ışığının geliş açısında zamanla farklılaşmalar oldu ve neticede iklim değişmeye başladı; yavaş işleyen bir süreçte burası çöle dönüştü. Bölge halkı da zaman içinde doğuya, Mısır'a doğru göç etti. Bilim tarihçileri günümüzden yaklaşık beş bin ilâ iki bin yıl öncesi arasında süren Firavunlar döneminin başlamasında bu göçün, göçle gelen yeni kültürün etkili olduğu düşüncesindeler. Bu çölleşme nasıl Mısır'ı Afrika'dan kopardıysa, Mısır'daki gelişmelerin de Afrika'ya yansımasına ciddi bir engel teşkil etti.

Sözkonusu gelişmeler daha ziyade idare, diplomasi, yazı, yapı ve mimarlık sanatı, sulama, balıkçılık ve bahçecilik sistemleri, tıp, astronomi, matematik, madencilik, ağaç ve metal (bilhassa altın) işlemeciliği, taş işçiliği, botanik ve zoolojide görülüyordu. Böylece Mısır Afrika kıtasında yeralan, fakat, iki yandan su, iki yandan çölle çevrili bir ada görünümü arz ediyordu; yani farklı bir dünya idi. Su yoluyla ulaşım (ve işgal) imkânı verecek araçlar henüz çok fazla gelişmediğinden ve çöller de geçit vermediğinden, komşuları için Mısır çok uzun süre kapalı bir kutu olarak kaldı (Firavun hanedanlıkları döneminde Mısır'ın komşularıyla diplomatik münasebetlerinde kullandığı dil, ülke içinde geçerli yazı ve konuşma dilinden tamamen farklıydı), ve bu izolasyon yaklaşık üç bin beş yüz yıl boyunca, yani Mısır'da İslâm hâkimiyeti başlayıncaya kadar devam etti.

"Etiyopya'daki şatolar, Büyük Zimbabve İmparatorluğu'nun kalıntıları, Kenya'da Gediler'in bıraktığı eserler gibi bir-iki istisna hariç, Afrika'nın diğer kesimlerinde neden Mısır'daki gibi kalıcı izler bırakan yerleşik bir uygarlık ortaya çıkmadı?" sorusuna verilecek cevapların içinde, bu coğrafî engeli baş sıraya koyabiliriz. Buna, kıtanın büyüklüğü ve bilhassa orta kesimlerindeki yoğun ormanlık alanların geçmiş dönemlerde geçit vermezliği de eklenin-

ce (orman kıyımı neticesinde bugün bu bölgeler ciddi yara almıştır) aynı kıta içinde ortaya iki, hatta üç farklı dünya çıkmıştır. Kısacası Mısır hariç, Afrika'nın Eski Dünya'dan yani Ortadoğu ve Mezopotamya başta olmak üzere Asya ve Avrupa'dan kopukluğu söz konusu olmuştur.

Her ne kadar bugün bazı paleoantrepologlar ilk insanların izlerine Afrika'da rastladıklarını, insanların dünyaya muhtemelen Afrika'dan yayıldığını *("Out of Africa"* teorisi), bunun Kızıldeniz'in en dar kesimi olan Bab-ûl Mendeb boğazı üzerinden Arap Yarımadası'na geçişle başladığını iddia ediyorlarsa da (belki de bunun tersi olmuştur ve buna dair emareler de mevcuttur), sonuçta Afrika kıtası, Mısır hariç, insanlığın tarihî mirası adına önemli bir varlığa sahip gözükmüyor.

* * *

Fakat ne olursa olsun, artık dünyanın hiçbir coğrafyası bize yabancı değil. İnsanın olduğu her yer bize yakın, bize dost. En azından biz bunu böyle hissediyoruz. Milyonların kalbine bu duygular ilham olunuyor. Ve bu pozitif enerjinin hemen her yerde sinerjiye dönüştüğünü de müşahade ediyoruz.

* * *

Bizim için saadetli bir tevafuk eseri, bu seyahatteki yol arkadaşımız kıymetli Kernâl bey yıllar önce Fas'a geçmek için iki arkadaşla birlikte karayoluyla İspanya'ya giderken Paris'te kaldığımız eve uğramışlardı. İşte zihnimizde ilk defa bize yakın bir Afrika fikri o zaman canlanmıştı.

* * *

Bu yolculuğumuz bazı ülkelere ilk defa ayak basmanın yanı sıra, Fas'taki gelişmeleri görmek, ciddi sıkıntılar yaşamış olan "*ilkler*"\e tanışma fırsatı bulmak, Afrika gözlemleri

yapmak anlamına da gelecekti. Fakat bunlar kalıcı hâle gelmeliydi. Yapılan fedakârlıklar bizler ve gelecek nesiller için misâl teşkil etmeliydi. Bu yüzden, bir yandan Kara Kıta'yı ve insanlarını tanımaya, oraya misafir olan arkadaşların his ve düşüncelerini anlamaya çalışırken, bir yandan da, önemli bulduğum tecrübe ve hâdiseleri kaleme alma çabası içinde oldum. İşte, biraz tarihe olan merakım, biraz da tabiat bilimleriyle iştigalim sebebiyle tarih ve coğrafya ile ilgili bazı bilgiler de eklediğim elinizdeki notları Afrika'da dolaştığımız üç hafta boyunca yukarıdaki düşüncelerle kaydettim günlüğüme. Bu her zaman çok yüksek enerji ve istekle olmadı. Bazen, yorgun günlerin gecesinde son takat kırıntılarıyla karalandı. Fakat, o günlerde de, beş yıl sonra bu notların kitap hâlini almaya doğru ilerlediği şu günlerde de (Eylül 2001) içimde hep bir rahatsızlık duydum: dünyanın farklı coğrafyalarında pek çok isimsiz kahraman bir destan vücuda getiriyorlar, tarih yapıyorlar. Onlar yavaş yavaş geride kalan ve karşıya baktıklarında da kendilerini küme küme bekleyen yıllar ölçeğinde yaşıyorlar bu süreci. Ben ise onların arasında değilim ve bunları kolayından kaleme alma işini yerine getiren biriyim.

Bu tarihin yazılmasındaki en küçük bir görev için bile kendimde liyâkat görmesem de, bir yandan Afrika intibalarını dinleyen arkadaşların, özellikle notları okuyan kıymetli Dr. Fatih Bayraktar'ın, bir yandan da *Kaynak* Yayınları'ndaki ilgililerin teşvikleri tarihe not düşme cesareti verdi. Bu sıralarda yayımlanan (Ağustos 2001) ve bizim de kıymetli müsaadesini alarak kitabın başına koyduğumuz muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Örnekleri Kendinden Bir Hareket" başlıklı yazısında da aynı konunun ele alındığını görünce son hamleleri daha bir şevkle yaptık. Böylece kitap, eğitim ve barış sevdalılarının aksiyon,

fikir ve ahlâklarına dâima ilham kaynağı olan muhterem Hocaefendi'nin yazısıyla esas anlamını kazanmış oldu.

Son olarak, mizanpaj, kapak ve baskı öncesi diğer çalışmaları yapan kıymetli Sedat Şentarhanacı ve Hakkı Oymak'a, haritaları özenle hazırlayan Mehmet Tavşanlı'ya, kitabın hazırlanması sürecinde katkıları olan sevgili Nihat Dağlı'ya, kitapla ilgili faydalı tenkidlerinden yararlandığım yayınevi ilgililerine müteşekkir olduğumu belirtmeliyim. Cenabı Hakk'tan bu çalışmayı hayırlara vesile kılmasını ve kusurlarımı bağışlamasını niyaz ederim.

25 Eylül 2001, İzmir

ÖRNEKLERİ KENDİNDEN BİR HAREKET

Bu yazıda, anlatılması bir vefa borcu, dile getirilmesi çok zor bir destandan söz etmek istiyorum. Ama bilmem ki, rüşeymleri, filizleri ve fideleriyle dünyanın dört bir yanını tutmuş önemli bir ihya hareketini bu ölçüdeki bir makale çerçevesinde ifade etmek mümkün olabilecek mi? Hiç zannetmiyorum... Bu konudaki bilgim videolardaki müşahedelerimden ibaret; olaya şehadetim duyduklarıma bağlı; kalemim karihama esir; olup bitenlerin ifade edeceği manâ bilmem hangi zamana merhun.. şimdi bu şartlar altında ne anlatılabilir onu siz söyleyin. Bu itibarla da, benim konu ile alâkalı yapıp edeceğim olsa olsa bir gül ya da bir çiçeğin resminde umum gülleri, çiçekleri anlatmaya yeltenme gibi bir şey olabilir. Bu ise, ölü bir gül resminde koca bir gülistan ve çiçek bahçesini, hem de her bir gül ve çiçeği özel deseni, farklı şivesi ve çarpıcı edasıyla anlatmaya kalkışma olacaktır ki, böyle bir yolla gülistanın da, çiçek bahçesinin de ifade edilemeyeceği açıktır. Öyle de olsa, çağın bu destan hâdisesi adına kalb ve kalem erbabını harekete geçirmek için böyle bir cür'et izharına ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. Bazı erbâb-ı himmetin "vira bismillah" demeleri, konuyla alâkalı böyle bir perişaniyet sergileme sonucu gerçekleşecekse, bence maksat hâsıl olmuş demektir.

Öyle ise ifade ve üslûp ne seviyede olursa olsun çağın bu önemli hâdisesi mutlaka anlatılmalıdır; her şeyden evvel tarihe not düşmek ve bu kahramanlığı gerçekleştiren adanmışlara vefa borcumuzu eda etmek için anlatılmalıdır. Aksine, çok kısa zamanda, dünyanın dört bir yanında duyulup hissedilen bu yumuşak esinti, bu sımsıcak hava, bu taptaze düşünce ve bu sevgi, hoşgörü meltemleri anlatılmazsa vefa, civanmertlik, diğergamlık gibi yüksek hasletlere karşı da saygısızlık gösterilmiş olur.

Bu hareket yazılacak ve üzerinde ciddî durulacak bir hâdisedir; birkaç düzine kara sevdalı, kimsenin düşünmediği ve akledemediği bir dönemde hasret ve hicran mülâhazalarına takılmadan, "gurbet" ve "yâdeller" demeden, hedef Hakk rızası açıldılar dört bir yana; azimli, kararlı ve güvenle dopdolu olarak., gönüllerindeki ülke tutkusunu, memleket sevdasını hizmet aşkıyla bastırarak. Allah yolundaki mücahedelerini, çok az insanın duyabileceği şekilde duydu, yaşadı ve peygamber havarileri gibi: "Girdik reh-i sevdaya cünûnuz..." (Nigârî) deyip yürüdüler mağriplere maşrıklara... Gençliğin, gençlik ruhundaki dünyevî arzu ve emellerin karşı konulmaz bir cazibe ile herkesi kendine çektiği, cismâniyetin insanî duygu ve düşünceleri baskı altına aldığı, hayatın o en mavimtırak demlerinde, değişik istek ve dürtüleri bastıran başka bir vuslat iştiyakıyla uçup gittiler âdeta her yana yüreklerinde ilk saftakilerin heyecanı. Bu uçup gidiş talihsiz bir dönemde rüyalarına giren yalancı bir dünya güzelinin arkasına düşmüş; ömür boyu hayâl avlamış, hicran yaşamış ve kendi benliğinden uzaklaşmış, ama hiçbir zaman menzil-i maksûda ulaşamamış o toy sevdalıların gidişi gibi de değildi. Bu gidiş yürekten, his, şuur ve irade ayaklı; ihlâs ve samimiyet derinlikli bir gidişti. Siz isterseniz buna, iman her zamanki dinamikleri, aşk u şevk tabiî hâlleri, adanmış-

lık mefkureleri, Sonsuz Nur rehberleri, candan canandan geçmişlerin kendilerini dünyaya anlatma cehdi de diyebilirsiniz. Evet bunlar, ne kendilerine takıldı, ne de önlerini kesen engeller karşısında dize geldiler; yüreklerinde renk atmayan tek sevda Hak rızası ve Hakk'a vuslat arzusu yürüdüler dünyanın en ücra köşelerine. Onlar yürüdü; yollar övündü, ruhanîler sevindi ve tabiî şeytanlar da dövündü... Yürüdüler ne atları vardı ne arabaları, ne silahları vardı ne de cephaneleri. Güç kaynakları, sinelerinde her zaman magmalar gibi köpürüp duran o müthiş iman ve heyecan, ufuklarında insanlığın mutluluğu ve tabiî rıza ve rıdvan; bahtları sahabî ve havârî bahtına eş; iffet ve ismetleriyle de ruhanîlerle kardeş bir tavra ulaştılar hemen fecrin arkasından; ulaştı, destanlık birer konu ve solmayan birer hatıra oldular.

Götürdüler ulaştıkları her yere sonsuzdan oluk oluk nur; tüttürdüler her yanda ocaklar; alevinde, korunda, dumanında huzur. Bozuldu zulmün, karanlığın büyüsü. Uykusu kaçtı ilhad yarasalarının ve homurdanmaya durdu karanlıklar bitevî.. körüklendi bir kez daha yalan, iftira, tezvir ocakları.. gemi azıya aldı kaba düşünce ve yobazlık.. fikir üzerine atlar sürüldü ve inanca öldüren pusular kuruldu. Ama nafileydi bütün bu çırpınışlar; sarmıştı ışık her yanı; sarmıştı sonsuzdan gelen nurlar umum cihanı. Artık dem aydın ruhların demi, devran da onların devranıydı. Gerçi ortalık biraz toz duman, ufuklar da sisliydi; ama artık karanlık ve kaba düşüncenin büyüsü bozulmuştu.

Söz şimdi aydınlık ruhlardaydı. İnsanlık bunlarla yeniden kendini keşfedecek ve varlık hiyerarşisi içinde hakikî yerini alacaktı. Bu itibarla, onlar yolları gözlenen bir nesildi; gittikleri her yerde insanlık onları, onlar da tevazu ve mahviyet duygusuyla başları ayaklarının bulun-

duğu noktada Allah'ı tazim ve insanlara saygı mülahazasıyla sürekli iki büklüm, gözleri Rahmeti Sonsuz'un kapı aralığında ışık sağanaklarının sökün edeceği ânı bekliyorlardı. Günümüzün insanı konuyu nasıl değerlendirirse değerlendirsin onlar âtinin çocuklarıydı; nurlu geleceğin karnı da onların sırlarına gebeydi. Her biri kendi çapında birer diriliş havarisi olan bu kutluların ellerinde dostluk buketleri, dudaklarında kardeşlik neşideleri vardı. Onların en keskin kılıçlardan daha keskin dilleri suyunu Kur'an çağlayanından almış ve sözleri de uhrevî buutluydu. Bu sözler zulmetleri paramparça ediyor ama kimseyi yaralamıyordu; kulaklarda Kevser çağıltıları bıraksa da kimseye hasret yaşatmıyordu.

Aslında bunların ne ele ne de dile ihtiyaçları vardı. Çerağlar gibi parıl parıl simalarıyla görüldükleri her yerde Allah'ı hatırlatan bu temiz çehreler öyle büyülü idiler ki, onların hâllerinden süzülen manâlar karşısında beyanın dili tutuluyor ve lisanlar da sessizlik murakabesine dalıyordu. Onların ışığı değil, gölgeleri bile pervaneleri yakıyor ve nurları semtlerine uğrayanların gözlerini kamaştırıyordu. Biz "Hâlin yanında dilin, beyanın sözü mü olur.! Temsil konuşunca tebliğe hacet mi kalır!" deriz ki doğrudur. Onlar bu doğrunun temsilcileriydi. Her zaman yeryüzünde yığın yığın güzel insan olmuştur; ancak bu sonuncuların eda ve şivesi çok başkaydı. Onlara eşleri-menendleri yok diyemem. Ne var ki, "göster" denince de hemen bir şey söyleyemem. İhtimal, "bunlar ruhanîlere benziyor" der geçerim.

Bu aydınlık ruhları kime benzetirsek benzetelim, onların neşrettikleri nurlar sayesinde kupkuru çöller İrem bağlarına döndü.. pek çok kömür ruh, elmasa inkılâp etti.. taştan-topraktan tabiatlar, altın ve gümüş olma payesine yükseldi.. ve haklı olarak şimdilerde herkes onlardan söz edi-

yor; onların vadettikleri sevgi, kardeşlik ve hoşgörünün gerçekleşeceği günleri bekliyor. Bugün sadece, zulmeti-ziyayı birbirine karıştıranlar, hayatlarını cismâniyet mahbesinde geçirenler onların aleyhinde atıp-tutuyor.. yarasalar onlardan rahatsız.. kurtlar-çakallar onlara diş gösteriyor, ve divanelerde tedirginlik var. Ben bütün bunları bir manâda tabiî karşılıyor ve "herkes kendi karakterinin gereğini sergiler" diyorum.

Ne olursa olsun, şurada-burada bir sürü mum söndürene mukabil onlar, uğradıkları her yerde ışığa teşne gönülleri öteden nurlarla aydınlatıyor; temiz fıtratları eşya ve hâdiselerin perde arkasına uyarıyor ve bozulmamış seciyelere evrensel insanî değerleri duyuruyorlar.

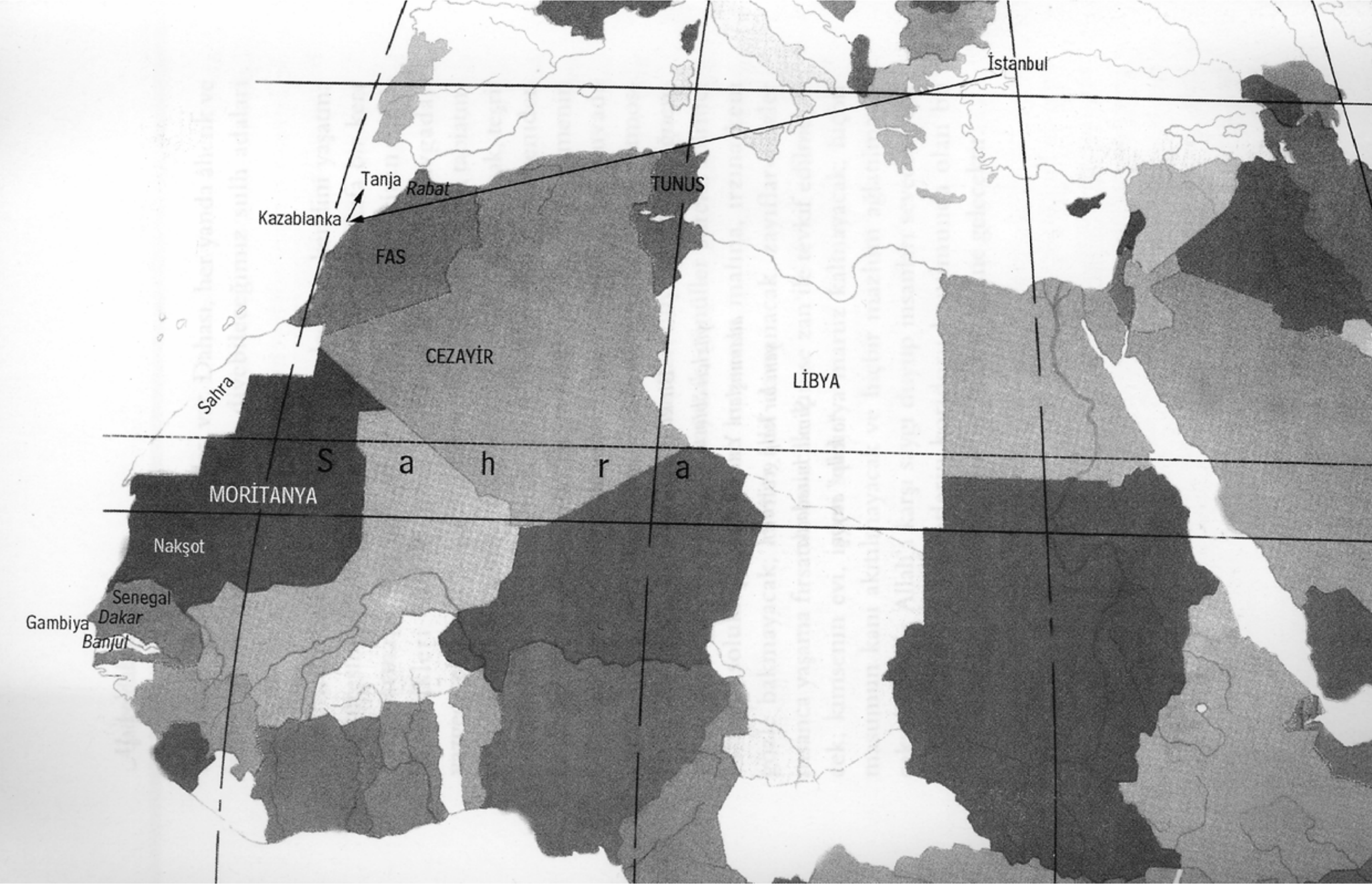
Bir zamanlar Kur'an sayesinde kıtalar arası engeller aşılarak kalıcı bir sevgi, saygı ve diyalog gerçekleştirildiği gibi, şimdilerde de bu kutsilerin gayretleriyle yeni bir anlaşma ve uzlaşma zemininin oluştuğuna/oluşacağına inancım tamdır. İnsanlık geçmişte milletimizi hep gülen yüzü ve gülen talihi ile tanıdı; işte bu, günümüzde de bir kez daha niye olmasın ki.! Kaldı ki daha şimdiden, bu mefkure muhacirlerinin uğradığı hemen her yerde, insanlar arasında âdeta bir sevgi seli çağlamaya başladı bile. Hemen her bucakta duyulur, hissedilir şekilde iç içe huzur ve itmi'nan esintileri var. Dahası, her yanda ahenk ve istikrarın sarsılmaz blokajları diyebileceğimiz sulh adaları oluşuyor.

Kimbilir belki de çok yakın bir gelecekte, kendini yaşatma mefkuresine adamış bu hasbîler sayesinde, kalb-kafa bir kere daha sarmaş-dolaş olacak; vicdan-mantık birbirinin farklı derinlikleri hâline gelecek; fizik-metafizik kavgadan vazgeçerek kendi alanlarına çekilecek ve her şey kendi tabiatındaki güzellikleri kendi diliyle ifade etme fırsatını bulacak; teşriî emirlerle tekvini esasların iç içeliği bir kere daha yeniden keşfedilecek; insanlar birbirleriyle

gereksiz yere kavga etmenin nedametini duyacak; çarşıda-pazarda, mektepte-yuvada bugüne kadar bir türlü tam gerçekleştirilemeyen huzur atmosferleri oluşturulacak ve huzur esintileri duyulacak; ırz çiğnenmeyecek, namus pâyimal olmayacak, gönüller sürekli hürmet ve saygı soluklayacak; kimse kimsenin malına, ırzına kem gözle bakmayacak; kavîler âdil davranacak, zayıflar-âcizler insanca yaşama fırsatını bulacak; kimse zan ile tevkit edilmeyecek; kimsenin evi, işyeri saldırıya maruz kalmayacak; hiçbir masumun kanı akıtılmayacak ve hiçbir mazlum ağlatılmayacak; ve herkes Allah'a karşı saygı duyup insanları sevecek.. işte o zamandır ki, cennetlerin koridoru konumunda olan bu dünya yaşanmasına doyulmaz bir Firdevs haline gelecektir.

Hava alanında bizi
Buranın ilkleri karşılıyor.
Bir kudsî hizmetin,
Yüzleri öbür tarafa çevrili
Adanmışları. Yetim kıtaya
Yeni bir kalp getirenler.
Şimdi burada da
"o kalp" atıyor.

Fas

İstanbul
Tanja
Rabat
Kazablanka
TUNUS
FAS
CEZAYİR
LİBYA
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Senegal
Gambiya
Dakar
Banjul

Afrika seyahatine 1996 yılının sıcak bir Ağustos günü İstanbul'dan çıkıyoruz. Üç kişiyiz. Yol arkadaşlarım Kemâl ve Metin beylerin Afrika tecrübesi var. Yükümüz bir hayli fazla; okul araç-gereçleri, hediyeler, birkaç ülkeyi içine alacak yolculuklar için gerekli eşyalar, hatta çeşitli ilâçlar. Fas Kraliyet Havayolları (RAM) ile, büyük kısmı Akdeniz üzerinde geçen beş saatlik bir uçuştan sonra Casablanca'ya veya Arapça söylenişiyle Daru'l-Beyda'ya (Beyaz Yurt) geliyoruz.

Havaalanında bizi buranın ilkleri karşılıyor. Bir kudsî hizmetin, yüzleri öbür tarafa çevrili adanmışları. Yetim kıtaya yeni bir kalp getirenler. Şimdi burada da "o kalp" atıyor.

Önce gözümüzün nuru... Ardından havaalanındaki tren istasyonu... Casa'ya gidiyoruz, oradan Rabat trenine geçeceğiz. Akşamın koyu mavisi hızla çöküyor, yüzümüzü hafif bir serinlik okşuyor. "*Casablanca*" denilince artık aklımıza sadece.

Bogart ve Bergman'ın filmi gelmeyecek

* * *

Fas'ın başkentindeki misafir kalacağımız eve vardığımızda saat gecenin onunu geçiyor. Akşam yemeğini hazırlamış bizi bekleyen arkadaşlarda heyecan. Türkiye'nin tozunu kucaklıyorlar.

Eve gelişimiz ayrı bir bahis. Rabat tren istasyonunda iki taksi tutuyoruz. Bir hayli yol aldıktan sonra evin bulunduğu sokağa yaklaştığımızda bizim şoför yakınmaya başlıyor. Sık sık "evvele merra" ("ilk defa") diyor. Yolu iyice bozuk ve yokuş olan son sokağa girdiğimizde şikayetleri artıyor. Bu muhite ilk defa geldiğini, böyle kötü yollardan genellikle geçmediğini anlatıyor. Arkadaşlar bunun fazla para istemek için başvurulagelen bildik taktiklerden olduğunu söylüyorlar. Nihayet menzile varıyoruz. Bizim taksimetrenin normalden fazla yazdığına itiraz eden arkadaşlar iki taksininkini karşılaştırıyor. Bizimki gerçekten fazla yazmış. Taksicilerin gürültülü konuşmalarından, bağırış çağırışlarından sonra -arkadaşların buna alışmış olduğunu farkediyoruz, çünkü taksicilerin normal konuşma tarzı buymuş- diğer taksimetrenin yazdığı ücret üzerinden ödeme yapıyoruz.

* * *

Taze bir Fas sabahı. Rabat'taki ilk günümüzde vize işlemleriyle uğraşıyoruz. Uğradığımız konsoloslukların hemen hepsinde Türkiye merakıyla karşılaşıyoruz. İlk önce Senegal Konsolosluğundayız. Vize servisi şefi yakınlık gösteriyor. Daha önce İsveç'te görevliyken Türk dostları varmış. Buradaki ve Burkina Faso elçiliğindeki bayan memurlardan bazıları uzun zamandan beri Türkiye seyahati planlıyorlarmış. Türkiye kelimesinin Afrika'da çok şey ifade ettiğini ileriki günlerde göreceğiz.

Bir ara bizim elçiliğe de uğramamız gerekiyor. Elçilik müsteşarı Kaya Bey Türkiye'nin Moritanya'da hastahane inşaatı yaptırdığını, ayrıca Gambiya'da da Türklerin bulunduğunu anlatıyor. Bu iki ülkeyi de gezi programına alıyoruz. Sonra sırayla Moritanya, Mali, Nijerya ve Burkina Faso elçiliklerine uğruyoruz (Gambiya Türklerden vize istemiyor). Nijerya elçiliğinde formaliteler problem sevi-

yesine çıkıyor neredeyse. Yapmamız gereken işlemler için zamanımız yeterli değil. O işi Dakar'a bırakmaya karar veriyoruz (Fakat Dakar'da da buna zamanımız olmayacak ve Nijerya'ya gidemeyeceğiz. 2001'de ise Nijerya'da üç Türk kolejinin eğitim- öğretim verdiğini öğreneceğiz).

* * *

Dünya televizyonlarına bir deri-bir kemik kalmış insan manzaralarıyla yansıyan Burkina Faso (eski adı Yukarı Volta) elçiliğinde anormal denebilecek formalitelerle karşılaşmamız, her birimizin dörder vesikalık fotoğraf verip dörder form doldurmak zorunda kalması, üstüne üstlük bir de Türkiye Büyükelçiliği'nden iyi vatandaşlar olduğumuza dair referans *(note verbale)* getirmemizin istenmesi günün en ironik hâdisesi oluyor. Arkadaşlardan biri tekrar bizim elçiliğe gidip geliyor. Nihayet işlemler tamamlanıyor, vizeyi alıyoruz. Görevli memur son olarak, ülkesine gitmeden önce *sarı humma* aşısı olmamız gerektiğini söylüyor. Çeşit çeşit salgın hastalığın kol gezdiği Afrika'da bir ülkeden diğerine geçerken aşı karnesi gösterildiğine, ilerideki günlerde bizzat Gambiya ve Moritanya sınırlarında şahit olacağımızı nereden bilebiliriz?!..

* * *

Öğleden sonra eve döndüğümüzde, sokakta oynayan çocukları görünce birlikte fotoğraf çekilmek için çağırıyoruz. O ne neşe, o ne safiyet! Çiçekler, kelebekler hemen bir araya geliyor. Çocuk her yerde çocuk, çocuk evrensel mesaj. Karşı apartmanda oturan komşu bu durumdan rahatsız oluyor; çünkü yabancı olduğumuz belli- ve çocukları dağıtıyor; neyse ki, biz o ânı fotoğraf filmine resmetmeyi başarıyoruz.

* * *

Rabat'ta planlı bir şehirleşme görülüyor. Tarihî yapılar da korunmuş. Kale surları gibi uzayıp giden kızıl toprak renginde alçak duvarlar göze çarpıyor ve bunları belli nok-

talarda yüksek giriş kapıları kesiyor. Kraliyete ait yapıları çevreledikleri belli. Şehir modern hayatın gereklerine uygun olarak değişip genişlerken dokusu bozulmamış. Bunu başarabilen kurumlar var demek ki burada. Peki ama işler neden çok yavaş yürüyor; tıpkı yollardaki insanlar gibi?!..

* * *

Elçiliklere fotoğraf yetiştirmeye çalışırken küçük bir fotoğraf stüdyosuna da uğramamız gerekiyor. Fotoğrafçı acelemiz olduğunu gördüğü halde önüne gelen basit işimizi yapmıyor ve yanında çalışan çırağın elindeki işi bitirip gelmesini bekliyor. Birkaç gün sonra gideceğimiz Tanja'da çanta almak için çarşıda dolaşırken de dikkatimizi çektiği gibi, iş yeri sahipleri genellikle çok rahat insanlar. Belli çalışma prensipleri yok; müşteri kazanma gibi bir düşünceye de sahip değiller. Teşebbüs ruhu Fas'ta henüz inkişaf etmemiş. Öğlen en az iki buçuk-üç saat dükkanlar kapanıyor. Öğle sonrasında fotoğrafları almak için gittiğimizde, kapıda belirtilen açılma saati çoktan geçtiği halde fotoğraf stüdyosunun hâlâ kapalı olduğunu görüyoruz. Kapıyı tıklatarak içeridekileri harekete geçirmeye çalışıyoruz. "Aceleye gerek yok!". Bu Fas'ta (ve tabii, bütün Afrika'da) hayatın akışını özetler her halde.

* * *

Küçük taksiler var. "Küçük taksi" ifadesi taksinin üzerinde hem fransızca (petit taxi) hem de arapça (taksi sagir) yazılı. Taksicilerin her halde hepsi oldukça asabî insanlar; ilk akşam yaşadığımız tecrübede de görmüştük. Olur olmaz her şeye bağırıp çağırıyor, sürekli el kol hareketleriyle bir şeylerden şikayet ediyorlar. Daha doğrusu, her zaman şikâyet edecek birşeyler bulabiliyorlar. Otomobil kullanırken konuşmayı seviyorlar ve bu sırada en fazla yaptıkları hareket yumrukla direksiyona vurmak. Sanki

bundan zevk alıyorlar ve siz de sanki bir tiyatro oyuncusunu seyrediyorsunuz; yaptığınız küçük yolculuklar da tek perdelik piyes oluyor. Fedakâr kardeşim Veysel'in anlattığına göre, taksicilerin olur olmaz sebeplerden kavga etmek için taksiden inerek gömleklerini çıkartmaları sık sık şahit oldukları günlük olaylardanmış.

Yaşlı bir taksici bizi Türkiye büyükelçiliğinden fotoğrafçıya bağıra çağıra götürdü. Rabat'ta birkaç yıldan beri üniversite öğrenimi görmekte olan sevgili Veysel, Fas'ta konuşulan günlük arapçayı oldukça iyi öğrenmiş; derdimizi gayet iyi anlattı. Fakat yaşlı amca yine de taksimetreyi çalıştırmadı. Dükkanın önünde bizi birkaç dakika beklemeyi de kabul etmedi. Her halde müşteri bulamama gibi bir sıkıntısı yok. Fotoğrafları alıp Burkina Faso elçiliğine gidecektik. Başka taksi bulmak bir hayli vaktimizi aldı. Her şey güzel, insanlar çok candan, ancak, müşteriye kolaylık göstermek gibi bir anlayış nedense pek görülmüyor.

* * *

Fas'ta kadınların büyük kısmı canlı renkler taşıyan, geniş, uzun ve tesettüre uygun kıyafetler giyiyorlar. Tesettürü tercih etmeyenler ise, bunu dikkat çekecek bir açıklık derecesine vardırmıyorlar.

* * *

Akşam profesör Ali Kittanî ve Zemzemi beyler ziyarete geliyorlar. Samimi bir sohbet. Daha önce İspanya'da İbni Rüşd İslâm Üniversitesinin kurulmasında görev alan, rektörlük yapan, İspanya'da birçok insanın hidayetine vesile olan Kittanî hoca aydın bir kişilik. Uzmanlık alanı ABD ve Avrupa başta olmak üzere çeşitli ülkelerdeki Müslüman azınlıklar. Bu konuda yazdığı kitapların bazısı birçok üniversitede ders kitabı olarak okutuluyor. Tevazuu ve içtenliğiyle insanın hemen gönül bağı kurabildiği halkın

içinden bir fert olarak Kittanî Hoca, İslâm dünyası için bir kazanç. Tabiatıyla Fas'ın problemlerinden haberdâr ve bunlar onu çok rahatsız ediyor. Çözüme dair sürekli düşündüğü belli. Fas eğitim sisteminin mantıksız yanlarını çaresizlik içinde anlatıyor. Fas'ta Milli Eğitim bakanlığı her eğitim-öğretim yılı sonunda bütün okullardan öğrencilerinin ancak % 40'ını başarılı kabul etmesini istiyormuş. Sözgelimi, son sınıfta tüm öğrenciler başarılı olsa bile sadece % 40'ı mezun olabiliyormuş, çünkü durum buna göre ayarlanıyormuş. Üniversite kapısındaki yığılmaya Fas usulü bir çözüm. Ayrıca, isteyenler özel okullardan "Liseye devam etmiştir" belgesi alabiliyormuş. Tabii ki bu, lise diploması yerine geçmiyormuş.

* * *

Ertesi sabah, kral ailesine yakın bir isim olan Faysal Sabi beyin malikanesinde kahvaltıya davetliyiz. Bizi almaya şoförünü gönderiyor. Çok geniş ve zevk eseri bir bahçeyi çevreleyen yan yana dizili tek katlı köşkler aynı zamanda birer kütüphane ve müze gibi. Yüzyıllar öncesinden kalma parlatılmış ağaç parçaları üstüne yazılı binlerce arşiv belgesini Faysal bey kağıda not ederek, silinmeye yüz tutan tarihin şahitliğini korumaya çalışıyor, tarihine sahip çıkıyor. Alış-veriş ve nikâh akitleri, tapu ve nüfus belgeleri Fas'ta geçmişe dayanan ciddi bir arşiv anlayışı olduğunu gösteriyor. Otuz küsur yıllık hayatını hazmetmiş, nezih ve olgun bir insan Faysal bey. Yüksek tahsilini Fransa'da yapmış, dünyaya açık, aydın birisi. Eğitime yönelik çalışmaların ruhunu anlamış. Bir ara, "Osmanlılar buralara kadar gelememişti fakat, kaldıkları yerden torunları devam ediyor." diyor.

Kahvaltı vesilesiyle yapılan uzun ve sıcak bir sohbetten sonra, eksik kalan bazı vize işlemlerini tamamlamak üzere

izin istiyoruz. Cenab-ı Hakk dünyanın dört bir yanında çok nezih insanlarla tanışma şerefi veriyor bizlere.

* * *

Cuma namazından sonra, davetli olduğumuz öğle yemeği için, biraz gecikmeli de olsa Ali Kittanî ile buluşuyoruz. İri cüsseli Ali beyin otomobili küçük. Fakat aracı kullanırken ikisinin arasında ortak bir yan hissediyoruz; buna imtizaç da denebilir: sıcaklık, kucaklayıcılık ve tevazu (Tam da bu satırları günlüğümden bilgisayara geçmeye başladığım günlerde, 2001 Nisan ortasına doğru, gazetelerden Kittanî hocanın vefat haberini alıyorum. Sıcak bir Fas Ağustosunun sıcak hatıraları içinde onu düşünürken, Rabbine yürüdüğünü öğrenmek insanı karmaşık duygular içine sokuyor. İki defa görüştüğümüz halde, ancak çok eskiye dayanan dostluklarla kurulabilecek bir gönül bağı hissediyorum onunla aramızda. Allah sevdiği insanı diğer insanlara da sevdiriyor; rahmet eylesin!)

Abdûlîlah beyin evinde toplanan çoğu orta yaşlı (aralarında bazı tonton yaşlı amcalar da var), candan ve sevecen Faslı dostlar bizi bekliyormuş. Atmosfer çok sıcak ve tabiî. Tıpkı Kittanî hoca gibi hasbî duygularla kucaklıyorlar bizi. Yan yana getirilmiş alçak sehpalar üzerinde büyük bir sini ve bu geniş sofranın etrafında bir Cuma sevincini paylaşan insanlar. Alçak iskemleler üzerinde neredeyse dip dibe oturmak zorundayız. Fakat nedense hiçbir rahatsızlık hissetmiyoruz.

Dikkatimi çeken bir husus bu insanların aralarında teklifsiz olmaları. Hepsi çok rahat, pozsuz, oldukları gibi konuşup davranıyorlar. Kemâl beyin şahsında, misafirlerine duydukları saygı ve sevgi ikram seferberliği olarak yansıyor sofraya. Yeni tanıştığımızı hissettirmiyorlar. Ve bunu da düşünmeden yapıyorlar. Gönüllerini misafirlerine olabildi-

ğince açmışlar. Çünkü binlerce kilometre uzakta da yaşasak, dillerimiz ve ırklarımız farklı da olsa ve ilk defa da karşılaşsak, bu insanlarla hepimiz çok temel bir şeyi paylaşıyoruz. Öyle kıymetli bir şey ki bu, dünyanın bütün zenginlikleri bunu sağlamak için seferber edilse yine elde edilemez. Bu ancak Müellife'l-Kulûbün kalpleri telif etmesiyle olur.

Bu atmosferi, Fransa'da İslâm'ın farklı coğrafyalarından öğrenci arkadaşlarla birlikte olduğumuz her vesilede yaşadığımızı hatırlıyorum. Nice'de beni öğrenci yurdundaki mütevazi odasında bir gece ağırlayan, namaz kıldırırken "mustakim" kelimesini "muştakim" şeklinde telaffuz eden Endonezyalı doktora öğrencisinin o samimiyetini... Ramazan'da birlikte oruç açtığımızda, mübarek geceleri aynı heyecanla ihya ettiğimizde, ev probleminden dolayı zaman zaman birbirimize misafir olduğumuzda, gurbet bayramlarında gözü yaşlı kucaklaştığımızda Suriyeli Ahmed'i, Faslı AbdûlMuttalib'i, Tunuslu Rıda'yı (biz Rızalaştırmışız), Kıbrıslı İskender'i, hatta babaannesi Fikret'ten sadece yarım yamalak besmele çekmeyi öğrenmiş olan Arnavut İlir'i hatırlıyorum.

Avusturyalı yahudi bir aileden gelen, dedelerinin arasında hahamların da bulunduğu Muhammed Esed (Leopold Weis) bizim dünyamızın bu derin insanlık duygularına bir yolculuk sırasında nasıl şahit olduğunu şaheser kitabı Mekke'ye Giden Yol'da şöyle anlatıyor:

"Benim başka bir yolum olmadı ki zâten: nice yıllar fark etmedim bunu, ama her seferinde Mekke nihaî menzilim oldu benim. Daha bunun zihnen farkına varmadan çok zaman önce, o, ta içimden kudretli bir sesle beni çağırıyordu: "Benim ülkem öte dünya olduğu kadar bu dünyadır da; benim ülkem insandan ruhunu da istiyor, bedenini de, insanın düşündüğü, duyduğu, yaptığı her şeyi kucaklıyor: duasını olduğu kadar dünya telaşını, siyasi aksi-

yonunu olduğu kadar ev hayatını; benim ülkemin ucu bucağı yoktur." Yıllar sonra bu içsel çağrıyı anladığım zaman artık nereye ait olduğumu biliyordum: İslâm kardeşliğinin beni doğduğum günden beri beklemekte olduğunu artık biliyordum, onunla kucaklaşmaya hazırdım. İlk gençliğimin ülküsü, belli bir fikrî yörüngeye bağlı olmak, bir kardeşler topluluğunun parçası olmak arzusu gerçekleşmişti.

Gariptir ki -gerçi İslâmiyet'in neyi temsil ettiği düşünüldüğü takdirde bunun o kadar garip olmadığı görülecektir- bir Müslüman olarak Müslümanlar arasında tattığım ilk şey böyle bir kardeşlik oldu...

1927'de Ocak ayının İlk günlerinde bir kere daha, ama bu sefer Elsa ve onun küçük oğluyla beraber Ortadoğu'ya yola çıktık (Elsa, M. Esed'in 1926'nın sonlarına doğru evlendiği, kendisinden on beş yaş büyük olan, İslâm'ı henüz o günlerde seçmiş bulunan ve bu ilk Hac yolculuğunun sonunda Mekke'de vefat eden bir Alman hanımefendi. ÖSG). Daha o günden bunun dönüşü olmayan bir yolculuk olduğunu hissediyordum.

Gökle denizin parıldayan ufuk çemberine doğru günlerce yol aldık Akdeniz'de; bazen uzak sahiller selâmlıyordu bizi, bazen de yakınlardan kayarak geçen gemilerin hülyalı dumanları. Avrupa artık ötelerde kalmış, unutulmuşluğun sisleri arasına gömülmüştü hemen hemen.

Çoğu zaman güvertedeki kamaramızın rahatlığını terk eder, dizi dizi demir kanepelerin sıralandığı üçüncü mevkinin yoksul yolcuları arasına inerdim. Gemi Uzak Doğu'ya gittiği için üçüncü mevki yolcularının çoğunluğunu uzun yıllar çetin şartlar altında Avrupa'da çalıştıktan sonra ülkelerine dönen Çinli işçiler ve zanaatkarlar oluşturuyordu. Bunun dışında Marsilya'da gemiye binen küçük bir

Yemenli Arap grubu vardı. Onlar da memleketlerine dönüyorlardı...

Aralarında kısa boylu, zayıf, kartal burunlu biri vardı; yüzü öylesine gergindi ki sanki ateşin karşısında duruyordu; ama hareketleri sakin ve ölçülüydü. Benim İslâm'a yeni girdiğimi öğrenince özel bir ilgi gösterdi bana; saatlerce güvertede oturur onun Yemen'deki dağ köyü hakkında anlattıklarını dinlerdim. Bu yeni dostumun adı Muhammed Salih'ti.

Bir akşam, aşağı güverteye yine onu ziyaret için indim. Arkadaşlarından biri demir kanepe üzerinde ateşler içinde yatıyordu; bana gemi doktorunun üçüncü mevkiyle pek ilgilenmediğini söylediler. Hasta malaryaya (sıtma) yakalanmış olmalıydı; ona biraz kinin verdim. Ben hastayla uğraşırken öteki Yemenliler bir köşede Muhammed Salih'in çevresinde toplanmışlar, yan gözle bana bakarak bir şeyler konuşuyorlardı aralarında. Sonunda içlerinden biri bana doğru ilerledi -uzun boylu, esmer yüzlü, kara gözlü biriydi bu- ve bana buruşuk bir demet frank uzattı.

"Bunu aramızda topladık. Ne yazık ki fazla değil, bizi hoş gör ve bunu kabul et."

Geriledim, şaşırmıştım; ilacı arkadaşlarına, para almak için vermediğimi anlattım.

"Yoo yoo biliyoruz bunu, fakat sen yine de bu parayı kabul et. Bu bir ücret değil, bir hediye, kardeşlerinin hediyesi. Sen bir Müslümansın ve bizim kardeşimizsin. Hatta bizlerden daha iyisin sen, çünkü biz Müslümandık, ama sen İslâm'ı kendi basiretinle buldun... Hadi al bu parayı, kardeşim. Allah aşkına al artık..."

Fakat, ben Avrupa geleneklerinden henüz tamamen sıyrılamamıştım demek ki, direttim: "Hasta bir arkadaşa yaptığım yardıma karşılık hediye kabul etmem mümkün

değil... Üstelik yeterince param var benim; sizin buna benden daha çok ihtiyacınız var. Ama ille de vermek istiyorsanız, onu Port Said'de bir fakire verirsiniz."

"Hayır," diye diretti Yemenli, "bunu kabul edeceksin, eğer kendine alıkoymak istemiyorsan, kendi adına sen verirsin bir fakire."

Bu kadar ısrardan sonra hâlâ tekliflerini geri çevirmem sarsmıştı onları; sustular, bozulmuşlardı; sanki paralarını değil de kalplerini reddetmiştim. O an kavradım: Ben ve Sen arasında duvarlar örmeye alışmış insanların arasından gelmiştim ben, buradaki insanlarsa duvarları olmayan bir toplumun üyeleriydi...

"Verin paray, kardeşlerim. Alıyorum, teşekkür ederim."

* * *

İşte biz de, aramızda Ben-Sen duvarları olmayan Faslı dostlarla birlikte, sadece elle yenen kuzeybatı Afrika yemeklerinin tadına bakıyoruz. Fakat bu orada kalmıyor. Üzerine sarı sos dökülmüş patatesli tavuk kebabı oldukça lezzetli. Fas'ın az ve küçük çekirdekli karpuzları da çok sulu ve tatlı.

Yemekten sonra Ali Kittanî bizi eve bırakıyor. Evde bir sürprizle karşılaşıyoruz: Cezayir'de üniversite tahsili için bulunan arkadaşlar, ziyaret için Rabat'a gelmişler. Zâten iki aydan beri Tanja'daymışlar. Bu ziyarete ihtiyaç duydukları ve bundan mutlu oldukları belli; tıpkı bizim gibi.

* * *

Fas'ta erkek isimleri genellikle Abdûl ile başlıyor ve bunlar bizde pek verilmeyen isimler: AbdûlSettar (AbdûsSettar şeklinde söylemiyorlar), AbdûlMûn'im, AbdûlMuhit, AbdûlÎlah gibi.

* * *

İki gün içinde Senegal, Moritanya, Mali ve Burkina Faso vizelerini alıyoruz. Artık Rabat'ta yapacağımız başka bir iş kalmıyor. Ertesi gün yolculuk var.

* * *

Sabah erkenden istasyondayız. 07:52 treniyle Cebel-i Tarık'a doğru yola çıkacağız. Fas'ta (daha doğrusu Afrika'-da) faaliyete geçmiş ilk Türk okulunun bulunduğu Tanja'ya (veya Tanca) gidiyoruz. Arkadaşlar da uğurlamaya geliyorlar. Gurbette kısa süreli beraberlikler de, ayrılıklar da bir farklı oluyor; duygu yoğunlaşmaları yaşanıyor...

* * *

Trendeki görevlilerden rica ederek kilitli bir kompartımanı açtırıyoruz ve bagajlarımızın bir kısmını oraya koyuyoruz. Arkadaşlardan biri bagajların başında bekliyor. Sevgili Metin de gösterişsiz kamerasıyla Fas'tan insan ve tabiat manzaraları çekiyor.

Gözalabildiğine uzanan ayçiçeği tarlaları. *El-Msaada* istasyonunda kavun satan çocuklar. Okaliptüs, mandalina ve mantar ağaçları, hindiyye kaktüsleri. Mantar ağaçlarının gövdesini saran kabuklardan, duvar panosu ve şişe kapağı yapılan mantarın hammaddesi elde ediliyor; bu aynı zamanda açık mekanlarda yer döşemeciliğinde kullanılıyor; tıpkı hasır gibi. Hindiyye ise içi çok çekirdekli sulu bir meyve. Büyük kaktüslerin tepe kısmında yetişiyor ve Fas'ta çok tüketiliyor. Bizde yaz mevsimi gelince yollarda hıyar soyulup satılması gibi burada hindiyye aynı işi görüyor. Hindiyye yenirken fazla çiğnenmeden çekirdekleriyle yutuluyor, yoksa o kadar çekirdekle başetmek mümkün değil. Döndükten sonra İzmir'de de hıyar usulü hindiyye satıldığını gördüm. Bodrum'dan itibaren Antalya'ya kadar yetiştiriliyormuş.

* * *

Taşraya doğru insanlarda yaygın bir fakirlik, cehalet ve daha bir ezilmişlik göze çarpıyor. Sanki herkes çok yorgun ve hayattan bezmiş; insanlar kavrulmuş, insanlar ayaklarını sürüyerek yürüyor. Sıcak havanın da etkisi olsa gerek. Şehirleşmeye, şehirleşmeyle gelen ortak kurallara direnen bir bedevilik ve bunun atadan babadan tevarüs etmiş henüz silinemeyen izlerini de insanların davranışlarında görmek mümkün.

* * *

Bir aralık, Türkiye'de birçok insanın elinde görülen bu kadar küçük bir kameranın bile dikkat çekebileceğini, Fas'ta çok sayıda sivil polisin dolaştığını konuşuyoruz. Fransa'dayken Faslı arkadaşlar Fas'ın bir polis devleti olduğunu anlatırlardı. Meselâ bir kahvehanede yakınınızdaki sandalyeye oturan herhangi birisi veya otobüs yolculuğunu birlikte yaptığınız herhangi bir yol arkadaşı memleket ahvaline dair bir-iki kelâm etse, bu asla konuşmamanız için yeterli bir sebep teşkil ediyor. Söz konusu kişi muhalif avına çıkmış bir devlet görevlisi olmayabilir, fakat olma ihtimalinin bilinmesi bile insanların herhangi bir yerde konuşmasına, böylece muhalif düşüncelerin yayılmasına, bir mecrada birleşmesine engel olmaya yetiyor.

Kral II. Hasan'ın 1970'lerin başında bir darbe ve suikast girişiminden kendi kullandığı uçakla kaçarak son anda kurtulması bugünkü (dozajı yüksek) istihbarat devletini şekillendirmiş. Zâten Fas'ta muhalefet partilerini kurduran ve politikalarını belirleyen de kraldan başkası değil.

* * *

Aklımıza gelen biraz sonra başımıza geliyor. Spor giyimli biri kompartımanın kapısını açıyor ve kamerayı hangi izinle kurduğumuzu soruyor. Kontrolör memurun -biz Türkiye'de yanlış girmiş kullanımla "kondüktör" diyoruz-

bilgisi dahilinde olduğunu söylüyorum; ayrılıyor. Birkaç dakika sonra tekrar geliyor. Bu defa kim olduğumuza ve kameraya dair bilgi almak istiyor. Bir-iki sorudan sonra kimliğini çıkarıyor ve okumamıza imkan sağlayacak şekilde gösteriyor. Sivil polis olduğunu anlıyoruz. Kendisine isterse, çektiğimiz filmleri hemen gösterebileceğimizi söylüyorum. Onaylıyor. Elimde kamera, arkasına takılıyorum ve birkaç vagon sonra bir bölmeye giriyoruz. Bazı tren görevlileriyle galiba birkaç sivil polis daha var. Neyse, biraz seyredip, kamera üzerine sorular sorduktan sonra, Fas devletinin güvenliğine, ayrıca birlik ve beraberliğine yönelik bir tehdidin sözkonusu olmadığı kanaatine varıyorlar ve ayrılmama izin veriyorlar. Bu arada, hemen dönmediğim için bizimkiler endişelenmiş ve aramaya koyulmuşlar. Dönünce herkes rahatlıyor.

Fas'ın başka herhangi bir noktasında, herhangi bir saatte, herhangi bir tren seferinde böyle bir durumla her hal u kârda karşılaşacak olduğumuzu düşündükçe insanın ruhu daralıyor.

* * *

Beş saatlik bir yolculuktan sonra öğle sıcağında Tanja'ya varıyoruz. On dördüncü asır seyyahları içinde belki de en fazla gezmiş, en uzak coğrafyalara gitmiş olan İbni Battuta'nm memleketindeyiz.

Burası ayrıca, Paulo Coelho'nun Simyacı'sındaki Tanja. Romanın kahramanı genç çoban Santiago, hazineye ulaşmak için rehber ararken anlaştığı, kendisini Mısır piramitlerine götürecek genç Tanjalıdan şu sözleri işitir: "Tanja Afrika'nın öteki yerlerine benzemez. Burası bir liman, limanlar da hırsız yuvasıdır." Birkaç dakika sonra ise, bunları söyleyen genç tarafından aldatılır Santiago ve elindeki bütün parayı da kaptırır.

Fakat Tanja bizim gözümüze öyle gözükmüyor. İstasyonda AbdûlMu'ti Tatarî bey, oğlu Ahmet, kolejde çalışan öğretmenlerden Mevlüt bey, fabrika sahibi genç işadamlarından ve Tanja'daki birkaç Türkten birisi olan Halit bey bizi bekliyorlarmış. Güneş tam tepemizde ve hava çok sıcak; fakat karşılama daha sıcak.

Garip bir durum Tanja'nınki: biraz romantik, biraz otantik (orijinal haliyle yaşayan), biraz istorik (tarihî), biraz da epik (destansı), fakat reel epik. Simyacı da başka diyarlarda arayışlara girişmiş, İbni Battuta da, Tarık bin Ziyad da ve nice hizmet erleri de.

* * *

Öğle yemeği için AbdûlMu'ti beylere davetliyiz. Hanımı İstanbulluymuş, fakat Fas mutfağına bir hayli alışmış. Tekellüflü denebilecek bir servis; Kemâl beye, arkadaşlara ve onların şahsında hizmete olan sevginin göstergesi.

Evdeki dev çanak anten, Fransız, İspanyol kanallarının yanı sıra Türk kanallarından da bazılarını çektiğinden öğle haberlerini alıyoruz. Türkiye gündeminden kaçış yok.

Burada hemen herkes günlük konuşma Arapçası dışında İspanyolca ve Fransızca da biliyor.

* * *

Kıtada Türk müteşebbisleri tarafından açılan ilk okulda, Fatih Mehmet Koleji'ndeyiz. Akdeniz ile Atlas okyanusunun sınırında kendisine sanki bir ribat görevi biçmiş iki katlı mütevazi binanın içinde Türkiye'nin bildik kokusu var. Tatilden dolayı okul sessiz, onu dinleyebiliyoruz.

* * *

Hicret'ten sadece doksan yıl kadar sonra müslümanlar İspanya'ya buradan geçmişti. İlk Berberi akını 710 yılı ya-

zında gerçekleşmiş, Tarık bin Ziyad'ın kumanda ettiği küçük bir ordu 711 yılı baharında Kurtuba bölgesini düşürmüştü. Tarık inandığı değerler uğrunda geri dönmemecesine Avrupa'ya geçmiş, gemileri yakmıştı.

Karşıda, onun çıktığı İspanya kıyıları görülüyor. Fakat, Cebelitarık boğazından her türlü gemi geçişi, ancak özel vizeyle girilebilen (Barış Manço'nun *Dönence* programı çekimleri için bile girmeyi başaramadığı) ve İngiliz toprağı sayılan boğaz kontrol noktasının denetiminde. Nereden nereye!.. Tarık'la aramıza giren sadece asırlar değil.

* * *

Fas'ta insanlar toplumsal ilişkilerde, hak arama ve kişi haklarına saygı gösterme konularında henüz az gelişmişliğin sıkıntılarını yaşıyor. Durum bizdekinden de kötü. Çeşitli kuyruklarda beklerken görevlilerin ağırdan almaları, insanlara tepeden bakmaları hiç tepki görmüyor. Zaten herkes yavaş hareket ettiğinden, bu hal kimseye garip gelmiyor. İnsanlar biraz zamanın dışında yaşıyor.

* * *

Lavabo ve musluklar tıpkı Avrupa ve Amerika'daki, hatta kısmen bizdeki gibi; yani ergonomik değil (Senegal ve Moritanya'da da aynı durum söz konusu). Bunlar ya Avrupa'dan ithal ediliyor ya da Avrupa dizaynını kullanan firmalar tarafından üretiliyor. Musluğun ağzı lavaboda monte edildiği yere çok yakın. Bu yüzden altına ne el ne de ayak uzatılabiliyor. Su ancak birazcık avuç içine alınabiliyor. Peki bu neden bize bu kadar ters geliyor?

Batı'da hâlen geçerli alışkanlıklara göre özellikle evlerde el, yüz ve vücut temizliğinde, *akan su* pek kullanılmıyor. Su lavabo veya küvetin içine dolduruluyor ve temizlik (!) işlemi baştan sona aynı suyla tamamlanıyor (kamuya açık yer-

lerde ise lavabo doldurup el-yüz yıkamak, daha sonra lavaboyu temizlemek vakit alacağı, pratik olmayacağı için akan su kullanılıyor). 1998'de Paris'te bir Fransız meslektaşın evinde kaldığımda da bu durumla karşılaşmıştım. Benim de sabah kendileri gibi el-yüz yıkayacağımı düşünerek, lavabonun içini temizlemem için ayrıca küçük bir havlu parçası bile vermişlerdi.

* * *

Tanja'da bir pazar sabahı. Namazdan sonra Halit bey bizi almaya geliyor; Hasan Şazeli'nin üstadı Mulay Abdûsselam bin Meşişî hazretlerinin seksen beş kilometre uzaklıkta Batı Atlas dağlarındaki kabrini (veya makamını) ziyaret etmek üzere yola çıkıyoruz. Mulay burada *Mevlâna* anlamında kullanılıyor.

Yolculuk bir saatten fazla sürüyor. Tırmandıkça tırmanıyoruz. Mübarek zâtın, bir tepenin üstündeki düzlükte etrafı yüksek ağaçlarla çevrili makamının bulunduğu nahiyeye (bizdeki beldeye karşılık gelen bu tip küçük yerleşim birimlerine kuzeybatı Afrika'da fransız etkisiyle *commune* deniyor) ulaştığımızda burayı bir mesire yeri gibi kalabalık buluyoruz. Aşağıya bakınca en az bin beş yüz-iki bin metre yükselmiş olduğumuzu görüyoruz. Batı Atlas sıradağları buradan tam bir katar gibi görünüyor.

Biraz temizce bir kır kahvesinde katmer ve sütlü kahveden oluşan kahvaltımızı klasik batı müziği eşliğinde yapıyoruz. Köyün fakirliği ve etrafta dolaşan köylülerin garipliği ile birlikte bu müzik oldukça ilginç bir kontrast oluşturuyor.

Fas'ın bu yüksek kesimlerinde özellikle köylü kadınlar ve erkekler, başlarında, Meksika'daki Azteklerin bugünkü torunlarının taşıdıklarına benzer şekil ve renklerde hasır şapkalar taşıyorlar. Muhammed Hamidullah hoca bu top-

rakların bilinen ilk sakinleri olan Berberilerden bir grubun Christophe Colombe'dan yüzlerce yıl önce okyanusu aşarak Güney Amerika'ya ulaşmış olabileceğini yazmıştı yıllar önce. Brezilya'nın Atlas okyanusu kıyısındaki Bahia (bugünkü adı Salvador) bölgesinde de insanların selamlaşma tarzlarının tıpkı Sudan'daki gibi olduğunu bir dost aktarmıştı. Daha fazla araştırılmaya değer bir konu.

* * *

Burada lokantaların önünde kesilen hayvanları başlarını koparmadan yüzüyor ve parçalayacakları yere o şekilde taşıyorlar. Doğrusu, güzel bir görüntü olmuyor.

* * *

İbn-i Meşişî hazretlerinin kabrinin etrafında bid'at ve hurafelerin yaygınlığını görünce üzülmemek elden gelmiyor. Birçok yerde olduğu gibi burada da helâllerle haramlar birbirine karışmış. Büyücülük çok revaçta gözüküyor. Ölmüş fare, kaplumbağa, kurbağa, kertenkele, kirpi kuruları, ayrıca kükürt ve benzeri maddelerle AbdüsSelâm'ın Kur'an-ı Kerim kasetleri, Ayet-el Kürsî levhaları aynı yerde birlikte satılıyor. Teypten de merhum AbdüsSelâm'ın sesi geliyor.

* * *

Etrafı taşla çevrili makamın çevresine yığılmış bir sürü insan; genç, yaşlı, kadın, erkek, çocuk. Bazıları açıktan dileniyor. Doğrusu, kim ziyaretçi, kim dilenci, ayırtetmek çok zor. Burası, bir büyük zâtın, vefatından sonra da bize tefekkür fırsatı verebileceği bir vesile olarak değerlendirilebilecek iken, fakir insanların gelen-gidenden para dilendikleri bir yer durumuna gelmiş ne yazık ki.

* * *

Sonunda anlıyoruz ki, etraf her yaştan dilenci dolu. Yaşlı kadınlar ve çocuklar ekseriyeti teşkil ediyor. Burası sanki dilenci temerküz kampı. Temiz nâsiyeli bir gence köye girişte selam vermiştik. Daha sonra dolaşırken yanımızda beliriyor. Halit bey tecrübeliymiş: "Bu genç dilenci artık peşimizden ayrılmaz" diyor. Gerçekten de genç, birkaç kuruş koparabilmek için, aramıza belli bir mesafe koyarak, saatler boyu sabırla bizi takip ediyor. Bunu sanki bir meslek icra ediyor gibi gayet rahat yapıyor. Cehalet, fakr u zaruret ve işsizlik, yapacak hiçbir işi olmayan genç insanları dilenci haline getirmiş Fas'ta. Nihayet köyden ayrılma saati gelince arabanın etrafını çevirmiş çocuklara ve sabırlı gence bir şeyler veriliyor. Kemâl beyin cömertliği ve derinliği.

* * *

Tanja'ya dönüşte bir yol çatalında verdiğimiz hindiyye molasıyla susuzluğumuzu gidermeye çalışıyoruz.

* * *

Fas'ta düğünler sabaha kadar sürüyor ve bizdeki gibi hafta sonlarına bırakılmıyor. Her sabah namaz için kalktığımızda, dağılan düğün alayının alacakaranlıkta insanları uykudan uyandıracak ölçüde gürültü yaparak, araba kornalarına basarak son şehir turunu attığını duyuyoruz. Her halde herkes böyle yapıyor ki, her sabah bir başka grup bunu sergilemekte bir beis görmüyor, sonuçta kimse de şikayetçi gibi gözükmüyor. Oldukça sinir bozucu bu durumu Tanja'dan ayrılıncaya kadar her sabah yaşayacağız. Sanki bu işle vazifeli birtakım, her sabah aynı saatte vazifesini yapmayı ihmâl etmiyor.

* * *

Senegal'e bilet rezervasyonu için Ahmet Tatarî bey çok uğraştı. Nihayet Dakar'a uçuş tarihi belli oldu; inşa-

allah 15 Ağustos perşembe günü. Yalnız küçük (belki de büyük) bir problem var: Casablanca havaalanında yedek listede bekleyeceğiz.

* * *

Tanja'dayken bilhassa Ahmet Tatarî'den çok yakın ilgi ve misafirperverlik gördük. Birkaç defa öğle ve akşam yemekleri için güzel bahçesinde misafiri olduk. Bu arada yakındaki Suriye camiinde teypten okunan ve insana çok tesir eden Hicaz ağzı ezanları dinleme şansımız da oluyordu. Kuzey Afrika ülkelerinde ezanı ve kameti genellikle çok özensiz okuyorlar.

* * *

Ahmet bey, Tanja'da birkaç yıl kalan ilk arkadaşları unutamıyor. Liseyi henüz bitirmiş birkaç arkadaş üniversite tahsili yapmak ve okul çalışmalarına yardımcı olmak için gelmişler. Ahmet Tatari'yle o kadar samimiyet kurmuşlar ve gönlünü fethetmişler ki, Ahmet bey o fedakârları anlata anlata bitiremiyor. Onları sık sık ağırlayıp, sohbet ederken çok güzel Türkçe de öğrenmiş, bizimle Türkçe konuşuyor.

Ahmet bey biz oradayken arkadaşları neredeyse hergün telefonla arıyordu ve sürekli onlardan bahsediyordu. Buradaki gelişmeleri bilmeyen bir insan, onun kendi çocuklarından bahsettiğini zannedebilirdi.

"Çocuklar" diyor, "gelip şuraya otururlar. Ben televizyonu açarım. Başlarını hemen öne eğerler. Televizyona pek bakmazlar. Ayrıldıkları gün ben çok fena oldum. Onlar gittikten sonra eve döndüm. Dünya bana boşalmış gibi geldi. Eşim, kızım, damadım, çocuklar, torunlar durumu fark ettiler. 'Beni yalnız bırakın' dedim. Odama çekildim. Üç gün bu halde kaldım."

* * *

Suriye'de Baas devrimiyle Esad ailesinin hakimiyeti başlayınca Tatarî ailesinin Halep'teki mülklerine el konmuş ve aile sürgün edilmiş. Onlar da Tanja'ya gelmişler ve zaman içinde burada da tekstil sektörünün önemli isimlerinden olmuşlar. Her birinin ailece Kanada vatandaşlığı da var. Ahmet Tatarî Senegal'e ve Gambiya'ya gideceğimizi öğrenince bunu riskli buluyor ve "Ben Afrika'da Fas'ın güneyine inmem!" diyor.

* * *

Fas'ta her çalışma Kral'ın ağzına bakıyor. Küçük bir köprü yapımı bile İkinci Hasan'ın iznine bakıyormuş. Bir bakana herhangi bir meseleyle ilgili olarak biraz fazla soru sorulduğunda adamcağız en sonunda "Kral bilir" demek durumunda kalmış. Fas biraz, masallardaki kralın ülkesine benziyor. Fakat nedense, Fransa ve Avrupa için, burunlarının dibindeki Fas'ın demokratikleşmesi diye bir mesele yok! Moda deyişle, "standardını sevdiğimin Batısı!"

* * *

Tren istasyonları, meydanlar, okullar, kamuya açık hemen her yer Kral'ın tek başına veya iki oğluyla birlikte çeşitli zamanlarda çekilmiş (daha doğrusu poz verdikleri) fotoğraflarla süslenmiş. Tren garında aşağıya inen merdivenlerin başındaki dev fotoğrafta ikinci Hasan'ın nasıl abdest aldığını görüyoruz.

* * *

Dakar'a ilk defa gidiliyor. Çekeceğimiz yabancılığı hafifletmek istiyoruz. Bir gün sabahtan öğleye kadar Dakar'daki Türkiye Büyükelçiliği'yle irtibata geçmeye çalışıyor ve sonunda başarıyoruz. Büyükelçi Mehmet bey bizi daha telefonda kucaklıyor ve havaalanından aldırmak için araba göndereceğini söylüyor. İçimiz rahat bir şekilde okul

müdürü çilekeş Nail beyle şehir turuna çıkıyoruz (Nail bey ve ailesi uzak bir gurbetin, yalnız bir hicretin eli öpülesi kahramanları. Mübarek evlerine öğle yemeği vesilesiyle misafir oluyoruz.)

* * *

Tanja'da özellikle evler başta olmak üzere neredeyse bütün binalar tipik Akdeniz boyasını çalmışlar üzerlerine: beyaz. Bir yanda son Akdeniz sularının, bir yanda da koca okyanusun mavisi ve yanlarında bembeyaz bir şehir.

"Kuzeyin Düğünü" veya "Kuzeyin Gelinlik Kızı" (Arusuş Şimal) anlamına gelen Tanja'da bazı okul isimleri İslâm'ın büyüklerinden esinlenerek verilmiş: Tarık bin Ziyad, Ukbe bin Nafı gibi.

Burada ayrıca, İspanyol konsolosluğu bünyesinde faaliyet gösteren okul ve hastane dikkatimizi çekiyor.

Suudlu prenslerin yanyana dizili büyük yazlık saraylarının yeraldığı deniz kıyısına yakın biraz yüksekçe bir semtten geçiyoruz. Ayrıcalıklar kendini belli ediyor.

Şehrin dışında turistik bir mevkiye düşürüyoruz yolumuzu (Fas'ta kamuya açık turistik mekanlarda bile görüntü kirliliği yok). Burası Cebel-i Tarık'taki meşhur Herkül burcu noktasıymış. Gücün simgesi Herkül'ün resimleri duvarlara kadar resmedilmiş. Dalgaların oyduğu bir mağaranın ağzı ise tıpkı Afrika kıtasının şeklini almış. Mağara kartpostallara konu olmuş.

* * *

Akşam yemeğinden sonra, kolejin karşısında oturan bir komşuya, Muhammed beylere davetliyiz. Büyük oğlu Fatih Mehmet Koleji'nde okuyor, orta ikiye geçmiş. Muhammed bey nazik ve misafirperver bir insan. Okulu altı

ay süreyle takip etmiş. Arkadaşları, gireni-çıkanı incelemiş. Sonra, güvenebileceği kanaatine varmış ve oğlunu okula vermiş. Nail ve Mevlüt beyleri pek seviyor. Mevlüt beyin annesiyle babasının Tanja'ya ziyaretleri söz konusu olunca, "Annen, baban buraya geldiğinde bizde misafir edelim" demiş.

* * *

AbdûlMu'ti abi bizi istasyona bırakıyor. Arkadaşlar da uğurlamaya gelmişler. 16:50 treniyle Tanja'dan Rabat'a hareket ediyoruz. Akşam 22:00'ye doğru evdeyiz. Yarın sabah inşaallah önce Casa'ya, oradan da Dakar'a... Uzun bir yol günü olacak.

* * *

Sabah 07:30 treniyle Rabat'tan hareket ediyoruz. İki saatlik bir tren yolculuğu. Dokuz gün sonra tekrar Casablanca havaalanındayız. Uçağımız 11:00'de kalkacak. Yedek listede 40 dakikalık bir bekleyişten sonra uçağa binebiliyoruz. Binmeden önce son kontroller sırasında Faslı polisler bizden biraz da mahcup şekilde Türk kahvesi istiyor.

Yine bir RAM uçağıyla Senegal'in başkenti Dakar için havalanıyoruz. Yolcuların çok büyük kısmı siyahî.

* * *

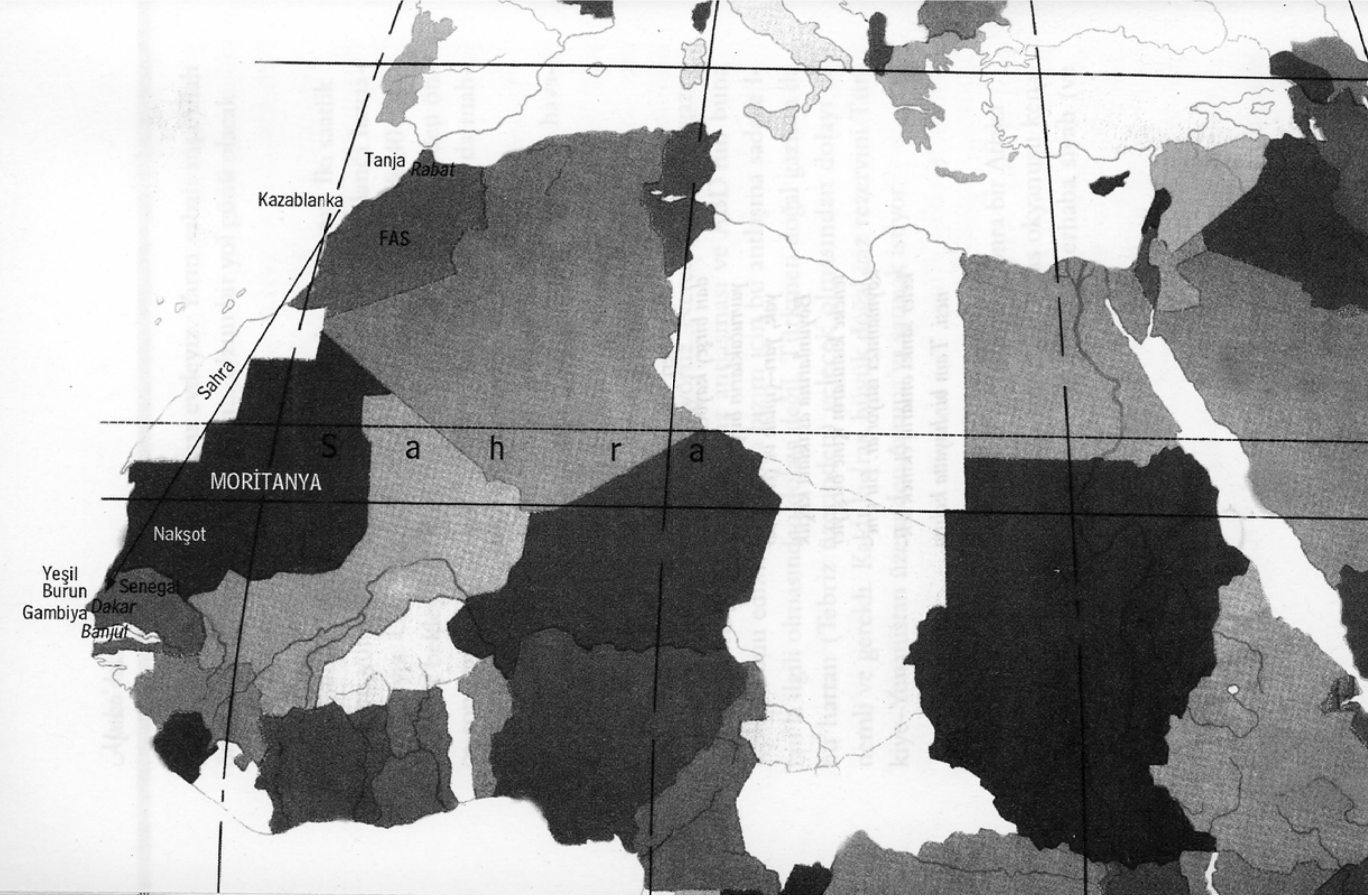
Uçakta gazetelere göz gezdiriyoruz. Neredeyse bütün gazetelerde Türkiye-İran doğal gaz antlaşması ve ABD'nin buna tepkisi konu edilmiş. Aslında bizim için bu antlaşma sadece İran'la ilgili olmasından dolayı değil, Türkmen doğal gazının da bu hattan (Tebriz üzerinden) gelecek olmasından dolayı önemli ve gerekli. Kaldı ki İran büyük doğal gaz rezervini Türkiye-Yunanistan üzerinden Avrupa'ya satmak istiyor.

* * *

Üç buçuk saate yakın süren yolculuktan sonra bir Afrika öğle sonrasında Dakar üstündeyiz. Şehir, Atlas okyanusu kenarında ufku geniş düz bir alana oturuyor. Merhaba siyah (ve kimsesiz) Afrika!

Şehirde ne kadar da çok dilenci var. Arabamız çeşitli semtlerde kırmızı ışıkta durduğunda bir anda etrafı kadınlarla ve küçük çocuklarla çevriliyor. Çocukların gözleri yine de canlılığından birşey kaybetmemiş, fakat Yavrucakların birçoğu yalınayak, yarı çıplak ve çelimsiz. Boyunlarına astıkları küçük teneke kutuların içine bir şeyler koymamızı istiyorlar. Bu tenekeler sanki onların ekmek teknesi. Tam bir hayatta kalma mücadelesi.

Senegal

Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil
Burun
Senegal
Gambiya
Dakar
Banjul

Dakar havaalanına indiğimizde pilot dışarıdaki sıcaklığın yirmi beş derece olduğunu anons edince şaşırıyoruz: Afrika daha sıcak olmalı değil mi?!...Ekvator enlemine (sıfır noktasına) iyice yaklaşmadık mı?!.. Fakat uçaktan indiğimizde bir kere daha şaşkınlık yaşıyoruz: dışarıda sanki elli derecelik bir sıcaklık var.

Dakar 15. enlem üzerinde yeralıyor. Türkiye'de sıcak yazların ve yumuşak kışların hüküm sürdüğü en güney ucun 37. enlem üzerinde olduğunu düşünürsek, 15. enlemdeki sıcaklık tahmin edilebilir. Okyanusun kenarındaki Dakar'da aşırı rutubet başımızdan aşağıya sürekli ve yavaş bir şekilde sıcak su dökülüyormuş hissi veriyor. Özellikle Senegal'de ve daha sonra gideceğimiz Gambiya ve Moritanya'da güneşin altına çıktığımızda aklımıza iki şey gelecek: gölge ve içecek soğuk su bulmak. İnsanın böyle bir coğrafyada kendisinde çalışma isteği bulması çok zor.

Bütün kıtaların en sıcağı olan Afrika'da gerçek anlamda kış mevsimi yaşanmıyor. Kıtanın en kuzey ve en güneyindeki kışlar bile yumuşak geçiyor. Ali Mazruî, "Afrika'nın planlama olgusunda yüzyıllar boyunca gösterdiği yetersizlik, kış mevsiminin görülmemesiyle ilintili olabilir mi?" sorusunu soruyor. Ona göre, yeryüzünün kuzey yarımküresinde yaşayan milletler bir işi fırsat varken ve ele geçmişken yapmanın gerekli ve kaçınılmaz olduğunu çok önceleri öğrenmişlerdi. Yazın toprak az ürün verdiğinde her yıl soğuk mevsimlerin gelmekte olduğunu, kıraç kış mevsimi için plan ve hazırlıklar yapılmadığı sürece hem hay-

vanların hem de insanların hayatlarının tehlikeye gireceğini çok iyi biliyorlardı. Sonuçta Avrupa tarihinde kış mevsimi diğer değişkenlerle birlikte bir tahmin kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştu.

Aşağı yukarı ekvator tarafından ikiye bölünmüş olan Afrika nasıl iddialı bir kıta olacak?!...Yoksa o şansını daha baştan mı kaybetmiş?!..Bu soruya tabii ki hiçbir zaman "Evet!" cevabı vermeyeceğiz.

* * *

Pasaport kuyruğunda beklerken bir yandan da bekleme salonuna bakıyoruz: karşılamaya acaba kim geldi? Aynı şekilde, gelenleri dikkatle süzen fakat bakışları artık bizde karar kılan beyaz tenli, mavi gözlü genç birisine takılıyor gözümüz. Kot pantolon, gömlek... İşin doğrusu, elçilik personeline de benzetemiyoruz pek, fakat Büyükelçinin gönderdiği arkadaş o olsa gerek. Çünkü başka aday yok.

Ta kendisi! Elçiliğin koruma görevlisi komiser Ahmet bey. O da bizi merakla bekliyormuş. Kendi ifadesiyle, buralara pek kimsenin yolu düşmediğinden (benzer sözleri Büyükelçi Mehmet beyden de duyacağız) bizi Dakar'da görmekten son derece şaşırmış vaziyette, fakat ondan da ötesi, sevinçli.

* * *

Ahmet bey bir yıla yakın bir zamandan beri Dakar'daymış ve görev süresi standart olarak dört yılmış; yani önünde daha üç yılı var (vatan hasretinden dolayı gün sayıyormuş). Önce bizi, ilk geldiğinde kendisinin de bir müddet kalmış olduğu Hotel Farid'e götürüyor. Otel orta kalitede fakat, fena halde kokuyor. Ahmet, otelciyle iyi ahbab ve yarım Fransızcasıyla esprili şeyler konuşuyor. Sempatik otelci, siyahilere mahsus şekilde beden dilini

fazla kullanarak gevşekçe gülüyor. İşini iyi yaptığı belli. Buna karşılık mihmandarımız da yaman adam ve sıkı pazarlık yapıyor. Arasıra otelciye küçük fırçalar çekiyor. Bu takılmalar da otelciyi güldürüyor (sonraki günlerde de göreceğiz ki, Ahmet bey insanlarla hemen samimiyet kurabilen, kendisini hemen sevdirebilen birisi). Odamıza çıkıyoruz. Ağır koku merdivenlerde de, odada da var. Ahmet beyle akşam yedi için sözleşiyoruz, gelip bizi alacak.

Eski bir klimayla odayı serinletmeye çalışıyoruz. Balkona çıkıp beşinci kattan etrafı seyrediyoruz. Karşı kaldırımda baraka şeklinde bir bakkal dükkanı var. İçinde neredeyse hiçbir şey yok. Dükkan sahibi kapının önünde öylesine oturuyor. Yan tarafta küçük ve belki de tek gözlü bir baraka ev. Evin hanımı açık pencerenin önünde bütün ev hanımları gibi günlük işleriyle uğraşıyor ve küçük kızı yan tarafta bir beyaza (muhtemelen bir Fransız'a) ait araba galerisinin avlusunda basit oyuncaklarla kendini oyalıyor. Galerici, çocuğa alışkın. Karşı kaldırımın üstünde biraz çaprazımızda yere serdikleri yaygıların üstüne oturmuş dört-beş Senegalli genç bağıra çağıra, arasıra kahkaha atarak, içinde bol o, u ve a harfi geçen kelimeler kullanarak iskambil oynuyorlar. Hayatı ciddiye almıyor gibiler. Uzakta liman ve gemiler görülüyor. Ufukta sıcağın sisi.

* * *

Saat yedi gibi Ahmet beyle çıkıyoruz. Yolda, turist gibi dolaşan bir gence Türkçe selâm veriyor; konuşuyorlar. Gencin morali bozuk; meğer çalıştığı Türk gemisini bir borç meselesinden dolayı Dakar limanında alıkoymuşlar. Birkaç aydan beri Dakar'da bekliyorlarmış. Daha hiçbir şey belli değilmiş. Gerçekten çok can sıkıcı bir durum.

Akşam namazı için, minareleri şehrin hemen her yanından görülen Dakar'ın en büyük camiine gidiyoruz. Ca-

mi çok bakımlı değil ve aydınlatması da zayıf. O loş atmosfer cemaatin azlığı ve garipliği ile birleşince insanın hislerine de tesir ediyor. Lübnan asıllı sempatik imam efendi namazdan sonra tanışmak istiyor.

Akşam yemeği için Ahmet bey çeşitli alternatifler gösteriyor. Afrika'nın yemek kültürüne alışmamız zor olacak. Değişik baharatlar ve ağır bir koku. Bizim mutfağa yakın gözüken bir Lübnan lokantasına da kanımız pek ısınmıyor (Paris'teki Lübnan lokantalarının bizimkilerden pek farkı yoktur. Yemeklerin kendisi bir yana isimleri bile aynıdır; *taze fasulye, türlü, dolma, baklava* aynı kelimelerle girmiştir). Fakat burada Lübnan lokantası da Afrika'ya uymuş sanki.

Ahmet beyin davetine icabet ediyoruz : "Evde ne varsa o" diyor, "misafir umduğunu değil bulduğunu" Dört tarafı bahçeyle çevrili tek katlı evlerin oluşturduğu bir muhite geliyoruz. Dakar'daki elçilik ve konsolosluk mensuplarının oturduğu semtmiş burası. Her sokağın iki başında bekçi kulübeleri var.

Kalender ve geniş yürekli ev sahibimiz gurbetin soğukluğu, Türkiye'den getirttiği büyük elektronik orguyla memleket ezgileri çalarak hafifletmeye çalışıyor. Gece yarısında Ağrı Dağı efsanesini dinliyoruz. Anadolu'nun sesi sokağa yayılıyor. Köpek havlamaları duyuyoruz. Evin bahçesinden de Afrika çiçeklerinin güzel kokusu yayılıyor.

* * *

Bir müddet sonra evin arka tarafından birisi çıkıp geliyor. Elçilik görevlilerinden Hasan beyle tanışıyoruz. Aynı zamanda Ahmet beyin arka komşusu. Dört yıldan beri buradaymış. Yakında görevi sona erecek ve Türkiye'ye dönüş yapacakmış. İlk gelişinde yanında ailesini de getirmiş, fakat onlar alışamamış ve Türkiye'ye dönmüşler. Da-

kar'da okul açma projesinden bahsettiğimizde, "Okul bunların neyine! Bunlar sadece şarkı söylemeyi, dans etmeyi bilirler." diyerek kötümser bir tepki veriyor.

Yanında çalıştırdığı hizmetçi (veya yardımcı) kadın aylığının yarısıyla hâtıra niyetine ona bir hediye almış. Hasan bey de hediyeyi kabul etmiş fakat, kadına da kızmış, parasını vermiş. Burada en iyi yardımcı aylığı yaklaşık 25-30 dolar. Ahmet beyin de yanında çalıştırdığı bir yardımcısı var. O işteyken kadın gelip evi temizliyor, yemek yapıyor ve gidiyor.

Gece bir buçuk gibi bizi otele Hasan bey bırakıyor. O saatte yolda şarkı söyleyerek, hatta dans ederek yürüyen gençleri görünce, haklı çıkmanın da verdiği rahatlıkla, yine söyleyeceğini söylüyor.

* * *

Sabah otelin Afrika kokan yemek salonunda iyi sayılabilecek bir kahvaltıdan sonra randevu için Büyükelçiliğe telefon ediyoruz. Öğleye doğru Dakar büyükelçimizin makamındayız. Mehmet bey bizi çok iyi karşılıyor (ve Senegal günlerimizde bize çok yardımcı oluyor) Türk müteşebbislerinin Dakar'da okul açma girişimini çok iyi karşılıyor.

* * *

Elçilik Üçüncü Sekreteri, Siyasal Bilgiler'den birkaç yıl önce mezun olmuş Korkut Tufan (babası büyükelçi Şükrü Tufan bey o günlerde Bosna Büyükelçiliği'nden Fas Büyükelçiliği görevine gelecekti) çok samimi gayretlerle resmi makamlardan bizim için randevular alıyor: Milli Eğitim Bakanlığı, Dakar Üniversitesi, Senegal Televizyonu bunlardan bazıları. Bir aralık, "Ben Türkiye'de Fransız okullarında okudum, şimdi siz Fransızların bizim ülkemizde yaptığını buralarda yapıyorsunuz." diyerek takdirlerini be-

lirtiyor. Sıtma salgını olduğundan haftada bir defa almamız gereken ilaçların adını veriyor.

* * *

Büyükelçimiz, yolları pek kaliteli ve tekin bulmadığından, ayrıca yağmur mevsimi de başladığından Gambiya'ya karayoluyla yolculuğu tavsiye etmiyor. Neredeyse bütün havayolu şirketlerini dolaşmamıza rağmen istediğimiz tarihte uçak bulamıyoruz. Afrika'da genel olarak alım gücü çok düşük. Bu yüzden uçak seferleri sınırlı sayıda ve aralıklı olarak yapılıyor. Meselâ Gambiya'ya haftada bir defa uçak var ve önümüzdeki ilk uçakta yer yok. Çaresiz, otomobil kiralıyoruz. Bu, klimalı dizel bir Toyota. Klimalı bir aracın kıymetini gerçekten anlamak için Afrika'ya kadar gelmemiz gerekiyormuş; bunu yaklaşık iki binbeş yüz kilometre yol katederken, yaşayarak göreceğiz.

* * *

Bilhassa merkezî kesimlerde yoğun sayılabilecek Dakar trafiği yollardaki kalabalıklarla birlikte şehrin canlılığını gösteriyor. Fransız etkisinden olsa gerek, cadde ve sokaklar genellikle geniş tutulmuş.

Şehirde ne kadar da çok dilenci var. Arabamız şehrin çeşitli semtlerinde kırmızı ışıkta durduğunda bir anda etrafı kadınlarla ve küçük çocuklarla çevriliyor. Çocukların gözleri yine de canlılığından bir şey kaybetmemiş, fakat yavrucakların birçoğu yalınayak, yarı-çıplak ve çelimsiz. Boyunlarına astıkları küçük teneke kutuların içine bir şeyler koymamızı istiyorlar. Bu tenekeler sanki onların ekmek teknesi. Tam bir hayatta kalma mücadelesi.

Şehir içi ulaşım eski büyük minibüslerle sağlanıyor. Ön ve arkalarına renkli ve süslü yazılarla besmele, salavat-ı şerife ve esma-ûl hüsnadan isimler yazılmış. Senegal nü-

fusunun %80'inden fazlasını Müslümanlar oluşturuyor. İnsanlar genellikle minibüs hareket halindeyken inip biniyorlar ve içeriye balık istifi doluşuyorlar.

* * *

Dakar'da cuma namazına katılım çok fazla. Kametten sonra namaz başlar başlamaz, sokakta dolaşan insanların birçoğu öyle düzenli bir saf tutma gereği de duymadan, hemen oldukları yerde namaza duruyorlar. Namaz sanki biraz kuvvetli bir gelenek şeklinde algılanıyor burada. Bu yüzden kalabalıklar dalga dalga sokakları dolduruyor. Ana caddelerde bile trafik neredeyse duruyor. Kadın-erkek bir safta karışmış halde namaz kılıyoruz. Kadınların Afrika'ya has bir tesettür anlayışı (daha doğrusu geleneği) var. Kalabalıkların çoğu seccadesiz, sıcak asfaltın üstüne secde ediyorlar.

* * *

Birçok erkek dışarıda takkeyle dolaşıyor, ellerinde ise misvak, tespih ve küçük radyo taşıyorlar. Bunlar ayrılmaz dörtlü gibi bir şey. Yürürken de genellikle kulaklarına radyoyu dayıyorlar.

* * *

Saat 17:00 gibi Başbakanlık müsteşarı ve İslâm Enstitüsü müdürü El Hac Ravan M'Bay'ı ziyaret ediyoruz. Enstitü, daha önce namaz kıldığımız büyük camiyi de içinde barındıran külliyenin bir parçası. İslâmî geçmişi dört yüz yıl kadar olan Senegal gibi bir ülke için El Hac gibi aydın bir şahsiyet bir şans. Müslümanların meselelerine vâkıf, ne istediğini bilen, belli plan ve projelerle yaşayan, ciddi bir insan. Uzunca bir sohbet oluyor. İzin isteyip ayrılıyoruz. Yıllardır Dakar'da yaşayan iki Türk ile tanışacağız.

* * *

Kemal ve Cevdet Arıbal, artık Dakar'a malolmuş iki Türk kardeş. Kemal Türkiye, Cevdet ise Dakar doğumlu. Öyküleri Türk filmlerine konu olacak kadar ilginç.

1940'lı yıllarda ailece ABD'ye göçetmeye karar veriyorlar ve Yeni Dünya'ya gidecek bir yolcu gemisine biniyorlar. Gemi Dakar'da mola veriyor. Bizimkiler Amerika'ya geldiklerini zannedip iniyorlar. Gemi daha sonra yoluna devam ediyor. Arıbal ailesi gerçeği öğrendiğinde iş işten geçmiştir. Dakar'da yaşamaya başlıyor ve zamanla alışıyorlar. Kemâl o zamanlar küçük bir çocuk. Yıllar geçiyor. Bu arada Cevdet doğuyor. Uzun yıllar sonra, 1980'li yıllarda aile Türkiye'ye geri dönmeye karar veriyor. Fakat iki kardeş kalmak istiyor. Diğer kardeşler artık yaşlanmış olan anne-babalarıyla vatana dönüyorlar.

Cevdet Türkçe'yi hiç bilmiyor. Kemal ise bir hayli unutmuş. Bizimle konuşurken oldukça zorlanıyor. İkisi de güzel Fransızca konuşuyor. Senegal'de Arapça bilen çok az. Fakat Lübnanlı tüccarlarla iş yaparken Cevdet günlük konuşma Arapçasını iyi öğrenmiş. Bize bir hayli yardımları dokunuyor. Rahmetli Özal Dakar'a geldiğinde, onlarla Senegal'in iki Türk'ü olarak tanışıp sohbet etmiş, birlikte fotoğraf çektirmişler. Kemâl gururla fotoğrafları gösteriyor.

Genç, atak, kabiliyetli ve sevecen Cevdet İstanbul'dan diğer ağabeyinin gönderdiği bisküvi, sabun, çay gibi çeşitli ürünlerin diğer Afrika ülkelerine toptan pazarlamasını yapıyor. Fildişi Sahili'nde de tanıdıkları varmış. Abidjan'a gidecek olursak yardımcı olabileceğini söylüyor. Türk iş adamlarının Afrika'nın bu kesimine pek fazla iltifat etmediğinden şikayetçi. Kemal ise terlik ticareti yapıyor (bir vesileyle dükkanına uğradığımızda, onun tam bir Afrikalı tüccar olduğunu görüyoruz). Her ikisi de Dakar'da bir Türk okulu açılması projesini şaşkınlıkla karışık bir memnuniyetle karşılıyorlar (2001 yılında Dakar'da iki

Türk kolejinde eğitim-öğretim yapıldığını ilgililerden öğreniyoruz)

* * *

Verilen saatte Senegal Televizyonu'na gittiğimizde, bu randevuyu çok önemsediğini gösteren üst düzey bir yetkili bizi karşılıyor. Oldukça saygılı ve Türkiye'ye karşı çok ilgili. Bizim Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı, Türkiye'ye dair bilgiler ve görüntüler içeren CD'yi "Bu bizim için çok kıymetli" diyerek kabul ediyor. Stüdyoları tek tek gezdirip bilgi veriyor.

* * *

Millî Eğitim Bakanlığı'nda Yurt Dışı Eğitim Müdürlüğü'nden bürokratlarla konuşuyoruz. Okul projesinden, Türkiye'de üniversite tahsili yapabilecek başarılı gençlere burs imkânı sağlanabileceğinden bahsediyoruz. Bunun için seçme sınavı yapabileceğimizi belirtiyoruz. Bursun bir şartı olacak: Türkiye'de üniversite tahsilini bitirdikten sonra Senegalli gençlerin ülkelerine dönmesi. Bundan özellikle memnun oluyorlar. Türk hükümetinin burslu üniversite öğrenimi için Senegal'e beş kontenjan ayırdığını söylüyorlar. Hatta Türkiye'deki Senegalli öğrencilerin hangi üniversitelerde okuduklarını bile dosyalardan buluyorlar. Hepsi Türkiye'yi çok seviyor. Bundan sonraki adımlar için önemli olan ilk tanışma faslı pozitif duygularla dolu, hoş bir atmosferde tamamlanıyor.

* * *

Senegal'de Ahmed yerine Amadu, Abdullah yerine Abadu, Muhammed yerine ise Mamadu'yu kullanıyorlar. Bu isimler oldukça yaygın.

* * *

Dakar, Avrupa veya Kuzey Afrika'dan Güney Amerika'ya giden gemilerin uğraması gereken bir yer. Batı Afrika'nın en uç noktası Dakar'da. *Cape Verde* (Yeşil Burun) denilen bu nokta turistlerin de ilgisini çekiyor. Fakat Dakar'ın uğrak yeri olma özelliği sadece Afrika'nın en batı ucunun burada olmasından dolayı değil. Gemiler Dakar'dan batıya, Güney Amerika'ya doğru demir aldığında, yol üstünde, en büyüğü Sao Tiago olan meşhur adalar topluluğu (adı yine aynı) Cape Verde'de mola veriyorlar ve burada uygun rüzgârları bekliyorlar. Kuvvetli *alize* rüzgârları esmeye başlayınca muhtemelen Kuzey Ekvatoryal Akıntı'ya oturan gemiler kendilerini Güney Amerika'ya ulaştıracak en kısa yolu ve seyahat süresini yakalamış oluyorlar. Colombe'un 1492'de, Vasco de Gama'nın 1497'de, Macellan'ın 1519'da, Darwin'in 1831'de tuttukları yol da buradan geçiyordu.

Cezayir doğumlu olan Albert Camus ("Kamu" şeklinde okunuyor) 1949'da Güney Amerika seyahatine çıktığında, onun da gemisi Dakar'a uğramış. Camus burada şu notları düşmüş: "Akşam 7'de kıyı görünüyor, kasvetli ve cüzzamlı. Geceleyin Dakar'a iniyoruz. Neonlarla parlayan iki üç kefe; uzun boylu, uzun beyaz eldivenleri içinde hayranlık uyandıracak derecede onurlu ve şık zenciler; parlak renkli geleneksel elbiseleriyle yerfıstığı, gübre, toz ve sıcak kokan zenci kadınlar. Ama birkaç saat sonra yine benim Afrika'mın kokusunu, sefaletin ve terk edilmişliğin kokusunu, bakir ama kuvvetli kokuyu duyuyorum."

Melankoli, depresyon, intihar arzusu ve zaman zaman yaşama coşkusu arasında gidip gelen çok zigzaglı, kararsız bir hâlet-i ruhiye Camus'nünki. Fakat anlaşılan o ki, Dakar 1949'dakinden çok farklı değil.

* * *

Dakar'ın bir-iki kilometre açığında denizin ortasında etrafı kale surları gibi yüksek duvarlarla çevrili Gore adası var. Kıyıdan rahatça görülüyor. Burası aslında çok eski bir hapishane. Geçmişte Afrika'dan Avrupa ve Amerika'ya yapılan köle ticaretinde rol oynayan birkaç önemli noktadan biri. Köle olarak seçilen güçlü kuvvetli Afrikalılar önce, çok iyi korunan Gore'ye götürülüyor. Onları taşıyacak gemiler adaya yanaşıyor veya açıkta bekliyor. Ondan sonrası acı dolu ve geriye dönüş ümidinin kalmadığı yıllar, onyıllar, yüzyıllar...

Portekizlilerin başlangıçtaki Batı Afrika ilgisi, altın, fildişi ve biber üzerinde yoğunlaşıyor. Fakat zaman içinde Doğu Afrika Asya ticareti için altın sağlayan bir kaynak durumunu alınca Afrika'nın batısında ilgilerinin devam ettiği tek konu köle ticareti oluyor. Başlangıçta köleler sahil boyunca gerçekleştirilen saldırılarla elde edilirken, 1480'lerde artık Portekiz'in Batı Afrikalı devletler ve tüccarlarla yaptığı ticaretin en önemli kısmını teşkil ediyor. 15. yüzyıl boyunca çok sayıda köle satılmak üzere Lizbon'a taşınıyor: 1450 ve 1500 yılları arasında tahminen 150.000 köle Avrupa'ya getiriliyor. Amerika'nın keşfinden sonra ve özellikle 16. yüzyılın sonlarında Portekiz Brezilyası'nda şeker tesislerinin kurulmaya başlamasıyla birlikte köle ticareti yön değiştiriyor ve hacim olarak da büyüyor.

Köle ticaretini organize eden ve bu konuda insan sarrafı olan Batılılar bünyesi güçlü ve dayanıklı, genellikle iriyarı siyahileri seçip götürmüşler. Zor yol şartlarına dayanıp hayatta kalabilen güçlü siyahiler, Avrupa ve Amerika'ya vardıktan sonra bu defa ağır çalışma (daha doğrusu kölelik) şartlarıyla karşılaşmışlar.

* * *

Yola çıkmadan birgün önce akşam, Dakar'da az sayıda bulunan ve bizdekilerle karşılaştırılmayacak kadar fakir gözüken süpermarketlerin birinden yolculuk için alışveriş yapıyoruz: pet şişe sular, dayanıklı ekmek, peynir, reçel, meyve, vs (satılan malların, süt dahil çok büyük kısmı Fransa'dan ithal ediliyor zâten).

17 Ağustos Cumartesi sabahı 07:30 gibi yola çıkıyoruz. İstikamet: Gambiya'nın başkenti Banjul. Ağustos ortalarında Batı Afrika'nın yağmur mevsimi yaşanıyor.

Yokluklarla dolu yollar, köyler, fakir insanlar ve dünyadan kopukluk. Afrika gerçeği yeni başlıyormuş meğer. Yol boyunca, elektriksiz, çeşmesiz köylerin içinden geçiyoruz. Üstü, hasır benzeri büyük ağaç yapraklarıyla örtülü (kelimenin tam anlamıyla *yerli kulübesi* denebilecek) ev veya evimsi barınaklarının önüne çıkmış, ağaçların altında ailecek gölgeye sığınmış neşeli insanlar (Afrika'daki kış mevsimi boşluğunun geçmişten bugüne kıtada inşaat kültürünün gelişmesine engel olduğu açıkça görülüyor. Kış mevsimi olmayınca en temel inşa çalışması olan barınak yapımına da ihtiyaç duyulmuyor. Bu ise köprü ve baraj gibi daha kompleks yapıların inşası için gereken bilgi birikimine yol vermiyor).

Kimi, önüne birkaç tane mango yığmış, satmak için müşteri bekliyor, kimi tahta bir kerevetin üstüne uzanmış, kaygısızca yatıyor. Mahrumiyetlerinin fazla farkında değiller veya umursamıyorlar. Çavdar ve yulaf eken, yok denecek kadar az sebze ve meyve tanıyan, bulanık suyu, köyün, beldenin hatta kasabanın bir veya iki kuyusundan çeken insanlar bunlar. Zaman zaman daha büyük, gelişmiş yerleşim yerlerinden geçiyoruz. Buralarda elektrik ve telefon var fakat ev ve işyerlerine su bağlanmış değil. Temiz şebeke suyu diye bir şey henüz yok.

* * *

Afrika'nın bu batı kesiminde bitki örtüsü genellikle tek tip ve seyrek dağılmış ağaçlardan oluşuyor. Tabiatın daha renkli olduğu, sık ormanlıklarla kaplı Orta Afrika'dan farklı burası. Yine de, "Afrika bu kadar fakir olmamalı." diye düşünüyoruz.

Bu düşüncelerle, "Hiç buralara has bir hayvan da mı yok?" diye bakınırken yolun kenarında muhtemelen trafik kazasına kurban gitmiş bir öküz dikkatimizi çekiyor. Başına üşüşmüş akbabaları yakından görebilmek için duruyoruz. Dışarıya çıkınca tekrar o rutubetli, yapışkan sıcağın farkına varıyoruz. Akbabalar ürküp havalanıyor. İleride bir yaban domuzu geziniyor. Küçük bir çocuk çıkıyor ortaya. O da bir yılanı takip ediyormuş. Yılanın gidip bir deliğe girdiğini anlatmaya çalışıyor. Pek Fransızca da konuşamıyor. Bu arada uzun bir kertenkele geçiyor yanımızdan. Bizim Metin elinde kamerayla çocuğa "Merhaba Türkiye!" dedirtmeye çalışıyor. Bu kadar Afrika yeter herhalde.

* * *

Muridî tasavvuf kolunun merkezi durumundaki Tuba'dan geçerken, yüksek, kalem gibi incecik minareleri olan büyük bir cami görüyoruz. Direksiyonu çeviriyoruz. Yavaşlayınca çocuklar arabanın etrafını sarıyor. Hepsi bir şey istiyor. Yolumuzun üstünde süpermarket bulamayacağımızı bildiğimizden gıda maddesi veremiyoruz. Onları boş çevirmek de istemiyoruz. Kusura bakmamalarını da bir şekilde belirterek kapıyı aralıyor ve çocuklara bir paket kağıt peçete uzatıyoruz. Pek hoşlarına gidecek bir hediye değil. Hatta alay ettiğimiz bile düşünülebilir. Ama ne yapalım, seferdeyiz. Tam bir itiş-kakış. Paket ve peçeteler kısa sürede paramparça oluyor. Sanki bize, "Biz bunu ne yapalım?!.." diyorlar.

* * *

Bir müddet sonra, birkaç ev ve yarım kalmış bir cami inşaatının dikkati çektiği mezra gibi bir yerden geçiyoruz. Giriyoruz. Yanlarındaki katırla çift sürmeye giden, çocuk, genç ve orta yaşlılardan oluşan dört kişilik bir grupla karşılaşıyoruz. Bunlar dünyadan habersiz, çok saf insanlar. Ellerinde arık açmak, çapa yapmak için çok basit aletler var. Hepsi de çok zayıf. Yeterli beslenemedikleri ve sağlıksız şartlarda yaşadıkları besbelli. Belki de bu yüzden, çok küçük şeylerle mutlu olabilme istidatları gelişmiş. Neşeli ve de sakinler. Yulaf tarlasının kenarında birlikte fotoğraf çekiliyoruz. Metin fotoğrafı çekerken ben küçük çocukla birlikte yere çömeliyor ve elimi onun omuzuna atıyorum. Elime bütün sertliğiyle sadece kemik geliyor.

Câmiyi nüfuz sahibi bir din önderine bağlı insanlar yaptırıyormuş. Bu kadar fakirlik ve yokluk içinde, bu insanların verdiği birkaç kuruşla gidiyormuş (daha doğrusu, görüldüğü gibi gidemiyormuş) inşaat.

Senegal'in her yerinde (neredeyse her köyde) kanaat önderleri diyebileceğimiz tasavvuf insanlarının nüfuzu sözkonusu. Aslında kökleri tarihe giden ve bütün Senegal de bağlıları olan merkezî bir oluşum bu, ve halk nezdinde bir hayli itibar görüyor.

1800'lerin ikinci yarısında Fransız sömürgeciliğine karşı mücadele eden Senegalliler, Fransızların 12 yılda iki defa sürgüne gönderdiği Amadu Bamba'nın çevresinde Muridî hareket denilen ve temelde Kâdirî olan bir tasavvuf oluşumu içinde buluyorlar kendilerini. Hâlen Senegal'deki Müslüman nüfusun çok büyük bir kısmının mensup olduğu Muridî hareket, tasavvufun yanı sıra Senegalin ekonomisi ve siyaseti üzerinde de önemli bir etkiye sahip.

* * *

Zaman zaman asfalt bitiyor. Ağaçların arasında kumlu topraklı, çukurlu tümsekli dar yollardan gidiyoruz. Yükseklikleri bir metreyi geçen, uzaktan peri bacalarının küçük modelleri gibi gözüken çok sayıda termit (beyaz karınca) yuvası görüyoruz. Kuş uçmaz, kervan geçmez denebilecek köylerin yanından geçiyoruz. Evler tamamen saz ve kamışlarla yapılmış. Dışarıda hiç insan yok; birkaç tavuk eşeleniyor. Sıcak, bir pus şeklinde çökmüş, hava iyiden iyiye kavuruyor.

Bir aralık, yolumuzu kaybetmediğimizden emin olmak için karşıdan gelen oldukça pahalı büyük bir Land Rover'ı durduruyoruz. İçinde beyazlar var. Beyrutluymuşlar. Bize garip garip bakıyorlar. Kim olduğumuzu, burada ne aradığımızı tahmin etmeye çalıştıkları anlaşılıyor. Doğru yolda olduğumuzu söylüyorlar.

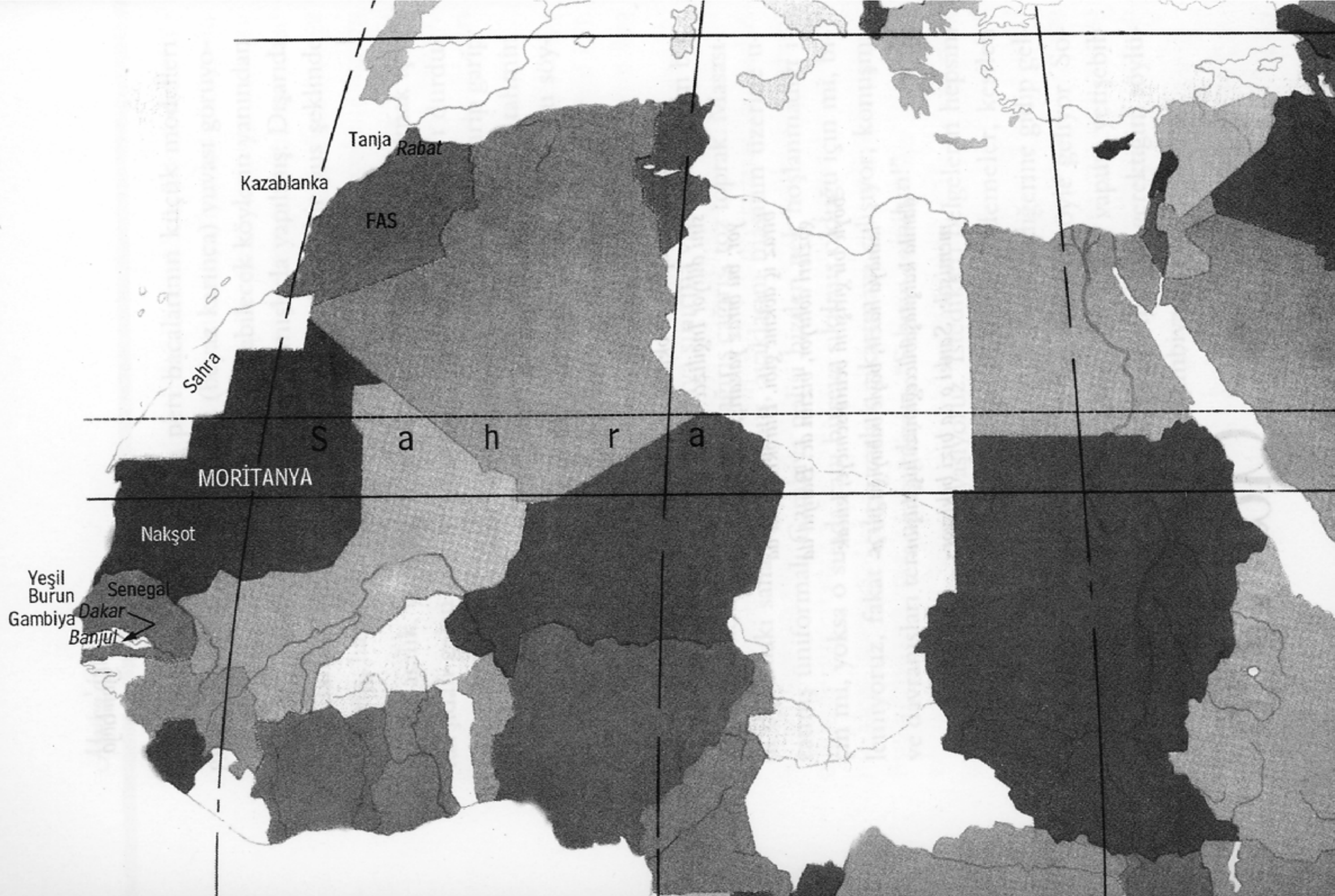
* * *

Öğlen saat 13:00 gibi Gambiya sınırına varıyoruz. Tam bir keşmekeşlik, araç gürültüsü, bağırış çağırış, toz toprak. Masasını dışarıdaki sahanlığa kurmuş, ayaklarını masanın üzerine uzatmış üniformalı Gambiya polisi bizden pek hoşlanmadığı için mi, yoksa o sırada canı bir şeye sıkılmış olduğu için mi, bilemiyoruz, fakat açıkça zorluk çıkartmaya çalışıyor; konuşma ve davranışları ters ve aşağılayıcı. "Sabrun cemilun!".

Tam bir sinir harbi yaşıyoruz. İstedikleri belgelerin hepsini gösteriyoruz. Sınır vizesi işlemleri, para ödemeler, kesilen makbuzlar, o masadan öbürüne, bir gişeden diğerine gidip gelmeler. Her şeyi zor anlıyorlar, veya işlerine öyle geliyor. Sonunda vizeyi alıyoruz. Bir gümrük görevlisi, vapura yetişebilmemiz için saat 14:30 gibi Barra'da olmamız gerektiğini söylüyor. Bu pahalı bir bilgi. Artık Gambiya topraklarındayız.

"Burada istediğiniz kadar yer sizin" diyor muhtar, "İstediğinizi yapabilirsiniz." Ve ellerini kaldırıp dua etmeye başlıyor. Önce Arapça dualar okuyor. Ardından, bu arazinin ve burada yapılacak okulların iyilik getirmesini diliyor İngilizce. Hafif hafif ağlıyor; bu biraz yakarış, biraz sızlanış, biraz iç dökme gibi. Bürokratların da gözleri doluyor, bizim de. Banjul'da böyle bir girişimi benimsemeye, kucaklamaya hazır, böyle babayiğit bir adamla karşılaşabileceğimizi hiç düşünmemiştik. Sanki o da bizi bekliyormuş.

Gambiya

Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil
Burun
Senegal
Gambiya
Dakar
Banjul

Bir saat kadar sonra Barra'ya varıyoruz. Burası Gambiya Nehri'nin kenarında kurulu küçük bir liman köyü. Alex Halley'in meşhur Kökler kitabının (televizyon için dizi film hâline de getirilmişti ve özellikle TRT'li yıllarda yayımlandığında Türkiye'de büyük ilgi görmüştü) kahramanı Kunta Kinte'nin köyü Albreda buraya kırk-beş dakika kadar uzakta. Yüzyıllar önce bu kıyıların köle ticaretine sahne olduğunu düşününce insan burkuntu duyuyor.

Limandaki polislerde Türkiye sempatisi... Pasaport kontrolleri biraz daha hızlı yapılıyor. Nehrin karşı kıyısındaki başkent Banjul'a feribotla geçiş için gereken ücreti ödedikten sonra liman gümrüğündeki işlemleri bitiriyor, araç kuyruğundaki yerimizi alıyoruz. Bizden önce sıraya girmiş kamyon ve otomobil sayısı bir hayli tazla. Açık jiplerin içinde, giyimlerine dikkat etmeyen Belçikalı aileler Kara Afrika'da ne kadar da rahat dolaşıyorlar! Bu, ilk sömürge döneminden gelen bir serbestlik olsa gerek.

* * *

Büyük bir su yolu olan Gambiya Nehri, 15. yüzyıl Portekiz sömürge politikasının önemli enstrümanlarından biriydi; çünkü o dönemde Batı Afrika kıyıları boyunca gemiyle okyanustan kıta içine en fazla girme imkânı veren nehir burasıydı. Prens Henry'nin sömürge keşif kolları kıta içine karadan ilerlemeyi göze alamıyorlar ve iç bölgelerdeki altın alanlarına nüfuz etmeyi imkânsız görüyorlardı. Kıyıyı altın üretim alanlarından ve Afrikalı bölge halkından ayıran yoğun yağmur ormanları, çok sayıda asker ve

denizcinin ölümüne sebep olan malarya ve sarı humma gibi tropikal hastalıklar büyük engel teşkil ediyordu. Portekizliler ateşli silahlara sahipti fakat güvensiz tabiat şartlarından dolayı Afrikalıların ok-yay ve mızrakları daha etkili oluyordu. Afrikalı liderler binlerce savaşçı toplarken, ülkelerindeki kaynakları ve insan gücü zayıf olan Portekizliler çok az insanı biraraya getirebiliyordu. Sonuçta, kıyıda kalmak, ve tekstil ürünleri ile bakır gibi Avrupa ve Kuzey Afrika malları ya da Gine kıyısında olduğu gibi kolyeler ve köleler karşılığında kendilerine altın getiren Afrikalı aracılara güvenmek zorunda kalıyorlardı. Bu şekilde eskiden Büyük Sahra üzerinden yapılmakta olan altın ticaretini kısmen sahile çevirmeyi başarmışlardı ve Gambiya Nehri bu bakımdan çok stratejik bir fonksiyon görüyordu. 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında Batı Afrika Portekizlilere yılda yaklaşık 400 kg altın sağlıyordu. Neden altın?

Dört-beş asır önce Avrupa kendisini belli açılardan Asya ve Afrika'nın fakir komşusu olarak görüyordu. Sadece seyyahların raporları değil bu yörelerin ürünleri de Avrupalının bu kıtalarla ilgili izlenimlerini biçimlendirmişti. Altın, çeşitli mücevherler, ipekler, halılar, resimli duvar örgüleri, baharat ve porselen, bolluk, zenginlik ve üretken bir endüstri imajı doğuruyordu (Avrupalıların ilk keşif seyahatlerine ilham kaynağı olan hususların başında Afrika ve Asya'nın zenginlikleriyle ilgili bu imaj geliyordu).

15. yüzyıl başında Avrupa uzun mesafeli iki büyük ticaret yolunun sonunda bulunuyordu. Birisi Avrupa'yı Asya'ya bağlayan baharat ticareti, diğeri de Avrupa'yı Afrika'ya bağlayan altın ticaretiydi.

Savaşlar, istilâlar ve imparatorlukların çöküşleri yüzünden zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen, Romalılar zamanından beri ipek, baharat, mücevher ve öteki değerli malları Çin, Endonezya, Hindistan ve İran'dan

Avrupa'ya getiren ticaret yolları açıktı. İpek ticaretinin önemi Avrupa'nın kendi ürünlerini geliştirmesiyle azalmıştı. Ancak Asya'nın baharatı yerine Avrupa'nın koyabileceği bir şeyi yoktu.

15. ve 16. yüzyılda baharatın bütün türlerine Avrupa'da büyük bir talep vardı. Kış aylarında ancak birkaç hayvanın canlı kalabilmesine yetecek kadar yemin ve günlük yiyeceklere alternatif birkaç sebze, meyve ve içeceğin bulunduğu dönemlerde baharat, bayatlamış veya tuzlanmış et ürünlerine tat vermek amacıyla kullanılıyordu. Avrupa'nın ekonomisi geliştikçe ve satın alma gücü arttıkça, baharata olan talep de sürekli olarak arttı. Baharat, bunların ticaretini yapan tüccarlar için de oldukça kârlı bir üründü ve ticaretinden kaynaklanan zenginlik, özellikle Cenova ve Venedik olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin yükselişinin ekonomik temellerinden birini oluşturuyordu (O gün için küresel sayılabilecek bir ticarete konu olan baharatın zenginleştirdiği Cenova'nın yüzyıllar sonra 2001 yılı Haziranında küreselleşme karşıtı gösterilerin en şiddetlisine sahne olması tarihin garip bir cilvesi olacaktı.)

Avrupa'nın uzun mesafeli ticaretinin öteki önemli kalemi olan altın da sadece lüks tüketim maddesi olmanın ötesinde bir değer taşıyordu. Kiliseler, saraylar ve zengin evlerinde dekorasyon için kullanımına ek olarak, altın, Avrupa'nın genişleyen ticaret ve para sistemi için de gerekliydi. Ticarî ve mâlî etkinlikleri büyüyen İtalyan şehir devletleri, tedavüldeki paralarını temel olarak altına çevirdiler: Floransa ve Cenova 1252'den, Venedik ise 1284'den başlayarak altın para bastı. Portekiz gibi Avrupa'nın daha fakir devletleri bile paralarını aynı prestijli temele dayandırma konusunda oldukça istekliydiler. Ayrıca Avrupa'nın kendi iç ekonomisini sağlamak ve Doğu ticaretindeki öde-

melerde kullanmak üzere altına ihtiyacı vardı. Avrupa'nın Asya pazarında geçerliliği olan az sayıda ürünü vardı. Bu yüzden baharatı kıymetli madenlerle satın almak zorundaydı. Almanya ve Macaristan'da gümüş çıkarılıyordu fakat Avrupa altın madeni bakımından fakirdi. Eskiden altın çıkarılan çok sayıda maden yatağı artık tükenmişti; çok miktarda altın, yağma ve Doğu'yla yapılan ticaret sebebiyle yok olmuştu. Sonuçta 1400'lü yılların başındaki Avrupa'da, hem iç ekonomik gelişmeyi kontrol eden, hem de ticaret ve denizaşırı araştırmalar için kuvvetli bir itici güç oluşturan altının "kıtlığı" vardı.

* * *

İşte şimdi, bir zamanlar stratejik önem taşımış Gambiya Nehri'nin Atlas okyanusuna çok yakın, delta yapmaya başladığı kısmındayız ve okyanusun geniş ufku Barra'dan çok güzel görülüyor. Dolayısıyla, gel-git burada önemli bir günlük hâdise. Vardığımızda suları çekilmiş buluyoruz. Karşıdan gelen araba vapuru bu yüzden iskeleye yanaşamamış, açıkta bekliyor. İçinin hınca hınç insan ve araba dolu olduğu uzaktan bile fark ediliyor (Uçak hariç, Afrika'da her türlü ulaşım aracında insanlar tıpkı bir kamyonun kasasına koyunların doldurulması gibi sıkıştırılıyor).

Saat 15:00 gibi suların yükseleceği konuşuluyor. Her gün bunu yaşadıkları halde vapur seferlerinin saatini gelgite göre ayarlayamıyor bu insanlar. Bunun hesabını yapmak zor değil fakat burada zâten kimsenin bir acelesi yok. Buraları iyi bildikleri anlaşılan beyaz Avrupalılar bile bu tür bir zaman yönetimine (!) alışmış gibiler. Afrika'daki zamansızlığı dert etmiyorlar.

Etrafımızda, buradaki işleri kendileri ayarlıyormuş havasında dolaşan bir hayli genç var. Kimisi yanaşıyor ve para verirsek bizi vapura bindirebileceğini söylüyor; aksi

takdirde bunun mümkün olamayacağını ümitsizce belirtmeyi ihmal etmeden. Limanın içi çeteciklere bırakılmış gibi. İşsizlik, eğitimsizlik ve yokluğun çizdiği bir tablo bu.

Musa ile tanışıyoruz; buranın değnekçilerinden, belki de başdeğnekçi. Uzun boylu, geniş omuzlu, tipik siyahî adımlarıyla yürüyor. Musa'nın, diğerlerinden farklı, insana güven veren bir hâli var. Bizi vapura bindireceğini, endişeye mahal olmadığını söylüyor. Tabiî ki, bir beklentisi olduğunu da ihsas ediyor. Fakat bozulmuş bir ahlâkın ifade tarzı değil bu. Musa'da temiz kalmış bir öz var (hüsn-ü zannımızda yanılmayacakmışız)

Köyde mescid olduğunu da ondan öğreniyoruz. Biraz sonra, geminin ancak akşam 20:00 gibi kalkabileceğini, yani suların yükselme işini ertelediğini (!) öğreniyoruz. Afrika'da mantığımızı çok fazla zorlamak doğru değil, bir kere daha anlıyoruz.

İkindi ezanına daha vakit var. Görevlilerden izin isteyip gümrük sahasından çıkıyoruz. Namaz hazırlıkları yapacağız. Fakat köyde ne tuvalet, ne de abdest alabileceğimiz bir çeşme var. Nihayet buranın tek benzin istasyonunda buluruz ümidiyle oraya yöneliyoruz. Durum farklı değil. Merak ediyoruz: "Bu insanlar ne yer, yediklerini nasıl yıkar (yıkar mı?) ne içer, nasıl içer, temizliklerini nasıl yapar?" Dakar'da aldığımız pet şişe sular imdadımıza yetişiyor; artık onları abdest için de kullanmamız gerekecek.

Mescidin etrafında horozlar, tavuklar ve domuz yavruları dolaşıyor (Senegal'de olduğu gibi Gambiya'da da Müslüman çoğunluğun yanı sıra hristiyanların yaşadığını biliyoruz). Etraf çukur, çukurlar da suyla dolu. Manzara birbirini tamamlıyor. Paçaları sıvıyoruz, ayakkabıları ve paçaları kirletmeden yürümeye çalışıyoruz.

Mescidin kapısı açık ve içi de dışı gibi bakımsız. Naylon hasırlar üzerinde öğle namazını kılıp, ikindiyi bekliyoruz.

Bir köpek arasıra kapıya kadar yaklaşıp içeri girmek istiyor. Namaz vakitleri dışında buranın durumunu tahmin edebiliyoruz. Biraz sonra yaşlı birisi gelip ezanı okuyor. Birkaç kişilik cemaat ile arkasında ikindiyi kılıp limana arabanın yanına dönüyoruz.

Bu arada Musa yeni gelen arabaları sıraya yerleştirmeye, önce gelmiş olanların da yanına uğrayıp hafızalarını tazelemeye devam ediyor.

* * *

Sular çekilmiş olduğundan, kıyıdan belli bir uzaklığa kadar kayalıkların arasında kalıp ölmüş veya ölmek üzere olan balıklar, yengeçler görülüyor. Okyanus kıyısında gelgitin genliği çok fazla. Türkiye'de bizim etrafımızı çevreleyen denizlerde ise gözle fark edilmeyecek kadar küçük, milimetre ölçeğinde.

Kıyıya yanaşması'nı beklediğimiz vapur suların yavaş yavaş yükselmesiyle biraz daha yakınımıza gelmiş (elbet birgün yanaşacak). İçindeki arabasız yolcuları, sığ suları yürüyerek geçip giden güçlü siyahîler küçük ücretler karşılığında omuzlayıp getiriyorlar. Bağırış çağırış, hafiften suya düşenler, ortalık biraz hareketlenmiş gibi. Vapurda sadece otomobil, kamyon ve minibüsler kalıyor. Ön taraflara doğru dolaşıyorum. Toprağın üzerinde namaz kılan kadınlar görülüyor.

Musa ile muhatap olmaya başlayalı, görevi kendinden menkul diğer paralel ekipler artık etrafımızda dolaşmaz oluyor. Yine de arabanın içinde otururken, camları fazla açmıyor ve kapıları kilitli tutuyoruz.

Akşarn ezanı yaklaşıyor. Suların ne kadar yükseldiğini ara sıra kontrol ediyoruz. Arabalardan tipik Afrika müzikleri yayılıyor. Bekleme devam ediyor. Akşam namazını arabanın yanında sırayla kılıyoruz. Günün yorgunluğu

iyice kendini belli ediyor. Kemâl bey ile Metin uyuyor; şimdilik yapılacak bir şey yok nasıl olsa.

Hava iyice kararıyor. Ben saf saf, elektrik lambalarının yanmasını bekliyorum. Fakat hiçbir yerden ışık gelmiyor. Köyde elektrik yok. Arabaların hepsi stop vaziyette. Sadece, kıyıya biraz daha yaklaşmış olan arabalı vapurdan ışık yayılıyor. Belirsiz bir bekleyişin ne kadar can sıkıcı olduğunu, yaşayan herkes bilir. Fakat böylesi ilk defa başımıza geliyor. Yabancı bir diyarda olmanın hissettirdiği gariplik duygusu ağır basıyor çünkü.

Arabadan çıkıyor, öndeki aracın şoförüyle tanışıyorum. Ticaretle uğraşan bir Senegalli. Bu yolu çok gidip geldiğini, beklemeye alışık olduğunu söylüyor. Vapur seferlerinin neden programlı yapılmadığını, gel-git saatlerine göre bunun kolayca ayarlanabileceğim söylüyorum. Acı acı gülüyor; burada değişmeyen mantıksızlıklar karşısında çoktan pes etmiş.

Sonunda vapur yanaşıyor, içindeki araçlar çıkıyor. Önümüzde bekleyen araçlardan motor sesi gelmeye başlayınca, ömrümüzün sonuna kadar (!) burada kalmayacağımıza olan inancım artıyor. Musa tekrar yanımızda beliriyor. "Merak etmeyin, her şey yolunda, bineceksiniz." diyor. Bunun kendi yardımıyla olacağını tekrar ima ediyor. Bizi vapura bindirip de kaybetmek istemiyor. "Tamam!" diyoruz. Arabaların vapur içinde nereye park edeceğini Musa ile birkaç kişi ayarlıyor. Resmen görevliler mi değiller mi, belli değil. Belki de yarı resmîler.

Nihayet vapurdayız. 23:05'de hareket ediyoruz. Musa da feribotta, bizimle karşıya geçiyor; onu memnun edecek bir şeyler veriyoruz. Karşıya geçinceye kadar biraz uyusam, diyorum. O da ne? Tam yanımızdaki kamyonun şoförü almış eline balyozu (evet, bu resmen bir balyoz) kamyo-

nun bir tarafına vurup duruyor. Tamirat mı yapıyor yoksa kamyonu mu parçalıyor belli değil?!.. Fakat dayanılır olmadığı kesin. Adam bütün feribot ahalisine hâl diliyle, "Karşıya geçene kadar hiçbirinizi uyutmayacağım, bilesiniz!" diyor herhalde. Kimse de sesini çıkarmıyor.

* * *

Gece yarısı Banjul'a ayak basıyoruz. Eski İngiliz sömürgesi Gambiya'nın başşehri. Liman çıkışında hiçbir bilgi levhası yok. Şimdi nereye gideceğiz? Bir yöne vuruyoruz. Yol kenarında otostop yapan bir askere gitmek istediğimiz adresi gösteriyoruz. Onun gideceği yer ters istikametteymiş. "Siz beni bırakın, sonra döner orayı bulursunuz." diyor. Yorgun bir günün sonunda, güler misin, ağlar mısın?!... Neyse ki, gideceğimiz ana yönü artık biliyoruz.

Elimizde harita, gece yarısı kapılarının önünde sohbet eden sakin Gambiyalılara adres sorarak ilerliyoruz. Saat bir buçukta, Gambiya'da çalışan bazı Türklerin adresini bilebilecek bir adresin kapısını tıklatıyoruz. Karşımıza Seka çıkıyor (Türk arkadaşları ona "Serkan" diyorlarmış). İki yıl Türkiye'de kalmış olan Serkan çok güzel türkçe konuşuyor. Tanışıyoruz. Serkan, Kemâl beyin isminden mülhem, gecenin o saatinde bize (artık rahmetli) Kemâl Sunal'ı soruyor. Onun gibi zaman zaman Türkiye'de bulunmuş elli kadar Gambiyalı varmış. Bizi ertesi sabah dokuzda, Gambiya'da yaşayan Türklerden Doğan beyin evine götüreceğini söylüyor.

* * *

Yakınlarda açık bir otele gidiyoruz. Bize gösterilen odaya yerleşip yatsı namazı için hazırlık yaparken etrafta hamamböcekleri dolaşıyor. Odanın lambası çok düşük watlı. Yine de duvarların çok kirli olduğu farkediliyor. "Neyse" diyoruz, "Nasıl olsa birkaç saat uyuyup çıkacağız."

Fakat yatakların üstündeki örtüyü kaldırdığımızda çarşafların ve yastık örtülerinin belki de aylardan beri yıkanmamış olduğunu görüyoruz. Otelciyi çağırıp, kalmaktan vazgeçtiğimizi söylüyoruz. Kullandığımız suya karşılık bir miktar para verip çıkıyoruz.

En az üç yıldızlı olduğunu tahmin ettiğimiz (çünkü bununla ilgili bir işaret yok) eli yüzü düzgün bir otel buluyoruz. Işıklandırması da güzel. Havuz başında sohbet eden bir grup var. İçlerinden, otelde çalışıp çalışmadığı belli olmayan bir genç bize yardımcı olmaya çalışıyor. Birlikte resepsiyona gidiyoruz. Fakat, çok uzun bir günün son ironisiyle karşılaşıyoruz. Otelin sahibi ya da müdürü evine gitmiş ve yanında odaların anahtarlarını da götürmüş. Gençten, arabayı avluda havuzun yanına park edip edemeyeceğimizi soruyoruz. Geceyi arabada geçirmekten başka alternatifimiz yok. İzin veriyorlar. Artık yatsı namazını kılabiliriz.

İki kişi öndeki koltukları arkaya yatırarak, birimiz de arkada uzanarak sabahı ediyoruz. İçerisi havasız kalmasın diye pencereleri bir parmak kadar açık bırakmanın neticesi hiç de parlak değil. Sabah namazı için kalktığımızda hayatımızdaki en sivrisinekli geceyi geçirdiğimizi fark ediyoruz.

* * *

Sabah kararlaştırdığımız saatte Serkan'la buluşuyoruz. Hazırlanmış bizi bekliyormuş. Yola düşüyoruz ve onun jipini takip ediyoruz. Bahçeli, şirin bir evin önünde durduğumuzda, doğrusu heyecanlanıyoruz. Kapıya çıkan Doğan bey bir Ağustos sabahında karşısında üç Türk göreceğini tabii ki aklının köşesinden bile geçiremezdi. Hayret ve sevinç dolu bir an yaşanıyor. İlk defa karşılaşmamıza rağmen kucaklaşıyoruz. Bizi hemen içeri davet ediyor Doğan

bey ve vatan hasretini gideriyor. Tanışma faslından sonra nihayet sıcak çay!

Aklıma, yüzyıllar önce Afrika'da ilk keşif gezilerini gerçekleştirmiş iki İngilizle ilgili olarak anlatılan, doğru ya da değil, bir anekdot geliyor. Biri kuzeyden güneye, diğeri güneyden kuzeye doğru Afrika'yı katеden belki de ilk kişiler olan iki İngiliz kâşif, kıtanın bir yerinde yıllar sonra karşılaşırlar. Ve, sarılıp kucaklaşmak bir yana, ingilizlere has o soğuklukla el sıkışıp, "Hey, nasılsın ?!.." derler birbirlerine. Biz onlardan ne kadar da farklıyız ve iyi ki böyleyiz. Doğan beyle kırk yıllık ahbab gibi konuşuyoruz.

* * *

Kahvaltıdan sonra dolaşmak için çıkıyoruz. Tertemiz beyaz-mavi kıyafetleriyle siyahî erkek ve kadınları arkasına almış kiliseye götüren altmış yaşlarında, beyaz tenli, sarı saçlı (muhtemelen ingiliz) bir rahibe dikkatimizi çekiyor. Ülkesinden çok uzakta, inandığı yolda çalışan (hem de belli yaşın üstündeki) bir kadın saygı duyulmaya değer.

* * *

Doğan Beyin tanıştırdığı bir Türk ailesi de bize katılıyor. Okyanus kenarında, hafif bir yükseltinin üzerinde kurulmuş ve etrafına kamışlarla çit yapılmış bir balıkçı lokantasında öğle yemeği. Ekmek yok. Domates ve soğan soslu patates kızartması, tavada taze balık ve soğuk gazoz. Lokantayı işletenler çok sempatik insanlar. Sanki bir lokantada değil de kendi evimizde gibiyiz. Mütevazı bir mekân; sessiz, abartısız bir hizmet.

Birlikte bir timsah parkına gidiyoruz. Şehrin kenarında etrafı tam olarak kapatılmamış olan bir park burası. İçinde bir gölcük var. Üstü tamamen nilüfer yapraklarıyla kaplı olduğundan çukur bir yeşil alan zannediyoruz önce. Bazı

timsahlar dışarıya çıkmış ağaçların arasında dinleniyor. Boyları en fazla iki metre civarında. Fakat, değil ayakları veya baş kısımları, gözleri bile kıpırdamıyor. Bilhassa önlerinden geçip gidiyoruz, gözlerini açıp kapatma zahmetinde bulunmuyorlar. Buranın gönüllü rehberlerinden bir genç, gidip timsahları okşuyor, üzerlerine oturuyor. Timsahlarda yine hareket yok.

Timsahlar amfibi, yani hem suda, hem de karada yaşayan hayvanlar. Tıpkı sürüngenler gibi enerjilerini dış ortamdan alan, tamamen dış ortam sıcaklığına bağımlı soğukkanlı hayvanlar olduklarından vücut ısıları değişken. Dört odalı güçlü bir kalpleri var. Metabolizmaları oldukça zayıf olduğundan vücut sıcaklıkları dış ortam sıcaklığının seviyesine düşüyor; bu durumun istisnası, hayvanın güneş altında ısınması (şu anda olduğu gibi). Yoksa, vücudun metabolizma ritmi baygınlık hatta ölüm derecesine kadar yavaşlıyor. Aynı şekilde, gerek güneşlenmeden, gerekse önemli bir güç sarfından dolayı eğer sıcaklık biraz fazla yükselirse hayvan yine ölebiliyor. Yaşama şartlarının aralığı çok hassas. Meselâ sürünmeyi bırakıp avının peşinden koşmak için vücudunu yerden kesmesi, bunun için de dört ayağını yere dik gelecek şekilde kaldırması büyük kasların varlığını gerektiriyor. Kısa mesafeli de olsa koşarak avlanması hayvanın vücut sıcaklığını arttırıyor fakat hiçbir izolasyon mekanizması, hayvana elde ettiği ısıyı depolama imkânı vermiyor ve bunu hemen kaybediyor. Buradaki gölcük küçük olduğundan büyük bir nehirden farklı olarak çok geniş bir av imkânı yok hayvanın. Bu yüzden büyük ihtimalle şu anda, su içinde düşmüş olan vücut sıcaklığını güneşlenerek yükseltmeye çalışıyor. Fakat güneşin zaman zaman bulutların arkasına gizlenmesi ve ağaçların gölge yapması bu süreyi uzatıyor.

Genç bizi de çağırıyor. Gidip timsahın başucunda duruyor ve Kemâl beyle birlikte bay -veya bayan- timsahın sırtına elimizle şöyle bir dokunuyoruz. Sevgili Metin deklanşöre basıyor: timsahlarla bile iyi geçindiğimizin resmidir.

Parkta, Sekoyalar'a benzeyen çok geniş gövdeli ve yüksek ağaçlar da var. Yukarıya baktığımızda tepe noktasını göremiyoruz. Bunların adı kapok ve özellikle Gabon gibi Afrika'nın yoğun ormanlık kesimlerinde yükseklikleri altmış metreyi buluyor. Şehrin, daha doğrusu gecekondu tipi bir yerleşim yeri durumundaki banliyönün ortasında, olduğu haliyle kalmış bir tabiat parçası burası.

* * *

Gambiya'da biz gelmeden bir buçuk ay öncesine kadar dev çanak antenle sadece Samanyolu televizyonunu izleyebildiklerini aktarıyor Türk dostlar. Fakat artık bundan mahrumlar.

* * *

Ertesi gün, Pazartesi, Gambiya Millî Eğitim Bakanlığı'ndan randevu alınıyor. Belirtilen saatte Bakanlıktayız. Genç sayılabilecek, iyi bir eğitim aldığı belli olan bakan hanımla ve bürokratlarıyla tanışıyoruz. Hepsi bu toplantıya çok önem veriyorlar. İçten ve samimi duygularla dolu, sâde insanlar bunlar. Fakir bir ülkenin iddiasız bürokratları.

Dünyanın değişik ülkelerinde faaliyete geçmiş okullarla ilgili broşürler, bilgiler veriyoruz. Türk müteşebbislerinin Gambiya'da da böyle bir okul açmak istediğini, imtihanla belirlenecek başarılı öğrencilere Türkiye'deki üniversitelerde burslu öğrenim görme imkânı sağlanabileceğini anlatıyoruz. Türkiye'de üniversite tahsilini bitirdikten sonra Gambiyalı gençlerin ülkelerine dönmesi şartını çok önemli buluyorlar. Prensipte her şeyde mutabık kalınıyor. İkindi vaktinde okul yeri için arsa gösterebile-

ceklerini söylüyorlar. Bu yoksul ülkenin bakan ve bürokratlarının dışarıdan gelecek bir eğitim yardımına ihtiyaç duymaları ve bunu hiçbir siyasî makyajın arkasına gizlemeden açıkça ortaya koymaları bizi duygulandırıyor. Nihayette eğitim-öğretime yönelik böyle bir girişim bir NGO (Sivil Toplum Kuruluşu) faaliyeti. Belki de bu yüzden bakan hanım ve bürokratları da siyasî bir üslup kullanmıyor. Burada şu tespitin ne kadar önemli olduğu bir kere daha ortaya çıkıyor: "Devletlerin münasebetleri mevsimler gibi değişken ve geçicidir. Bu yüzden devletler ilişkilerini sivil toplum kuruluşlarına terk ederek daha kalıcı hâle gelmesini sağlamalıdırlar."

* * *

Öğleden sonra, burada Türkiye'nin fahrî konsolosluğunu yapan Gambiyalı bir işadamını ziyaret ediyoruz. Yanında genç dinamik insanlar çalıştırıyor. Türkiye ile ticaret yapmak istiyormuş. İstanbul'da çeşitli firmalarla temasa geçmiş. Gambiya'ya ithal etmek istediği bazı makinalarla ilgili fiyat listelerini Kemâl bey inceleyince adamcağıza aşın yüksek fiyattan makina satılacağını anlıyor. Yine de Türkiye hakkındaki hüsn-ü zannını kırmamak için bunu açıkça söylemiyor fakat, daha uygun fiyatlarla mal alabileceği yerler de olduğunu, kendisine yardımcı olabileceğini ifade ediyor.

Konsolos beyin sekreterleri servis arabasıyla dolaşarak çay, kahve ve kek ikram ediyorlar. Güzel bir metod.

* * *

İkindi namazından sonra, sabah tanıştığımız Bakanlık görevlilerinden bazıları kaldığımız otele geliyorlar. Okul yeri gösterecekler. Yola çıkıyoruz. Şehirden bir hayli uzaklaşıyoruz. Köy gibi bir başka banliyöye varıyoruz. Mihmandarlarımız bizi buradaki mahallî idarecinin evine götürüyorlar. Mütevazı hatta fakir denebilecek bir ev. İri ya-

rı, orta yaşı geçmiş gözlüklü bir amcayla tanışıyoruz. Çok sevinçli, coşkulu, ve bize müteşekkir. Her halde bakanlık önceden haber vermiş geleceğimizi. Açılacak okulla çocukların geleceğinin kurtulacağını anlatıyor; heyecanlı, coşan-taşan bir üslup. Dışarıdan bakıldığında bu adamın bu konuda böylesine hassas ve dertli olabileceğini kimse tahmin edemez. Ne derin bir kavrayış! Sıradan birisiyle karşı karşıya değiliz.

Onu da yanımıza alıp tekrar yola çıkıyoruz. Bir müddet daha gidiyoruz. Şirndi çok geniş ve boş bir alandayız. Kendi etrafımızda daire çizecek şekilde dönüyoruz; ufuk çizgisi her taraftan görülüyor. Terk edilmiş bir-iki ev dışında, ne bu alanda ne de burasıyla ufuk arasında hiçbir şey göze çarpmıyor. Sanki çölün ortasındayız. Zemindeki hâkim unsur, beyaza çalan kireçli toprak. Arada tek-tük otlar da bitmiş.

"Burada istediğiniz kadar yer sizin." diyor muhtar, "istediğinizi yapabilirsiniz." Ve ellerini kaldırıp dua etmeye başlıyor. Önce Arapça dualar okuyor. Ardından, bu arazinin ve burada yapılacak okulların hayır ve bereket getirmesini diliyor İngilizce. Hafif hafif ağlıyor; bu biraz yakarış, biraz sızlanış, biraz iç dökme gibi. Bürokratların da gözleri doluyor, bizim de. Banjul'da böyle bir girişimi benimsemeye, kucaklamaya hazır, böyle babayiğit bir adamla karşılaşabileceğimizi hiç düşünmemiştik. Sanki o da bizi bekliyormuş. Sanki yıllardan beri aynı çizgide aynı heyecanla birlikte olmuşuz. Ne kadar tam tamına bir paylaşma bu!

Kader hükmünü icra ediyor. Dünya böyle bir şeye hazır, bu çığırın mevsimi gelmiş; ve bize düşen görev, bir şart-ı âdi nev'inden sadece yeni diyarlara gitmek.

* * *

Gambiya'da altyapı yok. Az olan paralarını pahalı altyapı yatırımları ile toprağa gömmek istemiyorlar her halde. Genel olarak kanalizasyon sistemi mevcut olmadığından, birçok yerde kaldırımsız sokakların iki yanında, evlerin önünden geçirilmiş üstü açık küçük kanallardan sıvı atıklar akıyor sürekli olarak ve yol kenarlarında çöpler birikiyor. Bu yüzden de kolera, tifo, sıtma gibi özellikle suyla bulaşan hastalıklar çok yaygın. Sürekli ağır bir koku da cabası. Sonuçta burada insanlar yaşıyor (mu?)

* * *

Hasan ile bir ara, Gambiya Televizyon stüdyolarına gidiyor ve idarecilerle tanışıyoruz. Dışişleri Bakanlığımız'ın hazırladığı, Türkiye'yi tanıtan bir CD'yi bırakıyoruz. Hasan da, bir süre Türkiye'de bulunmuş Gambiyahlardan; genç, yardımsever bir arkadaş.

Senegal'de olduğu gibi Gambiya'da da insanlar şarkı söylemeyi, dansetmeyi ve koşmayı çok seviyor. Özellikle akşam üzeri yollar koşan insanlarla doluyor. Sağlıklı ve dengeli beslenme bir yana, doğru dürüst gıda maddesi temin edemeyen bu insanların sıra dansetmeye ve koşmaya gelince, gerekli enerjiyi nereden buldukları cevaplaması zor bir soru.

Albay rütbesindeki Gambiya ordu komutanını gösteriyor Hasan; rengi solmuş bir şortla atletten oluşan mütevazı spor kıyafetini giymiş, yolda tek başına koşuyor (Bir milyon nüfuslu Gambiya'nın ordu mevcudu bin beş yüz kadar). Gambiya devlet başkanı da bir yıl önce darbeyle başa gelmiş olan üsteğmen Yahya imiş ve bu yıl yüzbaşı olmuş. Onu ve bakanlarını televizyonda bakanlar kurulu toplantısında gördük. Daha ziyade samimi, esprili bir sohbet ortamına benziyordu. Afrika'da bu kadar olur.

* * *

Akşam için, müşterilerinin büyük kısmını Avrupalı turistlerin oluşturduğu beş yıldızlı bir otelde, ilginç olacağı söylenen bir gösteriye davet ediliyoruz.

Verilen saatte oradayız. Otelde boş oda yok herhalde. Bahçe, Avrupa'dan gelmiş şık, neşeli, sağlıklı, bay ve bayanlarla dolu. Neredeyse her masa sahibinin elinde video kamera, gösteriyi çekecekler.

Sahneye kalabalık bir grup çıkıyor. Üstlerinde özel kostümler var. Arkalarında üç genç darbuka benzeri ritm sazlarını çalmaya başlıyor. Ortadaki genç aynı zamanda grubun idarecisi durumunda. Bu işi gayet iyi yapıyorlar. Tam bir *tam-tam* konseri. Grup dans etmeye başlıyor. Bu, başarılması zor akrobasi ve jimnastik hareketleriyle halk dansından oluşan bir gösteri. Anlamını çıkaramadığımız çok karmaşık figürler sergiliyorlar başlangıçta. Fakat çok açık bir mesajı var dansın: şeytanı temsil eden oyuncunun yüzü beyaza boyanmış. Ve seyircilerin neredeyse hepsi beyaz. Gösterinin ana temasının *şeytan* ile *sağduyu* arasındaki mücadele olduğu da yavaş yavaş kendini belli ediyor.

Asırlarca beyaz insanın istismarına" maruz kalmış Afrikalının sessiz tepkisi bu. "Siz bizim gözümüzde busunuz işte!" diyorlar. Fakat tekrar aynı soru: bir saatten fazla süren yüksek tempolu bir dans için bu kadar enerjiyi nerden buluyorlar acaba? Hayat standartları ortada. Demek ki, insan inanarak ve severek yaptığı iş için -ne ise o iş- enerjiyi buluyor. Ruhun enerjisi bu. Veya ruh üzerinden verilen bir enerji akımı. Acaba bu potansiyeli inanacakları başka, önemli bir gaye için kullanamazlar mı?

Gösterinin son kısmında grubun en çevik genci kendisini kalın bir kemerle bir palmiye veya hindistan cevizi ağacına, arada bir metre kadar mesafe bırakarak gevşekçe bağlıyor. Ve yine ritm sazlar eşliğinde yavaş yavaş,

ara-sıra seyircileri heyecanlandırarak, elleriyle hiçbir yere tutunmadan, sadece ayaklarıyla tırmanıyor.

Gösteriden sonra gece yarısına doğru dostlarla vedalaşıyoruz. Gambiya'daki son gecemiz artık. Sabah tekrar yola çıkılacak.

* * *

Geri dönüş. Namazı erken kılıp yola koyuluyoruz. Araç sırasında gerilerde kalmak istemiyoruz. Sabah 10:00 gibi limandayız. Türk sabunu ve çayı satan seyyar satıcılar görünce, Dakar'daki Cevdet'i hatırlıyoruz. *Duru* sabunlarının ta buralarda satıldığını görmek insanı ne kadar sevindiriyor!

Yine Musa. O da bizi görünce candan bir ilgi gösteriyor. Yine temiz giyimli. Herhalde buraya gece gelip sabah karşıya geçiyor. Bu defa gel-gite (daha doğrusu *gite)* yakalanmadan vapura binebiliyoruz. Araçları olmayan yaya insanlar vapurun yolculara ayrılan salonlarında öylesine sıkıştırılmışlar ki, nefesleri birbirine karışıyor. Bu küçük feribotta açık havaya çıkıp serinleme şansları yok zâten. Araçlar da sıkış tepiş. Biz de arabanın camını indiriyoruz ve nehrin rüzgarıyla serinlemek için üst kısmımızı dışarıya çıkarıp oturuyoruz. Güneş çarpmasın diye mendillerimizi ıslatıp başımıza koyuyoruz. Yeterli olmuyor, başımızdan aşağı su döküyoruz zaman zaman.

Konuşmalarımızı işiten yan taraftaki araçtan sarışın bir bayan bize Türkçe bir şeyler söylüyor. Şaşırıyoruz. Bir müddet İstanbul'da kalmış bir Rus. Gambiyalı kocası kibar birisi. Çocukları da sütlü çukulata. Kadıncağız Gambiya nehrinde Türkçe konuşulduğunu duymaktan ve bizimle tanışmaktan öylesine şaşkın ve sevinçli ki, uzun süren ayrılıktan sonra vatanına kavuşan birisi ancak bu kadar coşku duyar! İstanbul'a aşık. Afrika'nın batısında birileriyle İstanbul'u konuşmak bir yandan insana nefes aldırıyor,

diğer yandan da Türkiye'den ne kadar uzaklaşmış olduğumuzu hatırlatıyor.

Gel-gitten (daha doğrusu gitten veya cezirden) önce kıyıya varıyoruz. Tekrar Barra'dayız. Gelirken yaşadığımız sıkıntılı saatleri hatırlıyoruz. Sınıra bir an önce varmak istiyoruz.

Elveda Gambiya, elveda Kunta Kinte! Seni ve arkadaşlarını köleleştiren Batılılar sizlere "yerli" demeyi bile çok görmüş ve "negro" (zenci) şeklinde hitap etmişlerdi. Ne olursa olsun siz insansınız ve bu zor, bu acı dolu topraklar sizin; her ne kadar durumunuz tarihtekinden pek farklı olmasa da bu böyle. Ümid ediyoruz ki, bundan sonra talih size de gülecek.

Biraz sonra Senegal'deyiz.

* * *

Senegal ile Gambiya arasındaki sınır -Mısır ile Libya arasında *Churchill aksırığıyla* belirlendiği söylenen sınır gibi- oldukça sun'i aslında. Çünkü iki ülkede, en büyüğü Volof ve Mandinga olmak üzere aynı kabileler yaşıyor ve bunlar isimleriyle anılan aynı kabile dilini konuşuyorlar.

Fransız ve İngiliz sömürge siyasetinin kurbanı olan kardeşler ayrılmak zorunda kalmışlar. Resmî dil Senegal'de Fransızca, Gambiya'da ise ingilizce olmuş. Bu topraklar bölünüp iki ayrı ülke şeklinde resmî devlet statüsü kazandıktan sonra her şey yoluna girmemiş; yakın zamana kadar sınır anlaşmazlıkları da dahil bir sürü problem birbirini takip etmiş. Ali Mazruî, "Koloniyalizm bizi Ugandalılar, Kenyalılar, Ganalılar ve Fildişililer olarak ayırmadan, parçalamadan önce hepimiz Afrikalıydık." diyor.

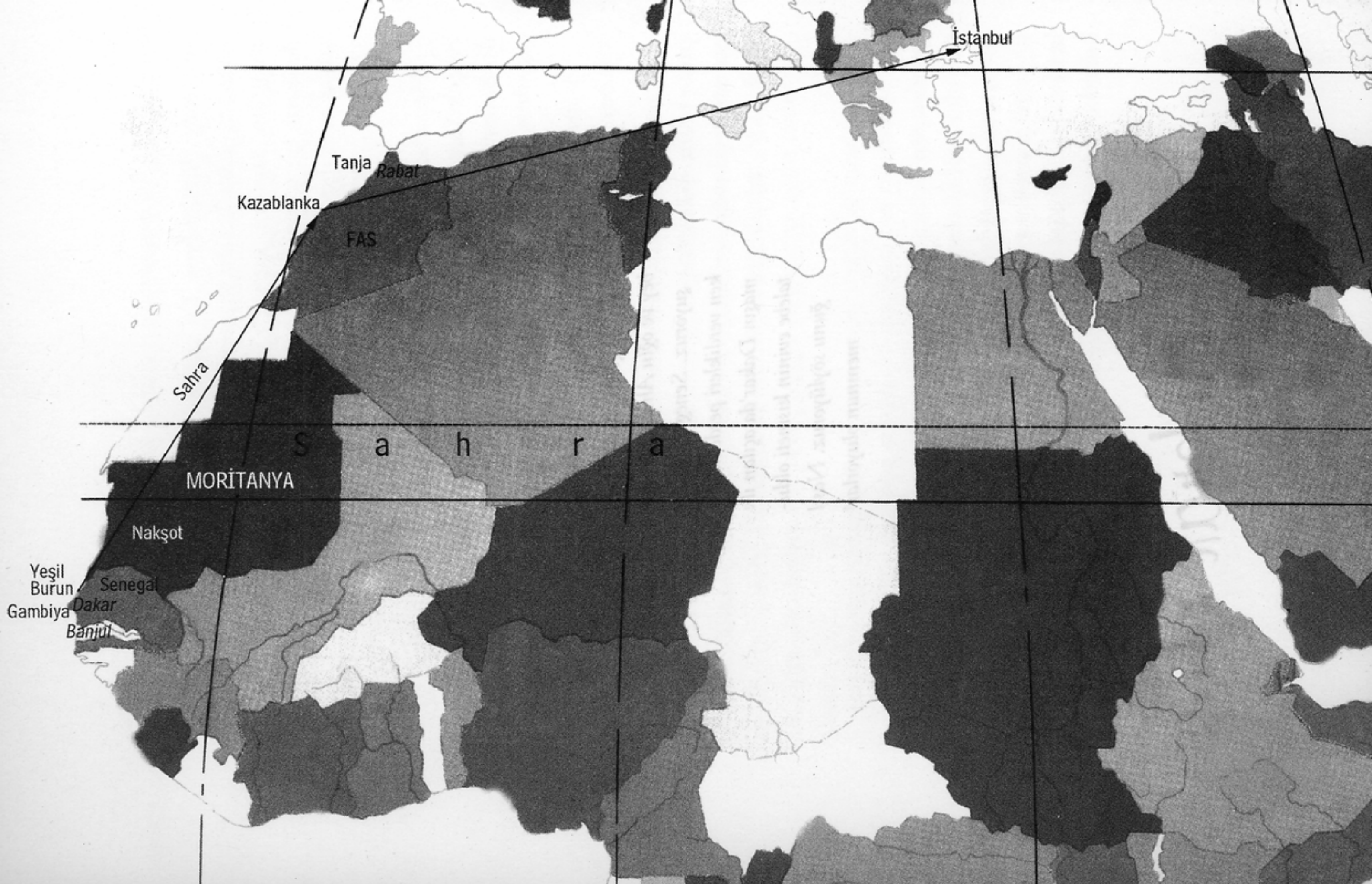
Herhalde bütün siyah Afrika'da kabile dilleri, çok yüksek sesle, tok ve kaba şekilde konuşuluyor. Volof ve Mandinga gibi (tarihte sömürgeciler tarafından kolektif kimlikleri yok edilmeye çalışılmış, fakat daha sonra İslâm-

'ın hızlı yayıldığı topluluklar hâline gelmiş) büyük kabilelerin dillerinde neredeyse bütün kelimelerde -daha önce de bahsettiğimiz gibi- kalın sesli harf var: *a, o* veya *u.* Bir de *g* harfine çok sık rastlanıyor.

Vizelerini almakla birlikte gidemeyeceğiz fakat, Burkina Faso'nun başkenti Vagadugu ve Mali'nin başkenti Bamako'yu telaffuz etmek ilginç geliyor.

Sağda solda yere seccade sermiş namaz kılan insanlar. İstasyonda ne tuvalet ne de abdest almak için bir çeşme var. Peki bu insanlar nasıl abdest alırlar, etrafı nasıl temizlerler acaba? Işıklandırma da çok zayıf. Fakat burada namazın vakar ve sessizliği tarifi zor bir atmosfer oluşturmuş. Herkes sessiz, kendi içine dönmüş. Uzun ve yoğun dua dakikaları

Tekrar Senegal

İstanbul
Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil
Burun
Senegal
Dakar
Gambiya
Banjul

Gambiya'dan dönüşte Senegal'de bir kasabanın içinden geçiyoruz. Okul gibi bir binanın avlusunda tuvalet arıyorum. Ne gezer?!.. Bu sırada karşıma küçük bir çocuk çıkıyor. Ona soruyorum; kendisini takip etmemi istiyor. Birkaç dar sokaktan geçirip bir evin önüne getiriyor beni. Bu defa, çamaşır asan evin hanımı önüme düşüyor. Hem salon, hem yatak odası görevi gören bir odadan geçiyoruz. Burada evin beyi bir arkadaşını ağırlıyor. İkisi de çift kişilik yatağın üzerinde birbirlerine dönük vaziyette yan yatmış, bir elleriyle başlarını yükseltmiş halde hararetle bir konuyu konuşuyorlar. Afrika her ne sebepten olursa olsun, sürekli yatan insanların ülkesi. Ben pek fazla dikkatlerini çekmiyorum. Şöyle bir bakıp konuşmalarına kaldıkları yerden devam ediyorlar. Ne kadar da tabiîler! Kadın yine işine dönüyor. Beni ilk defa görüyorlar ve itimad ediyorlar. Bunun böyle olması için yolcu olduğumu anlamaları yeterli mi acaba?!..

Aslında bu, tarihî kökleri olan kültürel bir durum; yani bu insanların diğer insanlara böyle ünsiyet göstermesi bugünün hâdisesi değil. O halde, kim demiş Afrika vahşidir diye?!.. Barra'da Musa'ya paralel olmaya çalışan küçük mafyalar ise Afrika'nın yozlaşmış tarafını temsil ediyorlar ve bugünün dünyasında ne yazık ki bu birçok yerde karşılaşılan bir realite.

* * *

Bir benzincide ikindi namazı için mola veriyoruz. Hepsi aynı kıyafeti giymiş genç pompacılar namaz kılmak is-

tediğimizi anlayınca bize naylon hasırdan seccade getiriyorlar. Namaz kılan beyaz insan görmeye onların da alışkın olmadığı belli.

* * *

Dakar'a dönüş. Biz yokken Türkiye'den Fas'a gelen Ömer bey ile onu karşılayan sevgili Veysel, Casablanca'dan Dakar'a gelmişler. Ömer bey okulu açacak şirkette çalışıyor. Ahmet bey onları havaalanından almış. Şimdi onun evindeyiz. Her zamanki misafirperverliği. Yol yorgunluğundan sonra uzun çay sohbeti. Bu ev Senegal'deki sığınağımız ve nefes aldığımız yer oldu.

Henüz birkaç aylık evli olan Ömer bey artık Senegal'de kalacak. Diğer arkadaşlar da geldikten ve işler iyice oturduktan sonra Türkiye'ye gidip hanımını getirecek.

* * *

Gece yarısı, sağanak yağmur altında Moritanya'ya doğru yola çıkıyoruz. Yağmur mevsimi bütün hızıyla devam ediyor. Bazen yağmurdan tabelaları göremiyor, birkaç defa yolumuzu kaybediyoruz. Neyse ki elimizde ayrıntılı bir harita var. Hiç durmadan bütün gece yol alıyoruz ve çeşitli kasabalardan geçtikten sonra sabah alaca karanlıkta namaz için bir benzin istasyonunda mola veriyoruz. Anlaşılan buralara pek yağmur yağmamış.

Sağda solda yere seccade sermiş namaz kılan insanlar. İstasyonda ne tuvalet, ne de abdest almak için bir çeşme var. Peki bu insanlar nasıl abdest alırlar, etrafı nasıl temizlerler acaba? Işıklandırma da çok zayıf Fakat burada namazın vakar ve sessizliği tarifi zor bir atmosfer oluşturmuş. Herkes sessiz, kendi içine dönmüş. Uzun ve yoğun dua dakikaları.

Karanlıkta el yordamıyla yanımızdaki sudan abdest alıp namazımızı kılıyoruz. Tekrar yola koyuluyoruz. Senegal ile Moritanya arasında aynı zamanda sınırı da oluşturan *Senegal Neh*ri'ne ulaşmamıza az bir mesafe var.

* * *

Nehrin kenarında köy gibi küçük bir yerleşim bölgesine vardığımızda güneş artık yapışkan yakıcılığını hissettirmeye başlıyor. Burada araç ve insan kalabalığıyla karşılaşıyoruz.

Senegal Nehri bizi yine tarihe, Portekiz'in Afrika'yla ilgilendiği ilk dönemlere götürüyor.

* * *

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Portekiz prenslerinden Henry, 1400'lerin ilk yarısında Batı Afrika kıyıları boyunca güneye doğru birçok keşif gezisi finanse etmişti. Amacı bu kıyıların araştırılması ve Afrika kaynaklarının kullanılmasıydı. İlk yirmi yıl boyunca Henry'nin gemileri dönüşlerinde çok seyrek nüfusu ve küçük bir ticaret potansiyeli bulunan çorak bir kıyıdan sözetmişlerdi. Ancak 1444-45'te bir sefer grubu buraya, *Senegal Nehri'nin* ağzına ulaştığında verimli, kalabalık bir bölgeye ve altının varlığına şahit oldular (Portekizliler Batı Afrika kıyıları boyunca kuzeyden güneye deniz yoluyla inerken *Senegal Nehri'nin* okyanusa döküldüğü yere kadar Büyük Sahra kıyılarından, yani kıyıya yanaşmak için hiçbir cazip sebep sunmayan çok sıcak, çöl ve kum bölgelerinin denize kenar verdiği yerlerin açığından seyrediyorlardı). Henry'nin amaçlarından biri de Kuzey Afrika'nın Müslüman tüccarlarını devreden çıkarmak ve Büyük Sahra'nm ötesinde uzandığı bilinen altın üretim bölgesiyle doğrudan bağlantı kurmaktı.

Gambiya Nehri'nin hikayesinde de geçtiği gibi, 1400'lerin ilk yarısında Batı Afrika'dan Avrupa'ya az olsa da önemli sayılabilecek miktarda altın geldi. Bu altınlar, yukarı *Senegal Nehri'nin* Bambuk bölgesinde (nehrin, kıta içinde kaynağına yakın kısmında) ve Yukarı Nijer'deki Bure'de yüzey madenlerinden çıkarma ve tasfiye işlemleri yoluyla elde ediliyordu. Ayrıca bugünkü Gana'nın *Akan* bölgesindeki (sömürgecilik döneminin "Altın Kıyısı") altın üretim alanında da, 15. yüzyıl sonlarında Avrupa'nın talebini kısmen karşılayan verimli bir üretim yapılıyordu.

Altın, Batı Afrika'daki bu kaynaklardan yerli tüccarlar tarafından genellikle altın tozu biçiminde, Büyük Sahra'nın güney kenarındaki Timbuktu gibi kasabalara getiriliyordu. Burada Arap ve Berberi tüccarlar tarafından satın alınan altın, deve kervanlarıyla Sahra çölünden geçiriliyor ve daha sonra Kuzey Afrika limanlarında Cenevizli, Venedikli, Katalan ve Yahudi tüccarlara satılıyordu. Büyük Sahra'yı geçen tüccarlar, bu Batı Afrika ya da "Gine" altınının ("Gine" altını terimi, bu altın kaynağının bir zamanlar sahip olduğu önemi hatırlatan bir kalıntıdır) karşılığında, tekstil ürünleri, bakır, tuz ve çölün güneyinde talep edilen diğer mamulleri satın alıyorlardı.

Sonuçta, tıpkı *Gambiya Nehri* gibi *Senegal Nehri* de yüzyıllar önce altın ticareti için önemli bir noktaydı. Fakat bugün durum farklı. Buralar tarihteki ticarî önemlerini bir hayli yitirmişe benziyorlar.

* * *

Bizi karşıya motorlu büyük bir tekne geçirecek; araba teknesi. Motorlu olması dışında aslında saldan tek farkı, etrafının biraz kapalı olması. Üstü zâten açık. Yine etrafımızı saran gençler! Yarı tehdit, yarı rüşvet imâları. Tekne işletmecileri karşıya geçebilmemiz için Moritanya parası istiyorlar. Yani para bozdurmamız lâzım. Bu işi köyün

gençleri yapıyor ve birkaç kuruş kazanıyorlar. Paralar çok eski ve kirli.

Sınır karakolunda duvara yapıştırılmış bir ilan görüyoruz. Hastalık taşıyan yeni bir sinek keşfedilmiş. Sineğin fotoğrafının altında, görüldüğü yerde öldürülmesi tavsiyesi yazılı.

Neyse, gerekli işlemleri tamamlıyor ve beklemeye başlıyoruz.

Köyde küçük bir tur atıyorum. Yine ağır bir koku. Yollar su ve çamur. Yürümek bir mesele. Fakirlik had safhada. İnsanlar yorgun, bitkin, belki de hasta; neredeyse herkes ayak sürüyerek dolaşıyor. Doğru dürüst beslenemedikleri belli.

Evler dökülüyor. Bir Kur'an kursu ile karşılaşıyorum. Küçük çocukların dipdibe oturduğu bir baraka. Daha doğrusu üç tarafı ve üstü kapalı, bir yanı tamamen açık bir kulübe; kapısı yok. Çocukların ellerinde elif-be ve sûre kitapları. Bir uğultu yükseliyor. Beni görünce birçoğu okumayı bırakıp bir şey istemeye başlıyor. Bu çocukların babaları ne iş yapar, ne üretir, neyi nasıl satın alır, ailesine ne götürür, bu çocuklar ne yer, ne içer? Bu sal trafiği sayesinde birkaç kuruş kazananların dışında, bu köyde kim, hangi satın alma gücüne, nasıl sahip?

Arabaya dönüyorum. İçeride beklemeye devam ediyoruz. Bir aralık, nehrin kenarında konuşarak ağır ağır dolaşan bir grubun içinde beyaz, hatta pembe tenli, sakallı, sarışınca bir adam görüyoruz. Hararetli şekilde yanındakilerle bir konuyu konuşuyor. El-kol jestlerine, sempatik tavırlarına ve ara-sıra gülmesine bakarak onun bir Avrupalı olamayacağına, olsa olsa bir Türk, hatta Karadenizli olabileceğine dair fikir yürütüyoruz. Aslında bunun çok düşük bir ihtimâl olduğunu biliyoruz fakat merakın yanına biraz da heyecan katmak istiyoruz. Ona bir isim bile buluyoruz: Cemâl. Sonunda, gidip onunla tanışmam gerektiği hususunda bir görüş birliği beliriyor.

Gidiyorum. Beni görünce o da meraklanıyor. İngilizce soruyorum nereli olduğunu: Hamburg'dan bir Alman mühendis. Neşeli bir yapısı var. O da benimle karşılaşmaktan öyle memnun oluyor ki, neredeyse birbirimizi kucaklayacağız. Burada ne yaptığını öğrenmek istiyorum. Dış yardımla (borç değil, hibe) nehrin üstüne köprü yapılacağını söylüyor. "Buralarda" diyor, "Her şey dışarıya bağlı. Dışarıdan yardım gelmezse hiçbir şey olmaz." O da bizim buralarda ne aradığımızı merak ediyor.

* * *

Tekneye binmek için Gambiya'daki kadar beklememiz gerekmiyor. Yine de tekne görevlilerinin biraz soğuk bir tavır takındıklarını hissetmiyor değiliz. İnsanın problemleri ve zaafları her yerde aynı.

Moritanya, kuzeybatı Afrika'da Fas'ın İslâm ile tanışmasını takiben dinin güneye ve kıta içlerine doğru götürülmesinde geçit görevi görmüş bir coğrafya. Bu, İslâm'ın Büyük Sahra üzerinden aşağılara inmesi demek. Turistik amaçla hazırlanmış broşürlerde bu tarihçeyi okuyoruz. Buraların ilk Müslümanları kimbilir ne sıkıntılar çektiler? Kimdi o isimsiz kahramanlar? Bizim modern imkânlarla zor tahammül ettiğimiz bu çetin şartlarda nasıl bir inançla bunu yaptılar? Koca Sahra çölünü güneye doğru nasıl katettiler yüzyıllar boyu? Belli ki Senegal'e, Malîye bu yolla ulaştı İslâm. Cevabını bulmakta zorlandığımız sorular.

Moritanya

Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil
Burun
Senegal
Dakar
Gambiya
Banjul

Nihayet karşı kıyıdayız. Burası Moritanya toprağı. Araba *ve* insan kuyruğunda bekliyoruz. İnsanlar tek katlı bir gümrük binası (daha doğrusu odası)nın önünde üst üste yığılmışlar. Ellerinde pasaport ve aşı karneleri, bekleşiyorlar. Aşı karnelerinde hastalıkların adlarıyla, karne sahibinin aşı olduğu tarihler belirtilmiş. Bizim işlemler çabuk bitiyor. Afrika'da ikamet etmediğimiz için bulaşıcı bir hastalık taşımadığımız inancıyla sadece pasaport kontrolü yapıyorlar.

* * *

Senegal'de olduğu gibi burada da (daha sonra kalacağımız başkent Nakşot'ta da) insanların büyük kısmının elinde cep radyoları, sürekli bir şeyler dinliyorlar. Gümrükteki bir polis, bildik tavırlarla bize Türkiye'deki politikacıları tek tek isimleriyle soruyor; bir de yeni kurulan hükümeti. Radyodan iyi haber aldıkları belli.

* * *

Bir başka polis Türk olduğumuzu öğrenince gözleri doluyor, neredeyse ağlayacak: "Bizim hiçbir kompleksimiz yok. Biz sizi çok seviyoruz. Siz her zaman bizim başımızdaydınız ve bizden daha iyi Müslümanlar oldunuz." diyor. Bunlar Osmanlı'ya duyulan sevginin ifadeleri.

Biraz yol aldıktan sonra bir polis kontrol noktasında duruyoruz. Pasaport kontrolü yapan polis ilk defa bir Türk gördüğünü hayret, merak ve sevinç karışımı jestlerle belirterek, şoför mahallindeki Kemâl beye sırf bu yüzden do-

kunmak istediğini söylüyor ve omuzunu sıvazlıyor. Duygulanıyoruz. Bizi galiba bu yüzden biraz daha oyalamak istiyor ve pasaportları alıp bürolarına götürüyor; arkasından gelmemizi belirterek. Peşi sıra gidiyorum. İçeride birkaç polis daha var. Köşede küçük bir tüpün üstünde daha sonra sıkça karşılaşacağımız nane kokulu sarı çaydan demlemişler. Bir yandan birbirlerine servis yaparken bir yandan da bana bunun çöl sıcağında insana en iyi gelen içecek olduğunu anlatıyorlar. Çinlilerin yeşil çayına benzeyen bu sarı çayı demlerken bolca şeker ilave ediliyor. Sonra küçük cam bardaklara cezveyle ve muhakkak surette yüksekten dökülüyor; böylece köpürmesi sağlanıyor. Fakat çayın seviyesini asla bardağın yarısından daha yukarıya geçirmiyorlar.

* * *

Moritanya'ya giriş noktasından okyanus kenarındaki başkent Nakşot'a kadar büyük kısmı kumul olmak üzere Sahra çölünde hafifçe kuzeybatıya doğru yaklaşık iki yüz kilometre yol katediyoruz. Burası meşhur Büyük Sahra'nın güneybatı ucu. Ne bir benzin istasyonu ne de bir tamir servisi, konaklayabilecek hiçbir yer yok. Uygarlık eseri olarak sadece asfalt var. Zaman zaman çadır köylerin kenarından geçiyoruz. Aslında tam çadır da değil; çöl güneşinden korunmayı, fakat bu arada havalanmayı da sağlayan, etrafı açık, sadece üstü kapalı, zemine ortadaki bir direkle kenardaki bazı noktalardan sabitlenmiş çadır benzeri mekânlar bunlar: kum fırtınasına ve çekirge âfetine açık. Köyler elektriksiz, çeşmesiz, tarlasız. Yer yer cılız sığır ve davar sürüleri, sahipsiz intibaı veren tek tük develer, yer yer etrafı çalıyla çevrilmiş toprağı kahverengi veya biraz yeşillenmiş alanlar göze çarpıyor.

Bazen daha büyük yerleşim merkezlerinin içinden geçiyoruz. Buralarda elektrik, telefon ve kuyu şeklinde su

hizmeti görülüyor, fakat yine de genel bir fakirlik ve sefalet hakim. Gözümüze pek bir motorlu araç çarpmıyor. Çölün içine uzun zaman önce terk edildiği anlaşılan otomobil ve minibüslerden geriye sadece kaportaları kalmış. En önemlisi, bu coğrafyada yeşil yok.

Bir ara onbeş-yirmi santim boyunda sarı-yeşil renkli iri çekirgeler sürü halinde önümüzde beliriyor ve asfaltı (dolayısıyla bizi) diklemesine kesecek şekilde önümüzden, yanımızdan uçuşarak geçiyorlar. Klimayı dinlendirirken açık tuttuğumuz otomobilin pencerelerini kapatıyoruz. Asfaltın üzerini kaplamış çekirgeleri mecburen kilometrelerce çiğneyerek yol alıyoruz. Belki yarım saat boyunca yüzlerce, binlerce çekirgenin camlara çarpıp yapışmasıyla tahammülü zor bir manzara meydana geliyor.

* * *

Kuzey Afrika'da doğudan batıya sırayla Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas yer alıyor. Bunların güneyinde yine doğudan batıya, yani kıtayı bir ucundan diğer ucuna enlemesine kateden, dünyanın en büyük çölü, Büyük Sahra uzanıyor. Bu durum, kıtaya yabancı olan ve içerilere doğru kendini pek güvende hissetmeyen Osmanlıların daha güneye, kıta içine inmesini engelleyen caydırıcı bir coğrafî engel teşkil etmiş ve bu yüzden atalar daha ziyade Akdeniz kıyılarında kalmışlar. Mısır hakimiyeti sonrasında gerçi Sudan'a (belki kısmen Çad'a) ve civardaki bazı ülkelere kadar gidilmiş, fakat bu hem zaman, hem yer, hem de insan açısından sınırlı kalmış. Moritanya da ataların sadece isminin ulaştığı yerlerden olmuş.

* * *

Cuma namazına az bir zaman kala başkent Nakşot'a varıyoruz. Türkiye'de yıllar önce Moritanya'nın başkenti Nakşot'u tanıtan bir belgesel izlemiş ve çok şaşırmıştım.

Güneydoğu Anadolu'da özellikle fakir köy ve mezralardaki gibi toprak damlı, basık, boz renkli balçık evler, ve bunların düzensizce sıralandığı, çöl fırtınasından dolayı gözün gözü görmediği, yer yer kumla kaplı sokaklar. İşte aynı manzara; Western filmlerinde gördüğümüz terk edilmiş Teksas kasabaları gibi.

* * *

Moritanya'da cuma günü resmi tatil, cumartesi ve pazar günleri ise iş günü. Fas kralının yaptırmış olduğu, bünyesinde İslâm Enstitüsü'ne de yer veren büyük camiyi (Mescid-i Kebir) çok uzaklardan görülen yüksek minaresinden buluyoruz. Caminin uzaktan ihtişamlı görünüşü, en azından Dakar'daki gibi bir camiyle karşılaşacağımız hissi uyandırıyor bizde. Fakat vardığımızda tam bir hayâl kırıklığı yaşıyoruz.

Caminin etrafında fakirlik ve kirlilik dizboyu. Hemen hepsi, kucağında veya sırtında bebek taşır vaziyette dilenen kadınlar, yaşlılar, çocuklar. Her tarafları açıkta kalmış bebekler ağlaşıyorlar; çünkü bir yandan sineklerin istilasına uğramışlar, bir yandan da güneşin altında kavruluyorlar. Belki de çoğu hasta.

Caminin ne tuvaleti, ne de abdest alacak çeşmesi var. İnsanlar yanlarında sprey şişelerine benzeyen küçük, şeffaf plastik petler taşıyorlar ve içindeki suyu çok iktisatlı kullanarak (fıs-fıs yaparak) abdest alıyorlar. Yere oturmuş yaşlı bir amcanın abdest alış tarzına dalıp gidiyorum. Suyu avuçlarının içine hafifçe püskürtüp sırayla yüzüne, kollarına, ayaklarına sürüyor. Abdestini aldığında şişeden bir-iki parmak kadar bir suyun eksilmiş olduğu görülüyor.

Caminin içi, ibadete açıldığı günden sonra hiç temizlenmemiş, boya-badanası yenilenmemiş, bu belli. Duvarlar kirden kararmış. Yerlerdeki hasırlar çürümüş ve nere-

deyse kelebek kanadı haline gelmiş; üzerine oturunca ufak ufak olup dağılıyor. Namazdan önce yanımızdaki seccadeyi yayıyoruz. İçerisi sıcak ve havasız. Ağır bir koku burada durmayı zorlaştırıyor. İnsanlar ise buna alışık gibi gözüküyor. Buraya yolu düşen hangi gayrimüslim müslümanlığı sevebilir?!..

* * *

Moritanya'da da Fas'ta olduğu gibi siyahiler var fakat Moritanya insanı siyahî değil; hemen kuzeydeki Faslılara da benzemiyorlar. Genelde ince yapılı, zayıf, kemikli yüzlü, kimisi esmer bile denmeyecek kadar beyaz tenli insanlar. Genel havaları çok sakin. Kendi hallerindeler. Sokaktaki kadınlar, dilenci olanları hariç, kapalı, örtülü, kimisi de peçeli.

* * *

Cuma namazından sonra biraz etrafı tanıyor, ardından kültür eski bakanını evinde ziyaret etmek için telefon ediyoruz. Bizi aldırmak için oğullarından birini gönderiyor. Kemâl bey bakanla daha önce uluslararası bir toplantıda tanışmış. Doğrudan evin bahçe kısmına geçiyoruz. Bahçenin bir kısmına beton dökülmüş, üzerine çadır kurulmuş; yere halılar ve yastıklar atılmış, orada oturuyoruz. Aslında bahçe demek zor. Pek bir ağaç ve çiçek yok. Çöl bedeviliğinden gelen bir atalar alışkanlığı mı, yoksa iklim, toprak (daha doğrusu kum) ve çadır kültürünün tabiî bir sonucu mu, tam bilemiyoruz; ev sahibimiz neredeyse yatar pozisyonda oturuyor. Bu misafire karşı bir saygısızlık değil, tabiî bir durum burada. Geçmişten bugüne çöldeki bedevî çadırlarında masa ve sandalye görülmediğine göre...

Kendisine, yakın zamana kadar Moritanya'da kölelik olduğuna dair bir şeyler duyduğumuzu, bunun doğru olup olmadığını soruyoruz. "Hayır!" diyor. "Böyle bir şey yok!".

Bahçenin köşesinde tek göz bir yerde hazırladığı sarı çayı ikram eden ve bardaklar boşaldıkça tazelemek için bekleyen bir genç var. Hizmete baktığı belli fakat işi bir hayli zor. Birkaç bardaktan sonra artık sarı çay almak istemediğimizi söylüyoruz. Ev sahibi ve oğulları bir müddet daha devam ediyor. Biraz sonra soğuk süt ile gazoz servisi yapılıyor. Bakan bey ikisini karıştırıyor ve sıcakta çok iyi gittiğini söylüyor. Denemeye cesaret edemiyoruz.

* * *

Moritanya'da "ibn-i" (oğlu) kelimesi yerine, bakanın isminde de geçtiği gibi "vuld" kullanılıyor. Veledden geliyor.

Bakan beyin oğullarından biri ertesi gün bize refakat edecek. Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları ile Moritanya Televizyonuna birlikte gideceğiz. Oğlu UNESCO'nun Moritanya Temsilciliği'nde çalışıyor.

* * *

Moritanya'da en önemli geçim kaynağı balıkçılık. Yaklaşık iki milyon kilometrekarede iki milyon civarında nüfus yaşıyor. Başkent Nakşot'un elektriği dev bir jeneratörle üretiliyor. Yani ülkede ne baraj yapmak için uygun bir nehir ve coğrafya, ne de kömür santrali var. Başkentin hâlini gördükten sonra taşrayı düşünmek bile istemiyor insan.

* * *

Fransız, Belçikalı ve diğer Avrupalı turistler genellikle üstü açık jiplerle dolaşıyorlar. Fransızların saray gibi bir elçiliği var. Ülkede resmi dil Arapça ve Fransızca.

* * *

Monotel ve Novotel gibi oteller Nakşot'un az sayıdaki modern yapılarından birkaçı. Fakat otel işletmeciliği yine Afrika usulü yapılıyor. Otele girdiğimizde resepsiyonda

görevli olduğu anlaşılan siyahî bir bayanın bir kanepe üstüne uzanmış vaziyette istirahat ettiğini görüyoruz; bizi görünce yerinden kıpırdamadan karşılıyor. İki kişilik odaya üçüncü bir yatak koyup koyamayacaklarını soruyoruz. Odalar küçük olduğundan bunun mümkün olamayacağını, istersek odaları görebileceğimizi söylüyor. Başını bile çevirmeden odaların bulunduğu yeri gösteriyor. Odayı açacak hizmetli de isteksiz tavırlarda. İnsanlar yürümekten aciz.

* * *

Daha mütevazi bir otel buluyoruz. Resepsiyondaki sempatik siyahî genç odaya üçüncü bir yatak daha koyduruyor. Tıpkı Dakar'daki gibi gürültülü çalışan bir kliması var odanın. Buna da şükür. Kahvaltı ve yemek servisi olmayan otelin salonunda, yanımızdaki yiyeceklerle akşam öğününü geçiştiriyoruz. Nakşot'ta eli-yüzü düzgün bir lokanta görememiştik zâten.

* * *

Ertesi sabah yine yanımızdaki nevalelerle otelin salonunda kahvaltı... Bu arada televizyonda *Euronews'in* haberlerini takip ediyoruz. Burkina Faso'nun ormanlarında kamp kurmuş araştırma yapan İngiliz bilim adamlarının körlüğe yolaçan bir sinek türüyle ilgili yaptıkları araştırmaların sonuçları geliyor ekrana. Gözleri kapanmış insanlarla yapılan röportajlar. Vizesini en zor aldığımız yer orasıydı. Tehlikeli şartlarda çalışan bilim adamlarına bravo!..

* * *

Bugün haftanın ilk iş günü burada. İlk olarak Sağlık Bakanlığı'na gidiyoruz. Nakşot'ta tek bir hastane var ve bunun üst katları Bakanlığa ayrılmış. Hastane girişinde yürek burkan manzaralar. Bakanlık'ta Türkiye'den geldiğimizi öğrenen görevliler soğuk davranıyor. Bakanla görüş-

mek için beklerken nihayet memurlardan biri kalın klasörler getiriyor ve bu soğukluğun sebebi ortaya çıkıyor. Rahmetli Özal İslâm Konferansı Teşkilâtı toplantılarında devlet başkanı seviyesinde samimiyet kurup, Türkiye Cumhuriyeti olarak hastahane yaptırmayı vâdetmiş Moritanya'ya. Fakat bu sözü onun vefatından sonra tutmamışız.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) ile Moritanya Sağlık Bakanlığı arasında klasörler dolduran yazışmalar yapılmış, faks mesajları gönderilmiş. Dosyalar mektuplarla, bina ve mühendislik planlarıyla dolu. TİKA önce hastahaneyi başkentte yapmaktan vazgeçmiş, taşrada yapmayı teklif etmiş, sonra bundan da vazgeçmiş ve mevcut bir hastahanenin rehabilitasyonu alternatifini getirmiş. Moritanya tarafı buna da "Olur!" demiş. Fakat bundan da bir sonuç çıkmamış. Adamlar yine de olgun davranıyorlar.

Biz üzüntülerimizi bildiriyor, Türkiye'ye dönüşte buradaki intibalarımızı yetkililere ileteceğimizi söylüyoruz.

Biraz sonra Sağlık Bakanı'nın makamındayız. Bakan genç sayılabilecek, mütevazi bir siyahî. Yanında bir de bürokratı var. Aynı konuyu onunla da konuşuyor, havayı yumuşatmaya çalışıyoruz. Moritanya'da da darbeyle işbaşına gelmiş bir general devlet başkanı olduğundan seçim yapılmıyor, bakanlar atamayla geliyor. Fakat yine de bakan diplomatik nezaket sahibi; yumuşak bir üslup.

Bu arada sarı çay servisi başlıyor. Ancak, çay ocağında yeterli sayıda bardak yok her halde ki, bir bardak eksik geliyor. Bakanla bürokratı sırayla içiyorlar. İki günde bize bıkkınlık geldiğinden, ilk bardaktan sonra yarıştan çekiliyoruz. Mihmandarımız ve onlar devam ediyorlar.

* * *

Millî Eğitim Bakanlığındayız. Bakan bugün bulunmadığı için bizi müsteşar ağırlıyor. Çok sıcak ve içten davranıyor. Biz ziyaretimizin sebebini, okul ve burs projelerini anlattıkça sürekli olarak "merhaben bikum!" diyor. Hiçbir konuda problem yok; okul yeri, talebe seçimi vs. Sahra çölü de bir gün yeşerecek elbet.

* * *

Moritanya'nın tek üniversitesini ziyaret etmek istiyoruz. Doğrusu bina olarak pek üniversiteye benzemiyor. Dışarıdaki demir parmaklıklı bahçe kapısı kapalı ve zincirli. "Acaba kimse yok mu?" diye bakınırken içerideki binanın kapısı açılıyor ve yaşlı bir amca bahçeyi kaplamış otları yararak, bağıra çağıra bize doğru geliyor, oldukça kaba bir üslupla üniversitenin yaz tatilinde olduğunu söylüyor.

* * *

Moritanya Televizyon kurumuna uğrayıp yetkililerle tanışıyoruz. Oldukça mütevazı bir devlet kanalı. Bizde bir ildeki televizyon kanalı seviyesinde (veya biraz daha iyi) bir donanıma sahip. Çok samimi ve candan idarecileri var. Türkiye'yi tanıtan CD'den bir adet de oraya bırakıyoruz.

* * *

Randevularımızın hepsi yerine geldi. Artık daha rahatız. Şehrin dışına çıkıp sahile iniyoruz. Atlas okyanusunu bir de buradan görmek istiyoruz. Kıyıda fakir ama neşeli ve saygılı balıkçı gençlerle karşılaşıyoruz.

* * *

Nakşot'ta küçük camilerin etrafını çoluk-çocuk, genç-yaşlı bir sürü insan mesken tutmuş. Gece-gündüz sürekli cami önündeler. Burada yatıp burada kalkıyorlar. Gelip-geçenden yardım talep ediyorlar. Belki birçoğu hasta. Her-

şeyleri gelip geçenin gözü önünde. Paçavralar, yataklar, torba torba eşyalar, çöpler vs. Buradan geçerken öyle ağır bir koku duyuluyor ki, cami mefhumuna ancak bu kadar kötülük yapılır. Belki hepsi başlangıçta dilencilik yapma düşüncesiyle sokağa düşmüş değil. Hallerinden bu anlaşılıyor. Fakat bu yokluk ve işsizlikte netice buraya çıkıyor.

Burası Moritanya'nın başkenti Nakşot. Ve bu Sahra çölünde Fransızca konuşuluyor.

Manzara, merhum Mehmet Akif'in, yaşadığı dönemde Birinci Harp'ten perişan halde çıkmış, dağılmış İslâm dünyası için kaleme aldığı, hâlimizi resmeden (19 Eylül 1918) şu mısraları hatırlatıyor:

ŞARK

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb'ın kanlı kâbusu,
Asırlar var ki, İslâm'ın muattal, beyni, bâzûsu.
"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar. Gördüğüm; yer yer,
Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esaretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyalar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gaza" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferda bilmez akşamlar!..

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum.
Mezarlar, âhiretler, yükselen karşında dûrâdûr;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nur!
Derinlerden gelir feryadı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsleyip hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta!

İlâhî! Gördüğüm âlem mi insâniyyetin mehdi?
Bütün ümranı tarihin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyyetin yurdu?

Bu kumlardan mı, Allah'ım, Nebiler fışkırıp durdu?
Henüz tek berk-î iman çakmadan ceminde dünyânın,
Bu göklerden mi, yâ Rab, coştu sağnak sağnak edyânın?
Serendib'ler şu sahiller mi? Cûdi'ler bu dağlar mı?
Bu iklimin mi İbrahim'e yol gösterdi ecrâmı?
Harem'ler, Beyt-i Makdis'ler bu topraktan mı yoğruldu?
Bu vadiler mi dem tuttukça bîhuş etti Davud'u?
Hirâ'lar, Tûr-i Sîna'lar bu âfâkın mı şehkârı?
Bu taşlardan mı, yer yer taştı Rûhullâh'ın esrarı?

Cihanın Garb'ı vahşet-zâr iken, Şark'ında Karnaklar,
Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tâk-ı Kisra'lar, Havernak'lar,
İrem'ler, Sûr-i Bâbil'ler semâ-peymâ değil miydi?
O maziler, İlâhî, bir yıkık rü'yâ mıdır şimdi?
Ne yapsın, nâ-ümîd olsun mu Şark'ın intibahından,
Perîşan ruhumuz, hâib dönerken bâr-gahından?

Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlâhî! Nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sineler, kâbusu artık silkip üstünden,
"Hayat elbette hakkımdır!" desin, dünya "değil!" derken!

Bu mısraları buraya almakla yeis ve ümitsizlik mesajı vermek istemedim. Fakat bugün bile ızdırab şairinin tasvirlerinde görebileceğimiz mevcut resmimize tekrar ber tekrar bakmamız lâzım ki, ruhumuzda bunun ağırlığını, utancını duyabilelim. Duyalım ki, daha bir ciddiyet ve azimle sarılalım işimize.

* * *

Moritanya, kuzeybatı Afrika'da Fas'ın İslâm ile tanışmasını takiben dinin güneye ve kıta içlerine doğru götürülmesinde geçit görevi görmüş bir coğrafya. Bu, İslâm'ın Büyük Sahra üzerinden aşağılara inmesi demek. Turistik amaçla hazırlanmış broşürlerde bu serüveni okuyoruz. Buraların ilk Müslümanları kimbilir ne sıkıntılar çektiler? Kimdi o isimsiz kahramanlar? Bizim modern imkânlarla zor tahammül ettiğimiz bu çetin şartlarda nasıl bir inançla bunu yaptılar? Koca Sahra çölünü güneye doğru nasıl kat ettiler yüzyıllar boyu? Belli ki Senegal'e, Mali'ye bu yolla ulaştı İslâm. Cevabını bulmakta zorlandığımız sorular.

* * *

Moritanya'da her yaştan erkek, güneşten ve kum fırtınasından korunmak üzere yapılmış, normal zamanda kat-kat edilip omuzlara kadar sıvanan ve kısa kollu hâle gelen, hâkim renk olarak beyaz ve mavinin tercih edildiği uzun, açık renk elbiseler giyiyorlar; başlarına da, yine kum fırtınasında açıp yüzü korumak üzere uzun uzadıya sarık gibi bir örtü doluyorlar (baş sarma tarzları çölün dayanıklı insanları Tuareklerinkine çok benziyor). Normal

zamanda yanaklar da dahil (gözler dışında) başın her tarafını saran bu kalın sarma güneş çarpmasına karşı en etkili korumayı sağlıyor. Giysiyle birlikte bu kombinasyon sadece çöl ülkesi Moritanya'ya has.

* * *

Ertesi sabah, Senegal'e dönüş için yola çıkacağımız günün sabahı, bu günlük kıyafetlerden Türkiye'deki dostlara hediyelik almak için pazarda dolaşıyoruz. Birkaç gündür belli aralıklarla devam eden yağmur gece yine yağdığından toprak-kum karışımı yollar su birikintileriyle kaplı. Pazarda mallar merkeplerle taşınıyor. Yürürken sulara girmemek ve hayvan terslerine basmamak için dikkatli olmak gerekiyor. Sokaklarda her evin önü çöp yığını. Sonuçta ağır bir koku. Çocuklar kirli sularda neşe içinde oynuyor. Bir kasetçi dükkanından müzik sesleri geliyor. İçeri giriyoruz, genç esnaf neşeli. Onun da dünyası burası işte.

* * *

Nihayet yola çıkıyoruz. Nakşot'u henüz terk ediyoruz ki, iki polis durduruyor. Fakat inisiyatif sadece birisinde. Kağıtları kontrol ettikten sonra otomobilin sigortasının olmadığını söylüyor. Dikkat ediyoruz: haklı. Otomobili kiraya veren şirket sadece Senegal ve Gambiya'da geçerli olacak şekilde sigorta yapmış. Biz de yola çıkmadan sormayı akıl edememişiz.

Bu durumu başlangıçta fark etmediğimizi, zâten Moritanya'yı birkaç saat sonra terk edeceğimizi söylüyoruz. Kolay ikna olacağa benzemiyor. Geri dönüp Nakşot'ta arabaya sigorta yaptırmamızı söylüyor. Buraya ticarî bir iş için değil, sadece resmî makamlarla eğitim konularını konuşmak amacıyla geldiğimizi, yardımcı olmasını beklediğimizi söylüyoruz. İkna olmamaya şartlanmış. Biraz geç de olsa yola koyuluyoruz.

* * *

Yine aynı yol. İki yanı çöl ve sıcak. İki yüz kilometre yol aldıktan sonra Senegal Nehri'nin kenarına varıyoruz. Artık Moritanya'dan çıkış. Bu defa nehrin de tıpkı çöl gibi sarı renkte olduğunu fark ediyoruz. Çölü kazasız aşmış, motorlu sala salimen binmiş olmanın rahatlatıcı hislerine hafif bir rüzgar eşlik ediyor. Şükür ve minnet sana Allah'ım!..

Tekrar Senegal toprağı. Gelirken gece geçtiğimiz yolları şimdi gündüz gözüyle görüyoruz. Aslında, Büyük Sahra'daki kadar olmasa da buralar da çöl sayılabilir. Sahrâ'da farklı olarak, tek bir otun bile yeşeremediği kumullar da vardı. Fransız-Cezayir ortak yapımı *Çölün Gülü* (La Rose deş Sables) filmini çağrıştırıyor buralar. Çölün yalnızlığında yokluğu paylaşan, fakat birbirlerine derin bir sevgiyle bağlı olarak yaşama mücadelesi veren insanların ölümle gelen ayrılık karşısındaki sessiz hıçkırığı... çöl kadar sessiz.

Yol kenarında tek tuk cılız bitkilerin serpilmiş olduğu kumlar üzerinde öğle namazını eda ediyoruz. Yine hafif rüzgar.

Bir köyün yanından geçerken cami görüyoruz. İkindi namazı kılmak isteyen biz beyazları kucaklamaya hâzır yoksul insanlar. Neşeyle etrafımızı saran erkekler, uzaktan merakla bakan yaşlı teyzeler. Her zamanki hayret. Beyazdan Müslüman olur mu? Caminin kapısını gösteriyorlar ve dışarıda bekliyorlar.

Sanki kırk yıldır tanışıyoruz. Yaşlı bir Senegalli amcayla birlikte objektife hatıra kaydı. Biz *elest bezminden* kardeşiz... İşte birkaç dakikada birbirimizi tanıdık ve kucaklaştık... İslâm mucizesi...

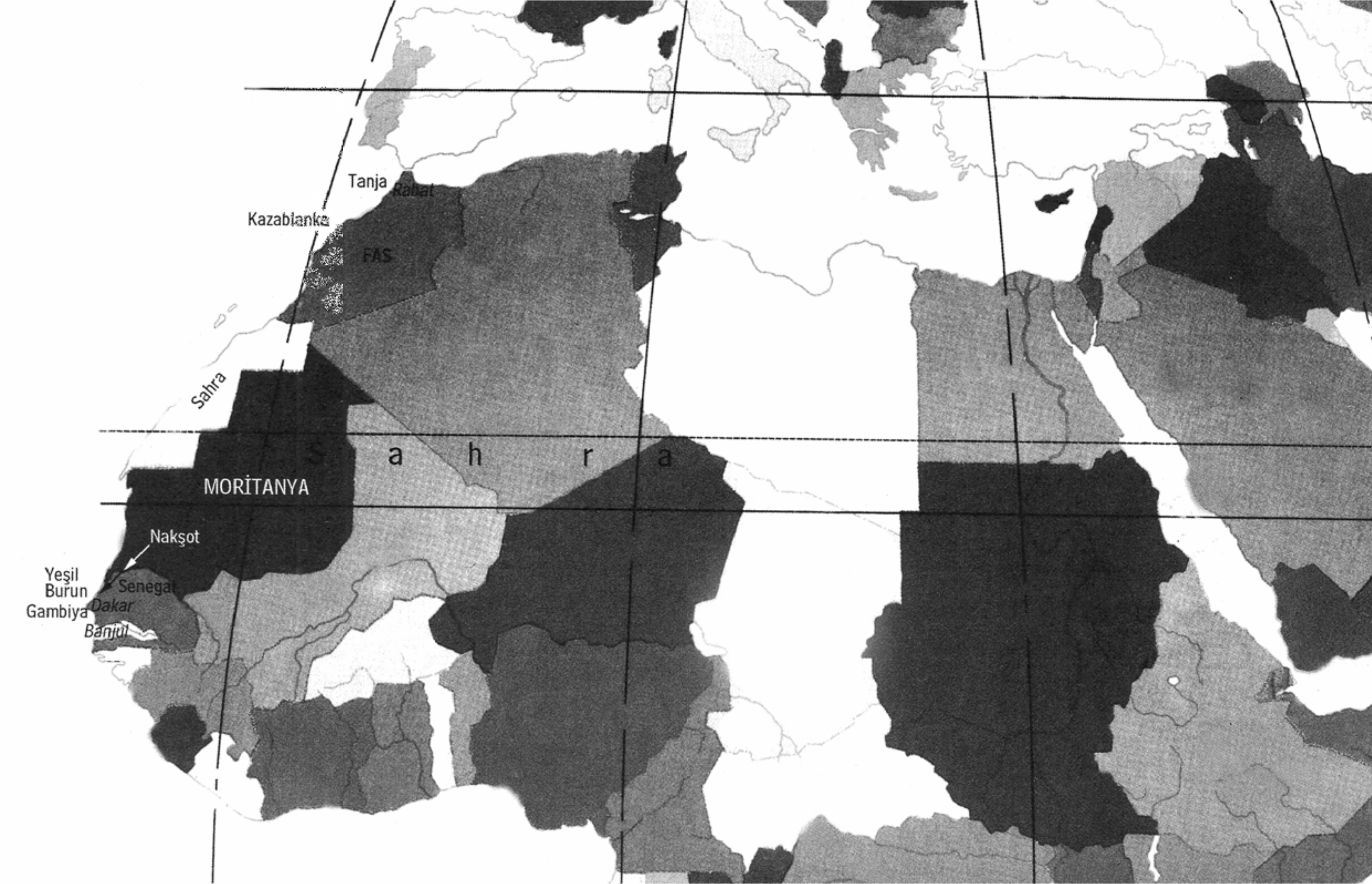
Dönüş yolu her zaman çabuk biter. Dakar'a akşam sekiz-dokuz arası varıyoruz. Şehre girdikten az bir zaman sonra otomobilin lastiği patlıyor. Her şey anlamlı. Rahmet ve ikaz birlikte. Kusurlarımızı bağışla Allahım!

Arkadaşlarla geç vakitte akşam yemeği ve yine çay... Ertesi akşam yola çıkılacak.

* * *

Öğleden sonra Senegal'deki
ilk ev, irademiz dışında bir
suhuletle kiralanıyor. Ev sahibi bilge
görünüşlü, az fakat öz konuşan,
para hesabı yapmayan, iç dünyasına
dönük yaşadığı anlaşılan, samimi,
kır saçlı yaşlı bir amca. Çok temiz nâsiyeli
delikanlı bir torunu var. Hizmete,
her yerde dürüst ve temiz insanlar
müzahir oluyor.

Tekrar Senegal

Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil Burun
Senegal
Dakar
Gambiya
Banjul

Sabah dinlenmiş olarak kalkıyoruz. Bugün Senegaldeki son günümüz. Akşam 21:30 uçağıyla Casablanca'ya uçacağız. Ömer ve Veysel beyleri burada bırakacağız. Alnını asla kırıştırmayan gayretli kardeşim Veysel de birkaç gün sonra Fas'a dönecek ve Ömer bey yalnız kalacak.

Ömer bey sağlam, metin ve azimli. Yine de hepimizde karmaşık hisler, hüzünler...Kısa süreli bir kader arkadaşlığından sonra ayrılık. Kimbilir bir daha görüşmek ne zaman nasip olacak, veya olacak mı? Fakat, mekan ve zamandaki ayrılığın mutlak bir hakikati yok ki! Birbirimize ne kadar uzak olursak olalım, yol –inşaallah– her zaman aynı olduktan sonra biz beraberiz.

Yapılanların çok doğru ve gerekli olduğuna olan inancımız öyle güçlü ve bu bize öyle bir güç veriyor ki, hiçbir şey tasa değil.

* * *

Senegal Cumhurbaşkanlığı Müsteşarını işyerinde ziyaret ediyoruz. Klimayla iyice soğutulmuş, duvardan duvara halı döşeli bir daire burası. İçeride yedi-sekiz kişi çalışıyor. Bekliyoruz. Biraz sonra rengarenk mahallî kıyafetleriyle müsteşar geliyor. Çok meşgul ama yine de kalender bir adam. Yalın ayak dolaşıyor. Afrika protokole direniyor. Cumhurbaşkanı Abducuf da mütevazı görüntü veren birisi zâten.

Müsteşara kendisinin de katıldığı Mısır'daki bir toplantıda gazeteci arkadaşların çektiği fotoğrafları veriyoruz. Sürpriz oluyor. Okul açma faaliyetlerinden konuşuyoruz. O da pozitif düşünen birisi.

* * *

Dakar üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin genç dekanı çok sempatik birisi. Dakar'da okulun açılmasıyla ilgili işlemleri yürütürken yüksek lisans yapacak olan Ömer beyle tanıştırıyoruz. Projeyi çok iyi karşılıyor. Ömer beye ve Türkiye'den gelecek diğer arkadaşlara her türlü yardımda bulunacağını taahhüt ediyor.

* * *

Öğleye doğru balık pazarında balıkçılarla sıkı bir pazarlık... "Sıkı" derken, yanlış anlaşılmasın. Sonuçta çok fazla bir fiyat indirimi yaptıramıyoruz. Yüzleri gülmeyen, neredeyse sıfır indirimle satış yapan balıkçılar bunlar. Daha sonra Ahmet beyde bir balık ziyafeti. Bütün yorgunlukların elemi gitti, lezzeti kaldı. Sofra bunun sadece bir sembolü. Silinip gitmeyen her zamanki gibi hâtıra, yani mânâ.

* * *

Öğleden sonra Senegal'deki ilk ev, irademiz dışında bir suhuletle, kiralanıyor. Ev sahibi bilge görünüşlü, az fakat öz konuşan, para hesabı yapmayan, iç dünyasına dönük yaşadığı anlaşılan, samimi, kır saçlı yaşlı bir amca. Çok temiz nâsiyeli delikanlı bir torunu var. Hizmete her yerde dürüst ve temiz insanlar müzahir oluyor.

* * *

Havaalanına kadar, kiraladığımız arabayla geliyoruz. Bu araba çok kahrımızı çekti. Hesabı kesmek için şirkete

gittiğimizde, binlerce kilometre yol yaptığımızı gören genç Senegalli çok şaşırdı.

Arabayı bu kez şirketin bir adamı kullanıyor. Ayrılırken Kemâl bey adama güzel bir kalem hediye ediyor.

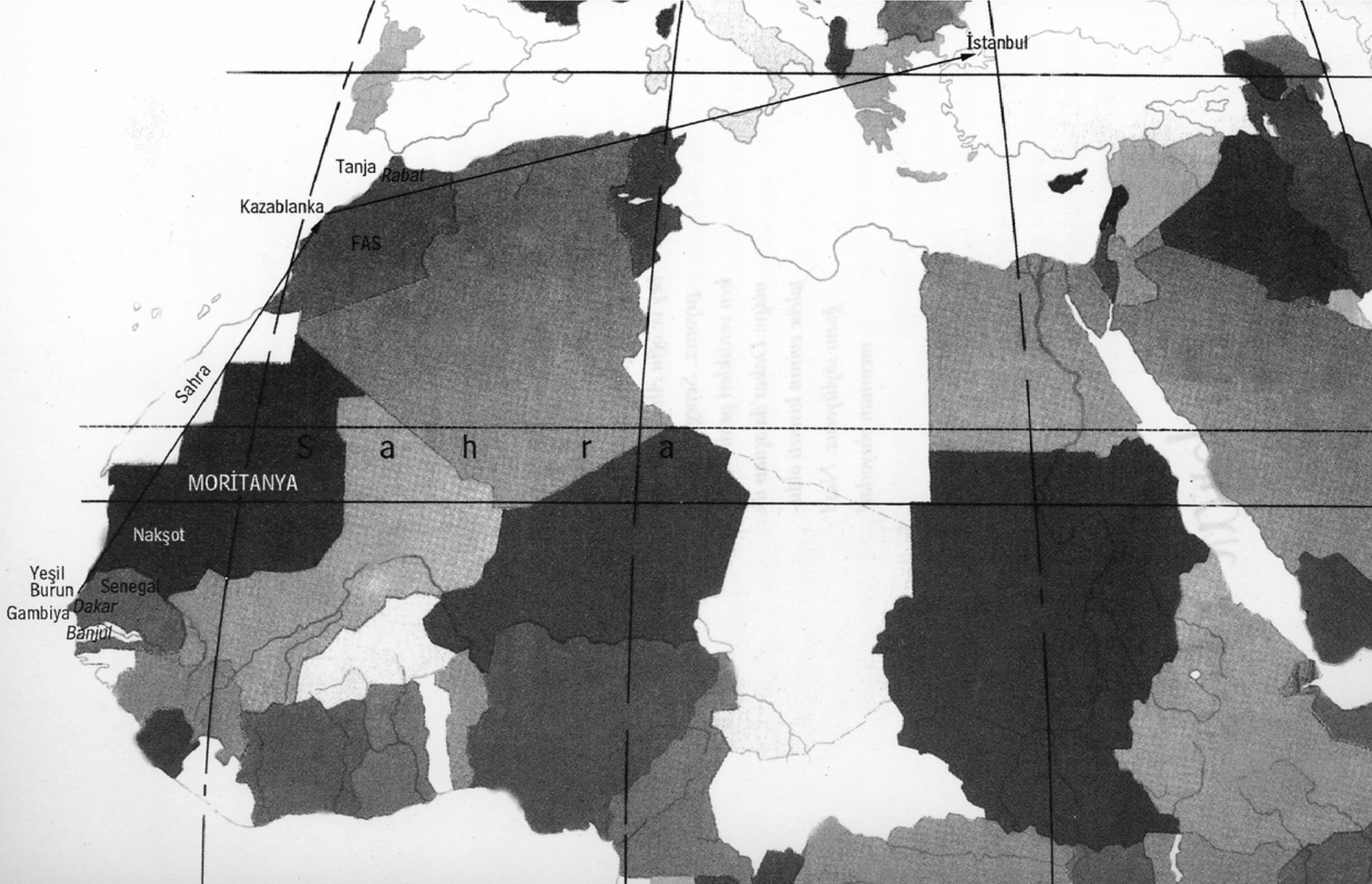
Havaalanında duygusal anlar yaşıyoruz. Bu şehir bir hafta içinde bütün yabancılığını yitiriyor nazarımızda. İşte arkadaşlar, işte sahip çıkanlar, ve buraya gelmek üzere yola çıkanlar. "Elveda Dakar!", daha doğrusu "Merhaba Dakar!"

* * *

Casablanca'ya doğru uçuyoruz. Uçakta gazetelere göz atarken Moritanya'nın başkenti Nakşot'ta son yağmurlardan sonra başgösteren kolera salgınında büyük kısmını çocukların oluşturduğu kırk küsur kişinin öldüğünü öğreniyoruz. Biz oradayken yağan yağmurlar mı, daha öncekiler mi, bilemiyoruz fakat tüylerimiz ürperiyor. Dolaştığımız mikroplu sokakların çocukları bunlar. Bir gün önce yanlarında dolaştığımız, hiçbir şeyden haberi olmayan o masum çocuklar da belki hasta şimdi.

Akşama doğru Tanja 'dan gelen AbdûlMu 'ti bey ve oğlu Ahmet'le buluşuyoruz. Senegal'e giderken verdikleri perdelik kumaşın Dakar'da açılan ilk talebe evinin kısmeti olduğunu söylüyoruz. Nasıl memnun oluyorlar!

Tekrar Fas

İstanbul
Tanja
Rabat
Kazablanka
FAS
Sahra
S a h r a
MORİTANYA
Nakşot
Yeşil
Burun
Senegal
Gambiya
Dakar
Banjul

Saat 01:00 gibi Casa'dayız. Bu gece Havayolu şirketinin misafiri olarak otelde kalacağız. Havaalanında bekleyen servislerle hemen otele geçiyoruz. Saat 02:00 oluyor.

Beş yıldızlı otelin resepsiyonunda bir izdiham, bir izdiham. Herkes yorgun ve bir an önce bir odanın anahtarını alıp uyumak istiyor. Görevlilerin bu gibi durumlara alışık ve hazır olması gerekmez mi?!.. Fakat nedense çok acemice davranıyorlar ve yolcuların sabrı zorlanıyor. Tansiyonun yavaş yavaş yükseldiğini hissediyoruz.

Allah'tan, biz üç kişilik bir odanın anahtarını temin edip çıkıyoruz. Fakat aşağıdaki kargaşa bitmiyor. Biraz sonra otelin kapısından gürültüler geliyor. Pencereden uzanıyoruz. O da ne?!.. Otelcilerle bazı yolcular sokağa taşmışlar; iş yumruklaşmaya kadar varmış. Genellikle bize has bir problem çözme yöntemi bu, ve belli bir vakit gözetmiyor.

Yatsıyı kılıp yattığımızda saat 03:00.

* * *

Sabah otele öğrenci arkadaşlardan AbdûlKadir geliyor. Bu akşam 21:10 uçağıyla tekrar havalanacağız. İstikamet: İstanbul.

Bu defa Casablanca'da dolaşacak zamanımız var. Palmiyeli refüjlerin ayırdığı, temiz tutulan geniş bulvarları, geniş kaldırımları, aralarında cömertçe mesafe bırakılmış

bahçeli, ferah ev ve apartmanlarıyla Casablanca kendisini sevdirebilen bir şehir.

* * *

II. Hasan Câmi'ini ziyaret ediyoruz. Tipik bir kuzey-batı Afrika mimarîsi. Tek bir minaresi var, ve bu her zamanki gibi dikdörtgen prizma şeklinde. Minare yüksekliğinin 250 metre civarında olduğu söyleniyor. Cami okyanusun içine girmiş, deniz seviyesinden bir-iki metre kadar yüksek küçük bir yarımadanın üzerine, daha doğrusu, deniz tabanından derinlere çakılan kalın sütunlar üstüne oturuyor. Deniz kenarındaki geniş terasdan bakıldığında suların caminin altına kadar girdiği görülüyor.

Her kapıda görevliler nöbet tutuyor. Dışarısı içeriye girmelerine izin verilmeyen turistlerle kaynıyor. Müslümanlar da belli saatlerde girebiliyor. Caminin ne içinde ne dışında hiçbir manevî esinti yok. Bu sadece caminin yeni (tarih kokusundan yoksun) ve çevresinin gürültülü olmasından ileri gelmiyor. En önemlisi, mimarî çizimler bir Fransıza ait. *Mimarînin* tarihten beslenen bir ruh ve mânâ eseri olduğu, hele İslâm mimarîsi için bunun olmazsa olmaz bir kaide olduğu akledilememiş mi?

Fransa'daki Faslı arkadaşlar bu camiden dolayı II. Hasan'a ayrı bir kızgınlık duyuyorlardı. "Bu camiyi Allah için değil, kendi adı için yaptırıyor" diyorlardı. II. Hasan, 1990'lı yıllarda yapımı devam ederken, sadece bu cami inşaatı için ek vergi bile koymuştu (Fakat bütün bunlara rağmen, artık hayatta olmayan II. Hasan için hüsn-ü şehadette bulunmalıyım. İslâm-terör özdeşleştirmesi yapmaya bayılan Fransız televizyon kanallarının zaman zaman kendisiyle mülakat yaptıkları kral, hiçbir komplekse kapılmadan, fasih ve aksansız Fransızcasıyla her defasında İslâm'ı samimane müdafaa ediyor, önce İslâm'ın ruhunun anla-

şılması gerektiğini vurguluyordu. Bu konuda samimi ve birikimli olduğu belliydi).

Caminin içi bütün kuzeybatı Afrika camilerinde olduğu gibi bol sütunlu. Hem ufkî, hem de amudî olarak geniş ve ferah bir mekan imkânının önüne geçiyor bu. Ayrıca tavan yarım küre tarzıyla yapılmadığından kubbe de yok. Sonuçta daraltılmış bir mekan kozmik genişlik (sonsuzluk) çağrışımı uyandıramıyor insanda. İçeriyi karartması da cabası. Caminin üstünün açılıp kapanabilmesi bütün bu handikaplardan sonra çok orijinal bir özellik olarak gözükmüyor. Yalnız, her taraf ağaç işlemeciliğinin gözalıcı örnekleriyle dolu. Aydınlatma da güzel sayılabilir; tekdüze değil.

* * *

Akşama doğru Tanja'dan gelen AbdûlMu'ti abi ve oğlu Ahmet'le buluşuyoruz. Senegal'e giderken verdikleri perdelik kumaşın Dakar'da açılan ilk talebe evinin kısmeti olduğunu soylüyoruz. Nasıl memnun oluyorlar!

* * *

Sanayi, turizm ve sosyal canlılık itibariyle bir mukayese yaparsak, başkent Rabat'ı Fas'ın Ankara'sı, Kazablanka'yı da İstanbul'u olarak düşünebiliriz. Fakat geniş caddeler, bahçeli büyük villalar, mor begovilyalar, rengârenk çiçekli bahçeler ve yoğun ağaçlandırma gibi göze çarpan güzellikleriyle aydınlık, ferah şehir Rabat yine de Ankara'dan farklı.

Gerek Rabat'ta, gerek Casa'da hemen her apartman dairesinin balkonunda papatya gibi açmış çanak antenlerin sayıca fazlalığıyla Fas bu konuda bizim önümüzde. Bakıldığında, ciddi bir görüntü kirliliği oluşturduğu farkediliyor.

Fas'ta kahvehaneler, mekan ve müdavimleri bakımından bizimkilere benziyor. Ayrıca hıncahınç dolu. Masa ve sandalyeler de dışarıya, kaldırımlara taşıyor. En önemli fark bizdeki çayın yerini burada sütlü kahvenin alması

(Fransız etkisiyle *creme* diyorlar). Neredeyse her masada, hacimli bardaklarda sütlü kahve görülüyor. Ve masaların başında daima yorgun ve gayesiz oldukları intibaı veren insanlar. Elveda Fas, elveda bir diyar!

* * *

Akşam 21:30 uçağı. Türkiye ile aramızda üç saatlik bir zaman farkı var. Ve beş saatlik bir yolculuk. Sabah namazına yetişiyoruz: ey güzel İstanbul!..

Bitirirken

Senegalli ünlü şarkıcı İsmail Lo'nun en az onun kadar tanınan, bir o kadar hüzünlü bestesi Jammu *Afrika*'yı Dakar'da Ahmet beyin misafiri olduğumuzda zaman zaman dinledik. "Benim Afrikam" anlamına geliyor. Afrika'nın ruhunu hissediyor insan Jammu Afrika'yı dinlerken.

İsmail Lo'nun çok duyarak okuduğu bu ezgi, kara Afrika'nın kaderini anlatıyor: asırlık acılar, ayrılıklar, çaresizlikler, ümitsizlikler... Fakat Jammu Afrika bu topraklara duyulan derin bir bağlılığı, bir Afrika aşkını da dile getiriyor; insanın doyduğu yerin vatanı olduğu şeklindeki yakın zamanların keşfini (!) doğrulamıyor. Çünkü burada çok az insanın karnı doğru dürüst doyuyor. Fakat burada her şeye rağmen insan var; yani kendisiyle toprağı arasında değerler örgüsü kurmuş bir varlık.

Afrika insanı kalender ve neşeli, her şeye rağmen olgun, ve vaadlerle gelenlere inanmaya hazır. Acaba bizler de hazır mıyız; onların beklentilerine aynı içtenlikle karşılık vermeye?!... Dahası, buna gücümüz ne kadar yeter?

Şüphesiz çok derin bir anakronizm var Afrika ile gelişmiş dünya arasında. Özellikle taşra kesimleri sanki tarihin tozlu yapraklarından çıkıp gelmiş gibi.

Afrika zor coğrafya. Tabiî zenginlikleri işletmek veya misyonerlik yapmak için olsun, Afrika'ya gelmek kolay değil, kolayca göze alınacak bir teşebbüs değil. Bir tıp adamı olan ve kendisini yoksul ve hasta insanlara adayan Albert Schweitzer'in tarihe geçmiş idealist tavrı ise üzerin-

de çokça düşünmeyi gerektiriyor. Ve bunu, Afrika'ya gelince insan daha iyi anlıyor.

* * *

Avustralya bir yana bırakılacak olursa Afrika'nın nüfusu diğer kıtalarınkinden az ve dağılımı da homojen değil. Bazı ülkelerde birim alana düşen nüfus oldukça küçük (Moritanya), bazılarında ise dünya sıralamasının başında geliyor (Ruanda). Nüfus artış hızı dünya ortalamasının çok üstünde (2001 itibariyle % 3). Nüfusun 2025'de 1,5 milyara ulaşacağı tahmin ediliyor. Fakat çelişkiler kıtası Afrika'da bebek ölümleri de en yüksek oranda.

Afrika fakir Güney'in temsilcilerinden, tıpkı Güney Amerika gibi. Ancak, durumu daha kötü.

Afrika insanoğlunun yeryüzünde en zor beslendiği, temiz sudan en fazla yoksun olduğu, hastalıklara en fazla kurban verdiği yer.

Siyah kıtada nüfusun yarısı içecek su bulamıyor. Az miktarda temiz su çok sayıda insan tarafından paylaşılıyor. Ortalama bir Amerikalı yılda 2000 metreküp su tüketirken bir Ganalı için bu sadece 30 metreküp düzeyinde kalıyor. Geçen yüzyılın miras bıraktığı *kolera, dizanteri, poliomyelit* (çocuk felci), *bilarziyoz, cüzzam, tifüs* ve *trahoma* gibi su probleminden kaynaklanan hastalıklar hâlen kurban almaya devam ediyor.

Birleşmiş Milletler'in istatistiklerine göre 1990 yılında, dünyada sadece içilebilir su bulamamaktan dolayı günde 25 bin, su yoluyla bulaşan hastalıklardan dolayı ise 70 bine yakın insan, hayatını kaybediyordu ve bunun büyük kısmı Afrika'daydı. Hastalıkların % 80'i kalitesiz sulara veya su eksikliğinden kaynaklanan kötü hijyenik şartlara bağlıydı ve hâlen öyle.

* * *

Afrika'nın ormanları ve yeraltı zenginlikleri iki yüzyıldan bu yana gitgide artan bir ritmle Batı tarafından sö-

mürülmüş, bitki örtüsü tahrip olmuş. İklimin yanı sıra, aşırı mera açma ve ağaç kesiminden dolayı bazı su şebekeleri ve göller kurumuş. Fildişi, timsah derisi, gergedan boynuzu gibi sevdalarla Batılı şirketler bazı hayvan topluluklarını yok olma tehlikesinin kıyısına kadar getirmiş.

Bütün bunlara karşılık ciddi ve kalıcı bir uluslararası yardım projesi görülmüyor ufukta. Küçük yardımlar ise mübalağalı şekilde dünya kamuoyuna duyuruluyor. UNESCO'nun hazırladığı bir takvimde, bir Afrika köyünde uluslararası fonlar sayesinde tek bir su kuyusu açılması çok büyük bir hâdise gibi lanse ediliyor. Tarihi boyunca vermeyi asla bilememiş, sadece sömürmekle tatmin olmuş kavimlerin *yardım* denilen kavrama yükleyebileceği mânâ ancak bu kadar olabilir (Bu ifadeler basitçe hamasî bir Batı düşmanlığı olarak algılanmazsa bir anlam taşır. Tarihe geçmiş, neredeyse tarihin kanunu olmuş çok büyük istismarlann hafife alınır yanı olabilir mi?!).

Fakat her yıl yapılan Paris-Dakar ralisinde yeni otomobiller, motorsikletler, bunların aksamı, motoru, lastiği deneniyor. Paris'ten yola çıkılıyor, İspanya'dan Fas'a geçiliyor. Fas'tan güneye, Büyük Sahra üzerinden Moritanya'ya iniliyor, oradan da Senegal'e.

Lojistik destek, bakım, yedek parça ve yakıt ikmali için Sahra çölünde belli aralıklarla istasyonlar oluşturuluyor. Seyyar mutfak ve sağlık hizmetleri veriliyor. Çöl üstünde uçaklar uçuyor. Helikopterlerden canlı yayınlar yapılıyor. Böylece otomobil firmaları yeni model ve parçalarının dayanıklılığını test etmiş oluyorlar. Sponsorluk ve reklâm piyasası hareketleniyor. Televizyon kanalları ve Paris-Dakar tutkunları için de heyecanlı günler yaşanıyor. Peki ama bütün bunlar ne kazandırıyor Moritanya'ya, Senegal'e?!.. Dönen paranın hacmi ne kadar acaba?!.. Sözkonusu denemeler başka şekilde yapılamaz mı? Fakat hâdise sadece kalite testinden ibaret değil ki! Çokuluslu ekonominin büyük pazarlarından biri kuruluyor. Afrika'nın

payına ise (figüranlığın ve seyirci olmanın dışında) çok fazla bir şeyin düşmediği muhakkak.

* * *

Afrika tarihin sonunu mu yaşıyor? Hiçbir ümit ışığı yok mu? Denebilir ki, eğitim ve sağlık hizmetleri bugünkü nüfus artış hızına paralel şekilde iyileştirilemeyeceğine, coğrafyadan kaynaklanan her türlü handikap insan için uzun sayılabilecek vâdelerde bile kolayca giderilemeyeceğine, toprak ıslahına ve su kaynaklarını geliştirmeye yönelik çalışmalar da uzun vâdede koca kıta için yeterli olmayacağına, dolayısıyla tarımın getireceği kazançlar sınırlı kalacağına,

Güney Afrika bir yana bırakılacak olursa, üniversitelerin evrensel bir düzeyi yakalaması büyük bir zorluk olarak kalmaya devam edeceğine, madencilik Batılı şirketlerin elinde olduğuna, sonuç itibariyle, sanayileşme ve kalkınma için gereken şartlan Afrika ülkelerinin çok büyük bir kısmı kendiliklerinden sağlayamayacağına göre, yakın hatta uzun bir gelecekte pek bir şey değişmeyeceğe benziyor.

Fakat unutmayalım ki, yine de en önemli ve temel belirleyici faktör *insan*. Afrika insanının eğitim ve kültür düzeyi yükseldikçe, o da eğitim, sağlık, sermaye birikimi ve yatırımlar için gereken *beyin* ve *kalp* sıhhatine kavuşacak, kıtasının meselelerine daha bir şuurla sahip çıkacak ve gelecek tabii ki daha farklı olacak. Afrika'nın bilim ve teknoloji üretir duruma gelmesi uzun zaman alacak, bu doğru; fakat başlangıç olarak teknoloji kullanma yoluyla çalışma şartlarının kolaylaştırılması, iklim ve coğrafyadan kaynaklanan handikapların kısmen aşılması (sözgelimi bilgisayar ve internet altyapısının daha büyük oranlarda oturtulması, Güneş veya Güneş-Hidrojene dayanan ucuz elektrik üretiminin sağlanması, bütün okul ve üniversitelerde soğutma sistemlerinin yaygınlaştırılması, yeraltı su kaynaklarının işletilmesi, şartlar elverdiği ölçüde küçük köy ve mezraların birleştirilmesi, tarım ürünlerinde çeşitli-

lik imkânlarının artırılması, bilim turizminin geliştirilmesi, Avrupa ve ABD'de yaşayan Müslümanların Afrika ülkelerinde kütüphaneler kurması) daha sonra Afrika'nın kendini aşma şansını da arttırabilir. Burada Ali Mazruî'ye son bir defa kulak veriyoruz:

"1984 yılının sonbaharında ABD'de bir maymunun kalbi bir çocuğa nakledilmişti. Sakat bir kalple dünyaya gözlerini açan Fae adlı küçük kız yabancı bir kalple ancak yirmi gün nefes alıp verebildi. Çünkü bedeni yabancı kalbi reddetmişti. Sömürgecilikten sonra Afrika'nın vücuduna da sanki bir maymun kalbi takılmış, ve o da kendisine takılan bu yabancı organı reddetmişti; bu organ ister Kenya'daki yabancı bir üniversite, isterse Nijerya'daki Amerikan anayasası olsun, farketmez...Bugün Afrika artık modernlik kılığına bürünerek kendisini takdim etmeye çalışan Batılılaşmaya karşı başkaldırmaktadır...

Batı, Afrika kültürünün kalp atışlarının durmasını istemiş ve onun vücuduna yabancı bir organ yerleştirmişti. İşte Afrika'nın vücudu bu yabancı organı reddetmektedir bugün. Sorun şu artık: Afrika kendi kalbini ait olduğu yere yeniden yerleştirebilmek için yeteri kadar güçlü mü acaba?..

Bütün bu kuraklık ve kıtlığa, çöküşe ve modernleşme çabalarının geri tepmesine karşın Afrika'da hayatın devam ettiğini gösteren canlı bir delil var önümüzde. İşte bu her şeye göğüs gerebilen sürekliliğin sembolü olarak görülebilecek bir olgudur: Afrika'nın nüfusu dur durak demeden artış göstermektedir her geçen gün. Dünyanın hiçbir yöresiyle karşılaştırılamayacak denli hızlı bir şekilde çoğalıyoruz.

Bütün bu ölüm ve yıkımların ortasında ölüleri katlayacak miktarlarda doğan yeni insanların elbette kaybedilmemesi gerekiyor. Afrika belki hasta bugün; ancak her şeye karşın yeni doğumlar yapabilecek güce ve kudrete sahip durumdadır."

Ümitsiz bir hayat düşünemiyoruz. Hem inancımız, hem de tarihin önümüze getirip koyduğu tecrübeler ve fırsatlar buna izin vermiyor, işte bunun için, hiçbir sebep

kalmasa bile Afrika'ya *insan* için gitmek gerekiyor ve bugün bu yapılıyor. Oralara gidiliyor, eğitim-öğretim kurumları açılıyor. İş adamlarımız ve tüccarlarımız oraya yerleşiyor. Afrika insanı da bu yeni koridoru ve oradan geçerek Türkiye'yi keşfediyor. Bir yönüyle, sıcak kıtadan bir asırdan daha az bir zaman süren ayrılığımız, bir yönüyle de asırlar süren onunla tam buluşamama hâlimiz yavaş yavaş sona eriyor. Ve biliyoruz ki (bizim bir insana), onun da O'na ulaşması, üzerine güneşin doğduğu her şeye sahip olmaktan daha hayırlıdır.

Peki ama bütün bunlar nasıl oluyor? Bu ülkeden giden o adanmış ruhlar nasıl bir hâlet-i ruhîye taşıyor? Anlatırken birkaç cümle içine sıkıştırdığımız gelişmeler hangi sıkıntı ve fedakârlıklarla, ne kadar zamanda ortaya çıkıyor? Bunlar çok önemli olduğu için yazılmalı. Bir başka deyişle, yapılan çalışmaların kalp, ruh ve mânâ boyutunun önemine karşılık, bunların yazılması hafife alınmamalı.

Kudsî bir hizmetin neferlerinin manevî kıymetlerine yaraşır olmasa da, elinizdeki kitabı hazırlamaya çalışırken niyetim bunu yapmaktı. Tabii ki orada bütün bir süreci bizzat yaşamadığımdan birçok nokta eksik kaldı. Temenni ederim ki, bu destanı ter ve sabırlarıyla yazan, ümitleriyle besleyen arkadaşlar aynı düşüncelerle kalemi de ellerine alır ve kalplerinin nasıl attığını bütün derinliğiyle dünyaya hissettirirler.

Son söz: Duygu ve düşüncelerimizi her zaman arzuladığımız şekilde ifade edemeyiz. Bazen samimiyetimizi koruyamadığımızdan, bazen dağarcığımız kifayet etmediğinden sığ ve basit kalır ifadelerimiz. Okuyucu bunu muhakkak hisseder. Bundan dolayı af ve dualarınızı istirham ediyorum.

Bir kıymet ifade eder mi, bilemem; fakat, bu kitabı, kendisinden yol ve arkadaşlık âdabını -nasibim miktarınca- öğrenmeye çalıştığım, sabır, tevazu, fedakârlık ve diğergâmlık timsali kıymetli büyüğüm Kemâl hocama ithaf ediyorum.